

Inspectie van het Onderwijs
*Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap*

Onbedoelde zelfselectie: drempels die gekwalificeerde jongeren ervan weerhouden om een specifieke opleiding in het hoger onderwijs te kiezen

MEERJARIG ONDERZOEK SELECTIE EN TOEGANKELIJKHEID

Juni 2022

Voorwoord

Een mbo-4-student, een havo-5- of vwo-6-leerling: wie gemotiveerd en gekwalificeerd is om naar het hoger onderwijs te gaan, moet er ook heen kunnen. Als inspectie houden we daarom toezicht op de toegankelijkheid van het hoger onderwijs. Dat doen we bijvoorbeeld door te kijken naar de manier waarop instellingen selecteren.

Maar hoe zit het met onbedoelde zelfselectie: gekwalificeerde jongeren die toch maar niet gaan studeren, of niet bij de opleiding van hun voorkeur? Dat hebben we de afgelopen periode onderzocht. In het [eerste deel](#) van de studie bekeken we waarom bepaalde gekwalificeerde jongeren in het geheel niet doorstuderen. In dit tweede deel onderzochten we wat de oorzaken zijn waardoor jongeren wel gaan studeren maar daarbij afzien van hun voorkeursopleiding.

De belangrijkste conclusie: sommige studenten laten zich inderdaad ten onrechte afschrikken door uiteenlopende drempels. Wie zich waardoor laat ontmoedigen, dat is complex: sommige drempels hebben invloed op kleine, specifieke groepen studenten. Dat is de andere conclusie uit dit onderzoek. Want er zijn allerlei mogelijke drempels, die bij verschillende groepen jongeren verschillende mate van zelfselectie oproepen. Of iets een drempel vormt, dat kan afhankelijk zijn van hun achtergrond - zoals de opleiding van hun ouders - of van een specifiek persoonlijkheidskenmerk als faalangst.

Zo zijn er bepaalde aspirant-studenten die minder snel voor een opleiding met selectie zouden kiezen als ze ook een andere mogelijkheid zouden hebben. Dat blijkt te gelden voor de relatief oudere mbo 4-studenten, en bijvoorbeeld voor havo- en vwo-leerlingen die niet graag risico's nemen. Of een ander voorbeeld: heeft een opleiding Engels als instructietaal? Onder bijvoorbeeld havoleerlingen zullen meisjes dan eerder aarzelen, net als klasgenoten van wie de ouders niet naar de universiteit zijn gegaan. Zo'n schifting zal niet de bedoeling zijn van de Engelstalige opleiding, maar die ongelijke drempel is er.

Ook iets schijnbaar triviaals als het tijdstip waarop de selectie wordt georganiseerd - wel of niet vlak voor het centraal eindexamen - kan bepaalde potentiële studenten weerhouden van de keuze voor die ene opleiding. Het is goed als hogescholen en universiteiten met dit onderzoek in de hand hun selectieprocedure nog eens nalopen. En dat zij ook steeds bezien of de inrichting van de opleiding - denk aan de voertaal of de kosten - geen ongewenst bijeffect heeft op de studiekeuze door bepaalde jongeren.

Daarnaast kan ook het voorbereidende onderwijs zeker helpen: de studiebegeleiders en mentoren in havo en vwo, en in mbo-4-opleidingen. Vooral door zich bewust te zijn van mogelijke zelfselectie die voortkomt uit de achtergrond of de persoonlijke eigenschappen van een leerling. En misschien eens wat extra daarop doorvragen, of wellicht dat ene duwtje geven. Ook dat soort aandacht draagt er toe bij dat geen talent verloren gaat. En dat gemotiveerde jongeren goede en gelijke kansen houden op de opleiding van hun voorkeur.

Alida Oppers
inspecteur-generaal van het Onderwijs

INHOUD

Samenvatting 5

1	Inleiding 7
1.2	Achtergrond en aanleiding 7
1.3	Doel en probleemstelling 8
1.4	Onderzoeksvraag en deelvragen 8
1.5	Definitie van zelfselectie 9
1.6	Instrumentontwikkeling 10
1.7	Conceptueel kader voor instrumentontwikkeling en analyse 10
1.8	Leeswijzer 11
2	Methode van onderzoek 13
2.1	Inleiding 13
2.2	Vooronderzoeken 13
2.2.1	Vooronderzoek onder decanen en studieloopbaanbegeleiders 13
2.2.2	Vooronderzoek ResearchNed 14
2.3	Vragenlijst en vignetten 14
2.3.1	Vignetten 15
2.3.2	Vragen over coronapandemie 16
2.3.3	Pre-test vragenlijst en vignetten 16
2.3.4	De onderzoeksgroep 16
2.3.5	Steekproef 17
2.3.6	Respons 17
2.3.7	Representativiteit 17
2.3.8	Statistische analyses 18
3	Literatuuronderzoek naar oorzaken van zelfselectie 19
3.1	Inleiding 19
3.2	Onderzoeksvraag 19
3.3	Kenmerken in het hoger onderwijs en individuele kenmerken 19
3.3.1	Kenmerken van opleidingen met een risico op zelfselectie 20
3.3.2	Kenmerken van leerlingen en studenten met een risico op zelfselectie 21
3.4	Conclusie 23
4	Kiezen voor decentrale selectie en loting 25
4.1	Inleiding 25
4.2	Onderzoeksvragen 25
4.3	Verschillende groepen van kenmerken 26
4.4	Verschillen tussen groepen studenten en scholieren bij selectieve opleidingen 28
4.5	Keuze voor een selectieve opleiding 30
4.5.1	De keuze van mbo 4-studenten voor opleidingen die decentraal selecteren 31
4.5.2	De keuze van havoscholieren voor opleidingen die decentraal selecteren 33
4.5.3	De keuze van vwo-scholieren voor opleidingen die decentraal selecteren 34
4.6	Keuze voor opleiding met loting 34
4.6.1	De keuze van mbo 4-studenten voor opleidingen met loting 35
4.6.2	De keuze van havoscholieren voor opleidingen met loting 36
4.6.3	De keuze van vwo-scholieren voor opleidingen met loting 37
4.7	Conclusie 38

5	Zelfselectie bij verschillende groepen studenten 42
5.1	Inleiding 42
5.2	Vignetten 42
5.3	Keuze voor een specifieke opleiding: drempels binnen opleidingen 43
5.4	Keuze voor een specifieke opleiding: wie struikelt over welke drempels? 45
5.4.1	De instructietaal van de opleiding is Engels 45
5.4.2	De opleiding selecteert 47
5.4.3	De opleiding is grootschalig 47
5.4.4	De opleiding kent een strenge BSA-norm 49
5.4.5	De opleiding brengt extra kosten met zich mee 50
5.4.6	Welke individuele kenmerken doen ertoe bij opleidingsdrempels? 50
5.5	Keuze voor een specifieke opleiding: drempels binnen selecterende opleidingen 52
5.6	Keuze voor een selecterende opleiding: wie struikelt over welke drempels? 53
5.6.1	De selectieprocedure valt tijdens een examenperiode 53
5.6.2	De selectieprocedure kost veel tijd 55
5.6.3	De selectieprocedure vereist een motivatiegesprek 56
5.6.4	De selectieprocedure vereist het overleggen van een cijferlijst 57
5.6.5	De selectieprocedure vereist het maken van een toets 58
5.6.6	Welke individuele kenmerken doen ertoe bij opleidingsdrempels bij selectie? 59
5.7	Conclusie 60
5.7.1	De hoogste drempels 60
5.7.2	De meest kwetsbare groepen 60
6	De omvang van zelfselectie: een benadering 67
6.1	Omvang van zelfselectie: simulaties 67
6.1.1	Omvang zelfselectie op basis van drempels 67
6.1.2	Omvang zelfselectie op basis van drempels en individuele kenmerken 69
6.2	Conclusie 72
7	Conclusies en aanbevelingen 74
7.1	Conclusies 74
7.2	Aanbevelingen 80

Literatuur 84

Afkortingen 89

Bijlage I Inventariserend vooronderzoek naar zelfselectie onder leden van de Vereniging van Schooldecanen en Loopbaanbegeleiders (VvSL) 90

Bijlage II Literatuuronderzoek en pre-testinstrument voor het meten van zelfselectie ResearchNed i

Samenvatting

Dit is het tweede onderzoek naar zelfselectie op weg naar het hoger onderwijs, uitgevoerd naar aanleiding van de [motie-Van den Hul](#). Het eerste [onderzoek](#) ging in op zelfselectie bij de afweging wel of niet verder te studeren na afronding van een mbo-4-opleiding.

Dit tweede rapport - tevens het eindrapport - beschrijft welke de rol zelfselectie speelt bij de afweging die mbo-4-studenten en havo- en vwo-scholieren maken om al dan niet voor hun favoriete opleiding in het hoger onderwijs te kiezen. Daarbij is gekeken naar drempels in opleidingen (zoals de selectieprocedure of de taal), achtergrondkenmerken van studenten (zoals geslacht of de opleiding van ouders) en naar specifieke persoonlijkheidskenmerken (zoals faalangst of risicoaversie).

Met een vragenlijst- en een vignettenonderzoek zijn drempels in opleidingen en kenmerken van aspirant studenten onderzocht: welke drempels en kenmerken veroorzaken dat aspirant studenten wel voor de ene en niet voor de andere opleiding kiezen? De drempels en kenmerken die in het onderzoek zijn opgenomen, zijn afgeleid uit wetenschappelijke literatuur en lopende discussies in het onderwijsveld. Hier volgen de belangrijkste uitkomsten.

Conclusies

Zowel kenmerken van leerlingen en studenten als drempels in opleidingen zijn van invloed op zelfselectie. Sommige drempels zijn voor bepaalde groepen mbo-4-studenten en havo- en vwo-leerlingen hoger dan voor anderen.

Wie kiest er voor decentrale selectie? En wie kiest voor een opleiding die loot?

Eerst is vo-leerlingen en mbo-studenten gevraagd of ze zouden kiezen voor een selectieve opleiding. Dit is gevraagd voor selectieve opleidingen met decentrale selectie en voor selectieve opleidingen die loten. Sommige groepen studenten blijken minder geneigd zijn te kiezen voor decentrale selectie of loting dan andere groepen studenten. Zo hebben persoonlijkheidskenmerken (leen- en risicoaversie) bij zowel mbo'ers als bij havisten en vwo'ers een negatieve invloed op het kiezen voor een opleiding die decentraal selecteert. Het sociale netwerk speelt een negatieve rol bij zowel mbo'ers, havisten als vwo'ers in de neiging te kiezen voor een opleiding die loot. Bij de keuze voor een opleiding die loot zijn ook het inkomen van de ouders voor mbo'ers en de opleiding van de ouders voor havisten van invloed. Een relatief laag inkomen en relatief laag opgeleide ouders maken de keuze voor een opleiding die loot minder waarschijnlijk. Deze resultaten laten nog niet zien of de betreffende aspirant studenten wél voor de opleiding hadden gekozen als er geen sprake was van selectie. Om dit aan te tonen is zogeheten vignettenonderzoek uitgevoerd. Een vignet is een situatieschets waarin kenmerken van opleidingen worden gevarieerd. De respondenten worden bij verschillende vignetten gevraagd wat zij onder die omstandigheden zouden doen.

Wie ziet af van een opleiding vanwege kenmerken van die opleiding?

Het vignettenonderzoek laat zien dat bepaalde groepen studenten minder vaak kiezen voor een opleiding met een drempel dan voor een zelfde 'drempelloze' opleiding. Deze groepen zien ook in sterkere mate af van opleidingen met een

drempel dan anderen. De groepen studenten die vanwege drempels in het hoger onderwijs meer geneigd zijn tot zelfselectie zijn zeer divers en wisselen per drempel. Voor de drie grootste drempels geldt het volgende:

- *Engels als instructietaal* vormt onder mbo'ers vooral een drempel voor vrouwen, studenten met faalangst en studenten met een Nederlandse achtergrond. Onder havisten gaat dit op voor vrouwen, leerlingen van wie de ouders geen wetenschappelijke opleiding hebben gevolgd leerlingen met examenstress en voor leerlingen met een Nederlandse achtergrond. Voor de gemiddelde vwo'er is deze drempel niet bijzonder hoog, maar faalangstige vwo'ers en vwo'ers met een Nederlandse achtergrond hebben wel iets meer last van deze drempel dan andere vwo'ers.
- *Als een opleiding extra kosten vraagt* vormt dit onder mbo'ers vooral een drempel voor vrouwen en studenten met faalangst. Onder vwo'ers geldt dit met name voor de leerlingen met ouders uit de lagere-inkomensgroepen, leerlingen die ooit zijn blijven zitten en voor leerlingen met examenstress.
- *Een ongelukkige timing van de selectieprocedure* (bijvoorbeeld vlak voor het eindexamen) is een extra hoge drempel voor oudere mbo'ers, voor mbo'ers die een westerse migratieachtergrond hebben, die hbo-opgeleide ouders hebben, uit de lagere-inkomensgroepen komen of die een leenaversie hebben. Onder vwo'ers zijn het de oudere leerlingen, leerlingen met een leenaversie of leerlingen met examenstress die er bovengemiddeld last van hebben.

De omvang van de groep die uitvalt door zelfselectie verschilt. Sommige drempels hebben weinig zelfselectie tot gevolg, ook doordat bepaalde risicogroepen klein zijn. Daardoor is zelfselectie onder bijvoorbeeld faalangstige vo-leerlingen en mbo-studenten niet snel zichtbaar in instroomcijfers.

Aanbevelingen

De inspectie beveelt aan dat vooropleidingen en opleidingen in het hoger onderwijs structureel en tijdig aandacht besteden aan het mechanisme van onbedoelde zelfselectie bij de keuze voor vervolgonderwijs van verschillende groepen mbo-4-studenten, havisten en vwo'ers. Houd daarbij rekening met verschillen tussen aanleverend onderwijs (mbo, havo en vwo) en met verschillen tussen kwetsbare groepen. Aan hoger onderwijs-opleidingen die wijzigingen overwegen die mogelijke drempels opwerpen, wordt aanbevolen het risico van zelfselectie te betrekken in de afweging tussen alternatieven. Tenslotte beveelt de inspectie in het kader van de kansengelijkheidsagenda aan de inzichten in mechanismen van onbedoelde zelfselectie te benutten bij het bevorderen van kansengelijkheid.

1 Inleiding

Het voorliggend rapport is een vervolg op de eerder verschenen publicatie 'Wel of niet naar de hogeschool? Achterliggende mechanismen van onbedoelde zelfselectie in het keuzeprocess van mbo 4-studenten' (Inspectie van het Onderwijs, 2021a). Die publicatie bevatte de eerste resultaten van ons onderzoek naar zelfselectie. Het richtte zich op mbo 4-studenten in het laatste jaar van hun opleiding. De focus lag daarbij op ervaren drempels en kenmerken van mbo 4-studenten die afzien van een verdere onderwijsloopbaan in het hoger onderwijs, terwijl ze wel beschikken over de benodigde kwalificaties en vaardigheden voor toelating. Belangrijk daarbij is dat deze groep studenten er onder andere omstandigheden wel voor zou hebben gekozen om verder te studeren. Een afgeronde mbo 4-opleiding is naast een toegangsbewijs voor het hoger beroepsonderwijs (hbo) immers tegelijkertijd een volwaardige startkwalificatie op de arbeidsmarkt en voor de meeste mbo'ers is de arbeidsmarkt de eerste keuze na diplomering. Maar wanneer drempels in het onderwijsstelsel onbedoeld het effect hebben dat gekwalificeerde mbo 4-studenten afzien van een verdere studie, en zij zonder deze drempels wel voor verdere studie hadden gekozen, dan spreken we van onbedoelde zelfselectie.

Jongeren maken op verschillende momenten in hun onderwijscarrière belangrijke keuzes voor een richting of sector waarin ze verder willen leren. Daarbij kan zelfselectie een rol spelen. In dit tweede rapport ligt de focus op kenmerken of drempels (zoals taal en selectie) van specifieke opleidingen in het hoger onderwijs die mogelijk een ontmoedigende werking hebben voor bepaalde groepen mbo'ers, havisten en vwo'ers. Ook kijken we naar achtergrond- en persoonlijkheidskenmerken van mbo'ers en vo-scholieren (zoals leeftijd of risicoaversie) die opleidingskenmerken versterken dan wel drempels verhogen bij het al dan niet kiezen voor een specifieke opleiding.

1.2 Achtergrond en aanleiding

In de motie van het Kamerlid Van den Hul (Tweede Kamer, 2019) wordt de regering gevraagd een onderzoek te (laten) doen "dat beter in beeld brengt welke factoren veroorzaken dat voldoende getalenteerde jongeren afzien van studeren en wat hieraan kan worden gedaan." In de motie wordt gesteld dat er een vooralsnog onzichtbare groep jongeren bestaat die wel de talenten heeft om te studeren, maar die daarvan afziet doordat deze jongeren te veel aan zichzelf twijfelen, minder zelfvertrouwen of een examentrauma hebben of simpelweg minder bekend zijn met de mogelijkheden en wegen, en wordt het oordeel uitgesproken dat het vanuit het oogpunt van kansgelijkheid niet wenselijk is dat deze jongeren hun kwalificaties onbenut laten.

Naast de oproep tot onderzoek naar zelfselectie vanuit deze motie, heeft de inspectie in meerdere van haar eerdere onderzoeken in het licht van de toegankelijkheid van het hoger onderwijs gewezen op het belang om inzicht te krijgen in zelfselectie. In verschillende onderzoeken vonden we aanwijzingen dat de populaties van opleidingen die selecteren geen afspiegeling vormen van de totale studentenpopulatie (Inspectie van het Onderwijs, 2017, 2018, 2020). Maar waar we tot nu toe niet goed de vinger achter krijgen, is wat redenen zijn voor

gekwalficeerde leerlingen (havo/vwo) en studenten (mbo) om bij voorbaat af te zien van een vervolgstudie in het hoger onderwijs of daarbinnen andere keuzes te maken, en welke groepen dit betreft. Omdat dergelijke zelfselectie raakt aan de toegankelijkheid van het hoger onderwijs, is het belangrijk om meer grip te krijgen op het mechanisme van zelfselectie en op de omvang en urgentie van de problematiek. Dat geldt zowel bij de keuze om überhaupt geen vervolgopleiding te gaan volgen vanwege drempels in het hoger onderwijs als bij de keuze af te zien van een specifieke opleiding vanwege drempels in de betreffende opleiding.

1.3 Doel en probleemstelling

Het doel van dit onderzoek is om een beeld te krijgen van de omvang en kenmerken van de groep leerlingen en studenten die afziet van een specifieke ho-opleiding en welke opleidingskenmerken hiermee verband houden. Welke factoren veroorzaken dat jongeren met de benodigde talenten voor het volgen van opleiding A, toch kiezen voor opleiding B, terwijl ze bij afwezigheid van deze factoren wel gekozen zouden hebben voor opleiding A?

Door dit in kaart te brengen, wil de inspectie de kennislacune op dit vlak verder opvullen en inzicht verschaffen in de factoren die deze onbedoelde vorm van zelfselectie veroorzaken. Daarmee willen we vervolgens het hoger onderwijs, maar ook het voortgezet- en het middelbaar beroepsonderwijs, stimuleren om deze vorm van ongewenste zelfselectie te verminderen.

1.4 Onderzoeksvraag en deelvragen

De centrale onderzoeksvraag in dit vervolgrapport luidt:

Welke kenmerken veroorzaken onbedoeld dat leerlingen en studenten met de benodigde kwalificaties en een voorkeur voor een specifieke opleiding in het hoger onderwijs, daar toch van afzien?

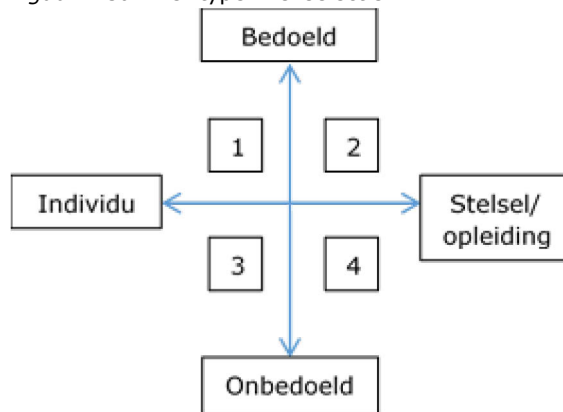
Uit deze hoofdvraag hebben we de volgende deelvragen afgeleid:

- 1. Welke kenmerken van specifieke opleidingen in het hoger onderwijs en welke kenmerken van gekwalficeerde scholieren en studenten zijn mogelijk gerelateerd aan zelfselectie?*
- 2. Welke kenmerken van gekwalficeerde scholieren en studenten hangen samen met de door hen ingeschatte kans om te kiezen voor een selectieve opleiding met decentrale selectie?*
- 3. Welke kenmerken van gekwalficeerde scholieren en studenten hangen samen met de door hen ingeschatte kans om te kiezen voor een selectieve opleiding met loting?*
- 4. Welke scholieren en studenten zijn meer geneigd af te zien van aanmelding voor een voorkeursopleiding (een opleiding die hoog op hun voorkeurslijstje staat) vanwege kenmerken van die opleiding?*
- 5. Hoe groot is bij benadering de groep scholieren en studenten met de benodigde kwalificaties voor een voorkeursopleiding in het hoger onderwijs die hier toch van afzien vanwege kenmerken van die opleiding?*

1.5 Definitie van zelfselectie

Zelfselectie kan bedoeld of onbedoeld optreden en kan samenhangen met individuele en opleidingskenmerken. In figuur 1.5a wordt dit schematisch weergegeven.

Figuur 1.5a. Vier typen zelfselectie

In het eerste kwadrant gaat het om bedoelde zelfselectie op basis van individuele kenmerken, zoals zelfselectie vanwege een persoonlijke voorkeur. Bijvoorbeeld de keuze voor probleemgestuurd onderwijs in plaats van onderwijs met veel hoorcolleges. In het tweede kwadrant staat de bedoelde zelfselectie op basis van opleidingskenmerken, zoals zelfselectie vanwege selectiecriteria die een beoogde groep leerlingen voorsortteert. Studenten met een wiskundecijfer lager dan een acht op het eindexamen redden het bijvoorbeeld niet op deze opleiding. De opleiding hanteert dit daarom als selectiecriteria. Het derde kwadrant betreft onbedoelde zelfselectie op basis van individuele kenmerken, zoals zelfselectie vanwege een examentrauma, onzekerheid of gebrek aan hulpbronnen, terwijl de aspirant-student aan alle vereisten voldoet en voldoende gekwalificeerd is. Ten slotte gaat het vierde kwadrant over onbedoelde zelfselectie op basis van stelsel- of opleidingskenmerken. Dit zijn stelsel- of opleidingskenmerken die maken dat een leerling of student afziet van vervolgonderwijs of een specifieke opleiding, terwijl hij of zij de benodigde kwalificaties ervoor bezit en zonder deze kenmerken wel voor deze specifieke opleiding of voor vervolgonderwijs had gekozen. Dit zijn bijvoorbeeld voertaal of duur van een opleiding, een internationaal karakter of imago van een opleiding, aanvullende eisen, selectieprocedures of opleidingskosten.

We hanteren de volgende definitie:

Zelfselectie: het mechanisme dat (bepaalde groepen) leerlingen of studenten met de benodigde kwalificaties en vaardigheden bedoeld of onbedoeld afzien van een vervolg in het hoger onderwijs in het algemeen, of van een specifieke opleiding in het bijzonder, vanwege kenmerken van (opleidingen in) het hoger onderwijs.

In dit rapport richten we ons op onbedoelde zelfselectie vanwege individuele kenmerken (kwadrant 3) en vanwege kenmerken of drempels van opleidingen (kwadrant 4).

1.6 Instrumentontwikkeling

In opdracht van de inspectie heeft ResearchNed een literatuuronderzoek gedaan naar factoren die zelfselectie beïnvloeden en vervolgens een instrument ontwikkeld om zelfselectie in kaart te brengen. Het meten van zelfselectie is immers complex. Hoe stel je vast dat een leerling of student iets niet kiest wat hij onder andere omstandigheden mogelijk wel had gekozen? Vignettenonderzoek is een manier om dit te achterhalen. Met dit type onderzoek is het mogelijk het relatieve belang van bepaalde kenmerken te wegen in het keuzeprocess van de leerling of student. Een vignet bevat een situatieschets waarin kenmerken van opleidingen worden gevarieerd (denk aan: Engelstalig of Nederlandstalig, wel of geen numerus fixus, intensiteit van de selectieprocedure, et cetera). De respondent krijgt een aantal vignetten voorgelegd en wordt bij ieder vignet gevraagd wat hij onder die omstandigheden zou doen.

De vignetten zijn toegevoegd aan een vragenlijst waarin ook vragen zijn opgenomen over achtergrondkenmerken (zoals sociaaleconomische status), persoonlijkheidskenmerken (zoals risicoaversie) en de ontvangen studiekeuzebegeleiding (loopbaanoriëntatie en -begeleiding (LOB)) van de leerling/student. Aanvullend zijn in deze vragenlijst stellingen voorgelegd over mogelijke drempels in het hoger onderwijs, en vragen gesteld over de invloed van de coronapandemie op de keuzes die leerlingen/studenten maken. Hierover wordt in een aparte publicatie gerapporteerd.

1.7 Conceptueel kader voor instrumentontwikkeling en analyse

Uit het literatuuronderzoek van ResearchNed, gesprekken met verschillende stakeholders en een vooronderzoek onder schooldecanen hebben we factoren geïdentificeerd die mogelijk bijdragen aan zelfselectie. Deze factoren hebben we vervolgens gegroepeerd onder verschillende onderwerpen (figuur 1.6a). Deze onderwerpen zijn:

Achtergrondkenmerken van studenten en leerlingen

Hieronder vallen kenmerken als geslacht, vooropleiding, thuissituatie, migratieachtergrond, overgangscijfers, et cetera. Veel van deze kenmerken zijn genoemd in het vooronderzoek onder decanen. Ook uit onderzoek naar selectie in het hoger onderwijs blijkt dat deze individuele kenmerken relevant zijn. Dit onderzoek wordt in hoofdstuk 3 beschreven.

Persoonlijkheidskenmerken van studenten en leerlingen

Hieronder vallen onder andere de kenmerken zoals genoemd in de motie Van den Hul: zelfvertrouwen, examentrauma, motivatie, leenangst, et cetera.

Schoolkenmerken toeleverend onderwijs

Een aantal belangrijke schoolkenmerken zijn meegenomen ter controle en staan niet centraal in dit onderzoek. Ervaringen met het LOB-onderwijs en de mate van informatievoorziening vanuit de school over vervolgonderwijs kan echter van invloed zijn op de individuele keuze van de leerling of student: hier moeten we rekening mee houden.

Overige student- en leerlinggerelateerde kenmerken

Hieronder vallen kenmerken die niet gezamenlijk onder één noemer vallen, maar mogelijk wel relevant zijn bij de keuze die scholieren en studenten maken. Te denken valt aan arbeidsmarktperspectief, de regio waar de student woont en bijzondere omstandigheden, zoals mantelzorg, zwangerschap en schulden.

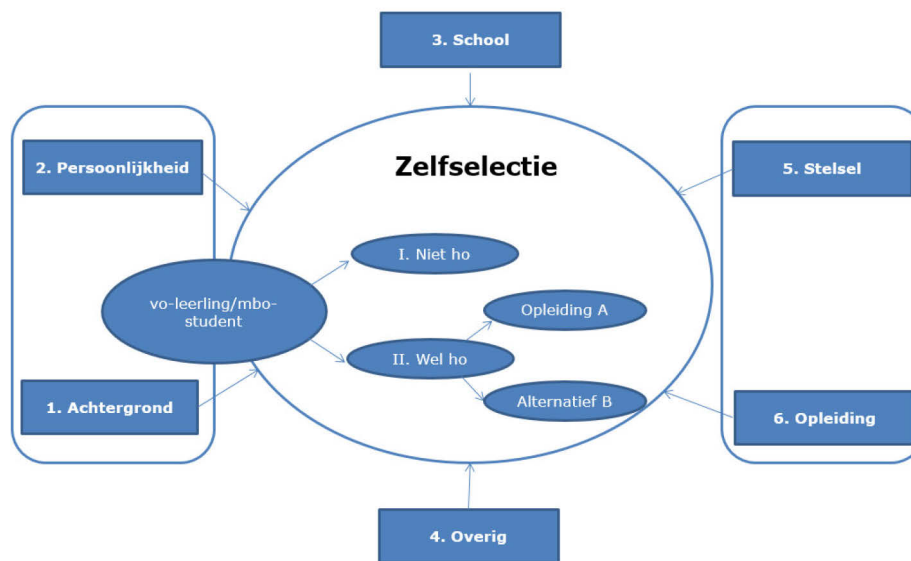
Stelselkenmerken van (of drempels in) het hoger onderwijs

Dit zijn kenmerken van het hoger onderwijs als geheel en niet per se van individuele opleidingen binnen het hoger onderwijs. Hieronder vallen bijvoorbeeld de kosten van studeren, de tijdsinvestering, het imago van en de cultuur op hogescholen en universiteiten en de massaliteit van het onderwijs.

Opleidingskenmerken (of -drempels) in het hoger onderwijs

Hieronder vallen kenmerken die te maken hebben met de gevraagde voorbereiding voor een opleiding, zoals de inhoud van de selectieprocedure, de tijdsinvestering die daarbij wordt gevraagd, het moment waarop een en ander plaatsvindt, et cetera. Maar ook kenmerken als de onderwijstaal vallen hieronder.

Figuur 1.6a. Conceptueel kader zelfselectie

We hebben zelfselectie uitgesplitst in (I) zelfselectie met als gevolg het afzien van een verdere loopbaan in het hoger onderwijs en (II) zelfselectie met als gevolg het afzien van opleiding A vanwege specifieke kenmerken van deze opleiding en in plaats daarvan kiezen voor opleiding B. Het tussenrapport ging over de eerste vorm van zelfselectie (I). Dit rapport gaat over de tweede vorm van zelfselectie (II).

1.8 Leeswijzer

Dit rapport bestaat uit acht hoofdstukken. Hoofdstuk 2 bevat een nadere toelichting op de onderzoeksmethode. In hoofdstuk 3 beschrijven we welke kenmerken van specifieke opleidingen en welke achtergrond- en persoonskenmerken zijn

gerelateerd aan zelfselectie bij gekwalificeerde scholieren en studenten, op basis van wat er bekend is vanuit bestaande literatuur en onderzoek. In hoofdstuk 4 beschrijven we de kans die gekwalificeerde scholieren en studenten zichzelf geven om te kiezen voor een selectieve opleiding en een lotingsopleiding. In hoofdstuk 5 zoomen we in op de vraag welke aspirant-studenten meer geneigd zijn af te zien van aanmelding voor een voorkeursopleiding (een opleiding die hoog op hun voorkeurslijstje staat) vanwege kenmerken van die opleiding. In hoofdstuk 6 maken we op basis van de onderzoeksresultaten een schatting van de omvang van zelfselectie. We besluiten in hoofdstuk 7 met onze conclusies en aanbevelingen.

2 Methode van onderzoek

2.1 Inleiding

Om de onderzoeksvragen in dit rapport te beantwoorden, heeft de inspectie een beknopt inventariserend onderzoek gedaan onder decanen die zijn aangesloten bij de Vereniging van Schooldecanen en Loopbaanbegeleiders (VvSL, zie verder het bijbehorend technisch rapport). Daarna heeft ResearchNed in opdracht van de inspectie een uitgebreid literatuur- en bronnenonderzoek uitgevoerd. Beide onderzoeken zijn grotendeels verwerkt in hoofdstuk 3 van dit rapport: het vooronderzoek. Op basis van dit vooronderzoek heeft ResearchNed een vragenlijst met vignetten ontwikkeld. In dit hoofdstuk lichten we deze instrumenten verder toe.

2.2 Vooronderzoeken

2.2.1 Vooronderzoek onder decanen en studieloopbaanbegeleiders

Om beter zicht te krijgen op de individuele en opleidingskenmerken die samenhangen met zelfselectie hebben we in het najaar van 2019 een kort – niet representatief – vooronderzoek gedaan onder decanen en studieloopbaanbegeleiders in het voortgezet onderwijs en mbo. Zij zijn de meest voor de hand liggende experts die in hun dagelijkse praktijk te maken hebben met overwegingen van leerlingen bij het kiezen van een vervolgopleiding.

Om deze groep te benaderen, hebben we via de voorzitter van de Vereniging van Schooldecanen en Loopbaanbegeleiders (VvSL) een e-mail verstuurd naar dertig van haar leden. De e-mail bevatte een toelichting op ons onderzoek naar zelfselectie, een aan hen gerichte vraag naar kenmerken van opleidingen die mogelijk zelfselectie in de hand werken en een instructie voor de beantwoording van deze vraag (kader 2.2a).

We hebben hierop achttien reacties ontvangen. De verkregen antwoorden hebben we gecategoriseerd. Een kort verslag van de resultaten is teruggekoppeld aan de decanen die hebben deelgenomen (zie bijlage I). De opgehaalde informatie is meegenomen in het literatuur- en bronnenonderzoek van ResearchNed.

Kader 2.2a. Vraag aan decanen en studieloopbaanbegeleiders

Welke kenmerken van opleidingen in het hoger onderwijs kunt u noemen, die maken dat leerlingen ten onrechte afzien van het zich aanmelden voor een opleiding met dat kenmerk?

Daarbij bedoelen we niet:

Ik kies niet voor opleiding A want mijn profiel sluit niet aan, mijn interesse ligt elders, dit leidt niet tot mijn gewenste beroep.

Daarbij bedoelen we wel:

Ik zou graag opleiding A gaan volgen, mijn diploma en profiel sluiten aan, maar omdat opleiding A... vereist, of... kent, of... is, et cetera, kies ik toch maar voor alternatief B.

Op de stippellijntjes hebben wij als voorbeeld de volgende kenmerken genoteerd:

Ik zou graag opleiding A gaan volgen, mijn diploma en profiel sluiten aan, maar omdat opleiding A...

- in het Engels is, of
- extra curriculaire activiteiten vereist, of
- een intensieve selectieprocedure kent,
- ... kies ik toch maar voor alternatief B.

Bron: Inspectie van het Onderwijs (2021)

2.2.2 Vooronderzoek ResearchNed

Het tweede, uitgebreide vooronderzoek is in opdracht van de inspectie in de eerste helft van 2020 door ResearchNed uitgevoerd. Het doel van dit vooronderzoek was tweeledig. Ten eerste wilden we weten wat al uit wetenschappelijke literatuur bekend is over zelfselectie en welke individuele, stelsel- en opleidingskenmerken tot zelfselectie leiden. Op basis van wetenschappelijke literatuur zijn kenmerken verzameld waarvan eerder is aangetoond, of waarvan het vermoeden bestaat, dat deze een remmende werking kunnen hebben voor studenten om aan een opleiding van hun eerste keuze te beginnen of om überhaupt aan een opleiding in het hoger onderwijs te beginnen. Deze informatie is belangrijk bij de beantwoording van onderzoeksvraag 1: welke kenmerken van specifieke opleidingen in het hoger onderwijs en welke kenmerken van gekwalificeerde scholieren/studenten zijn mogelijk gerelateerd aan zelfselectie?

Ten tweede was deze informatie input voor de ontwikkeling van de vragenlijst en bijbehorende vignetten. De opgehaalde informatie is aangevuld met vragenlijstgegevens van eerder onderzoek (Van den Broek et al., 2018, 2020) en informatie uit niet-wetenschappelijke bronnen, zoals media, moties, websites en het eerdergenoemde onderzoek onder decanen.

2.3 Vragenlijst en vignetten

De resultaten uit beide vooronderzoeken zijn meegenomen in de verdere ontwikkeling van de vragenlijst. Deze vragenlijst bestond uit twee delen. Eén deel bevatte gestructureerde vragen naar achtergrondkenmerken, persoonlijkheidskenmerken en opvattingen/ervaringen van de respondent, zoals ervaring met loopbaanoriëntatie en -begeleiding of bijzondere omstandigheden waar de respondent mee te maken heeft (de onderdelen 1, 2, 3 en 4 uit het conceptueel kader). Het andere deel bevatte vignetten die kenmerken van het hoger onderwijs of van specifieke opleidingen in het hoger onderwijs beschrijven (onderdeel 5 en 6 uit het conceptueel model).

Voor de vragen over de achtergrond, persoonlijkheid, ervaringen en opvattingen van de respondent is zo veel mogelijk gebruikgemaakt van bestaande, gevalideerde

vragen die in eerder onderzoek beproefd zijn. Zo is voor bijvoorbeeld de vraag naar risicoaversie in eerder onderzoek aangetoond dat deze goed werkt (Lonnqvist et al., 2010; Dohmen et al., 2011). Ook is een aantal vragen al in eerder onderzoek van ResearchNed gebruikt, zoals de vraag naar leenaversie. Het meten van zelfselectie is echter complex. Hoe stel je vast dat een leerling of student iets niet kiest, wat hij onder andere omstandigheden mogelijk wel had gekozen? Om dit te achterhalen hebben we ervoor gekozen om de respondenten vignetten voor te leggen. De vignetten zijn ontwikkeld voor dit onderzoek naar zelfselectie. Hiervoor heeft het vooronderzoek de input geleverd.

2.3.1 Vignetten

In een vignettenonderzoek krijgt iedere respondent verschillende hypothetische situaties voorgelegd, de zogeheten vignetten. In deze situatieschetsen worden steeds een aantal condities gevarieerd. In dit onderzoek hebben we iedere respondent vier keer een hypothetische situatie voorgelegd waarbij kenmerken van opleidingen in het hoger onderwijs zijn gevarieerd, zoals kosten, taal, omvang en selectie. Na ieder vignet is de respondent de vraag voorgelegd hoe groot hij onder deze conditie de kans acht zich voor de geschetste opleiding aan te melden. In figuur 2.3a is een voorbeeld van een vignet opgenomen. De vignetten zijn random (de opleidingskenmerken werden op basis van toeval toegekend aan een vignet) en in willekeurige volgorde aan de respondenten voorgelegd. Een respondent kreeg nooit twee keer hetzelfde vignet te zien.

In het onderzoek hebben we gebruikgemaakt van drie soorten vignetten. De eerste betrof een vignet met wisselende drempels om al dan niet verder te studeren in het hbo. Dit vignet is alleen voorgelegd aan mbo'ers in het laatste jaar van hun mbo 4-opleiding. Het tweede vignet schetste verschillende drempels om voor een bepaalde opleiding in het hoger onderwijs te kiezen. Het derde vignet ging in op de keuze voor een selectieve opleiding. Het tweede en derde vignet zijn voorgelegd aan mbo'ers, havisten en vwo'ers. In dit rapport zijn de resultaten van het tweede en derde vignet gerapporteerd. Over de resultaten van het eerste vignet is inmiddels gerapporteerd in het in juni 2021 verschenen tussenrapport (Inspectie van het Onderwijs, 2021a).

Figuur 2.3a. Voorbeeld van een vignet 'aanmelden voor een opleiding die selecteert', met verschillende drempels

Inspectie van het Onderwijs
 Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
 Wetenschap

Keuzes voor het hoger onderwijs

70%

Er is een opleiding met een beperkt aantal plaatsen die hoog op je lijstje staat. Voor deze opleiding wordt geselecteerd. Jouw diploma is geschikt daarvoor. Van deze opleiding krijg je het volgende te weten:

- De selectieprocedure kost de deelnemers drie dagdelen tijd
- De selectieprocedure valt buiten een examenperiode
- Je wordt geselecteerd op je motivatie; hiervoor moet je een gesprek voeren

Hoe groot schat je onder deze omstandigheden de kans dat jij je voor deze opleiding aanmeldt? [0-100 procent]

Klik op de balk en sleep om een percentage te plaatsen.

0 50 100

58

Bron: Inspectie van het Onderwijs (2021)

Er zijn een aantal voordelen van vignetten boven een standaardvragenlijst (Van Breeschoten et al., 2018). We noemen de voor dit onderzoek belangrijkste drie. Ten eerste is het met dit type onderzoek mogelijk het effect, maar ook het relatieve belang van bepaalde kenmerken in het keuzeproces van een leerling of student te wegen. Met andere woorden: hoe zwaar telt een kenmerk mee bij de keuze en welke van de kenmerken legt het meeste gewicht in de schaal? Ten tweede gaat het proces bij het maken van keuzes vaak onbewust en is dit lastig te meten met directe vragen daarover. In een vignet wordt de respondent een andersoortige vraag voorgelegd, namelijk welke keuze hij zou maken in de beschreven situatie. Dit is wezenlijk anders dan een vraag naar de achterliggende overwegingen bij die keuze. Ten derde is het met vignetten mogelijk een causaal verband tussen enerzijds de gegeven situatie en anderzijds de betreffende keuze vast te stellen. De keuze die de respondent maakt – in ons geval de inschatting van de kans om zich aan te melden bij een opleiding in het hoger onderwijs – is dan het gevolg van de beschreven situatie. Het nadeel van vignettenonderzoek is dat het in alle gevallen hypothetische situaties zijn die we voorleggen, ondanks het feit dat we deze situaties zo realistisch mogelijk hebben gemaakt.

2.3.2 Vragen over coronapandemie

Tijdens de voorbereiding van dit onderzoek brak de coronapandemie uit. Vanaf maart 2020 stond het onderwijs op zijn kop. Eindexamens werden afgelast, stages werden afgeblazen en het onderwijs moest online, zowel in het voortgezet onderwijs als in het mbo en het hoger onderwijs. In deze periode zat de beoogde onderzoeksgroep in het voorlaatste jaar van het voortgezet onderwijs of van het middelbaarberoepsonderwijs. In het najaar van 2020 zouden zij, inmiddels in het eind(examen)jaar beland, onze vragenlijst voorgelegd krijgen. Vanwege de grote impact van de coronapandemie op het onderwijs en op de keuzes die dit mogelijk met zich mee zou brengen, hebben we een aantal vragen opgenomen over de mate waarin de coronapandemie plannen en opvattingen beïnvloed heeft. Hierover rapporteren we in een separate publicatie.

2.3.3 Pre-test vragenlijst en vignetten

De vragenlijst is als pre-test door een panel van 856 scholieren en studenten ingevuld. Het doel van de pre-test was om de vragenlijst aan te scherpen op basis van de antwoorden en gerapporteerde ervaringen van het panel. De vragenlijst voor de pre-test bestond uit achtergrondvragen, vignetten en metavragen over lengte en begrijpelijkheid van de geteste vragenlijst (zie technisch rapport). Uit de pre-test van het instrument voor zelfselectie bleek dat het merendeel van de respondenten de vragen helder vond en geen problemen had met de lengte van de vragenlijst. De resultaten lieten zien dat de condities in de vignetten tot bruikbare resultaten. De resultaten gaven aanleiding om de vragenlijst grotendeels te handhaven.

2.3.4 De onderzoeksgroep

De vragenlijst, inclusief de vignetten, is in oktober 2020 uitgezet via de Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO) onder een steekproef van laatstejaars havo- en vwo-leerlingen en mbo 4-studenten (zie technisch rapport). We hebben om verschillende redenen gekozen voor scholieren en studenten aan het begin van hun laatste jaar, op het moment dat ze hun keuze voor het hoger onderwijs nog gaan maken, en niet voor studenten in het hoger onderwijs die hun keuze al hebben gemaakt. De belangrijkste reden hiervoor is dat mensen geneigd zijn een eenmaal gemaakte

keuze te verdedigen met argumenten die pas na die keuze worden beredeneerd (cognitieve dissonantie). Eerdere overwegingen worden dan snel vergeten en de gemaakte keuze wordt achteraf goedgepraat. Een tweede – meer praktische – reden is dat we de groep scholieren en studenten die niet kiest voor het hoger onderwijs moeilijker kunnen lokaliseren als we deze pas na hun keuze willen bevragen. We hebben ervoor gekozen om een grote groep studenten en scholieren te benaderen met een vragenlijst omdat we statistische verbanden willen kunnen leggen tussen achtergrondkenmerken van scholieren/studenten en zelfselectie enerzijds en stelsel- en opleidingskenmerken en zelfselectie anderzijds. Ook willen we een reële schatting kunnen maken van de omvang van de groep die zichzelf uitselecteert.

2.3.5 *Steekproef*

Er is een steekproef van 11.000 scholieren en studenten gedaan uit de 1cijferVO- en 1cijferMBO-bestanden van DUO: 4.400 mbo 4-studenten, 3.300 havoscholieren en 3.300 vwo-scholieren. Per opleidingssoort is de steekproef gestratificeerd naar regio getrokken. Mogelijk zijn verschillen in arbeidsmarktperspectief tussen regio's van invloed op keuzes voor en binnen het hoger onderwijs. Door er bij het houden van de steekproef voor te zorgen dat alle regio's voldoende zijn gerepresenteerd, zal een dergelijk arbeidsmarkteffect de resultaten niet beïnvloeden. Het voordeel van werken met een steekproef uit de 1cijferbestanden is dat we al beschikken over verschillende achtergrondkenmerken van de leerling of student, zoals geslacht en migratieachtergrond. Ook is het daardoor mogelijk om op basis van de steekproef en de uiteindelijke respons de representativiteit na te gaan.

2.3.6 *Respons*

Om de respons te verhogen hebben we een aantal strategieën ingezet. We hebben verschillende belanghebbende partijen benaderd met de vraag of ze informatie over ons onderzoek en de vragenlijst in hun nieuwsbrieven of op hun websites wilden publiceren. Zij hebben hier alle gehoor aan gegeven. Het betrof de eerdergenoemde Vereniging van Schooldecanen en Loopbaanbegeleiders (VvSL), de Nederlandse Vereniging van Schooldecanen en Leerlingbegeleiders (NVS-NVL)¹, de Jongeren Organisatie Beroepsonderwijs (JOB) en het Landelijk Actie Komitee Scholieren (LAKS). We hebben de uitnodigingsbrief zorgvuldig opgesteld en zowel het belang van het onderzoek als de privacy van de deelnemer benadrukt. Daarnaast hebben we twee tablets en dertig Google Play-cards verloot onder de respondenten. We hebben software gekozen die het mogelijk maakt de vragenlijst eenvoudig op een smartphone of tablet in te vullen. Daartoe hebben we in de uitnodiging ook een QR-code opgenomen die direct toegang gaf tot de vragenlijst. Ten slotte hebben we twee weken na het uitzetten van de vragenlijst een rappel verstuurd. Dit alles heeft geleid tot een volledige respons van 23,5 procent: 2.588 respondenten hebben de vragenlijst in zijn geheel afgerond. De respons verschilt flink per soort opleiding. Onder mbo'ers is deze 14,3 procent, onder havisten 23,0 procent en onder vwo'ers 33,9 procent.

2.3.7 *Representativiteit*

De uiteindelijke dataset is voldoende representatief voor de populatie havo- en vwo-scholieren en mbo 4-studenten in hun laatste jaar. De representativiteit van de data is voor de afzonderlijke onderwijssoorten (mbo, havo en vwo) nagegaan. In de mbo-

1 Inmiddels zijn beide verenigingen samengegaan in BiOND: de vereniging voor begeleiders in onderwijs.

data zijn vrouwen en studenten zonder migratieachtergrond oververtegenwoordigd. Dit hebben we gecontroleerd door de respondenten (niet herleidbaar) terug te koppelen aan het oorspronkelijke steekproefbestand, waarin een aantal relevante populatiekenmerken waren behouden. Deze betroffen leeftijd, geslacht, regio, armoedeprobleemcumulatiegebied (apcg), vooropleiding en migratieachtergrond. Met een logistische regressie hebben we voor de verschillende achtergrondkenmerken de kans berekend om in de responsgroep te zitten. De data zijn vervolgens met de inverse van deze kans gewogen. De bevindingen en de relevante tabellen van de steekproef, de respons en de representativiteit staan in het technisch rapport.

2.3.8 Statistische analyses

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden zijn er verschillende analyses op de data gedaan. Voor de antwoorden van de respondenten op de vragenlijst betreft dit voornamelijk beschrijvende analyses, zowel bivariaat (frequenties en correlaties) als multivariaat (samenhang tussen A en B, gecontroleerd voor x, y en z). Op de data die met de vignetten zijn verzameld hebben we multiniveau-analyses uitgevoerd. In dergelijke analyses zijn de vignetten de analyse-eenheid; deze zijn genest binnen personen. Dit betekent dat het aantal analyse-eenheden vier keer groter is: iedere respondent heeft telkens vier vignetten voorgelegd gekregen.

3 Literatuuronderzoek naar oorzaken van zelfselectie

3.1 Inleiding

Bestaand onderzoek naar zelfselectie in het hoger onderwijs is beperkt en richt zich voornamelijk op zelfselectie bij numerus-fixusopleidingen of zelfselectie vanwege het leenstelsel. Dit hoofdstuk betreft een samenvatting van een literatuuronderzoek en een beknopte enquête onder schooldecanen naar zelfselectie. We hebben ons daarbij gericht op factoren in het hoger onderwijs die voor ho-gekwalficeerde havisten, vwo'ers en voor mbo-studenten reden zijn om af te zien van een specifieke opleiding, terwijl ze onder andere omstandigheden wel voor deze opleiding hadden gekozen. De uitkomsten hiervan zijn gebruikt als input voor de ontwikkeling van de vragenlijst en de vignetten.

3.2 Onderzoeksvraag

Dit hoofdstuk gaat in op de volgende deelvraag:

Welke kenmerken van specifieke opleidingen in het hoger onderwijs en welke kenmerken van gekwalificeerde scholieren en studenten zijn mogelijk gerelateerd aan zelfselectie?

Om deze vraag te beantwoorden, hebben we een beknopte, niet-representatieve enquête gehouden onder achttien leden van de Vereniging van Schooldecanen en Loopbaanbegeleiders (bijlage I). Hun is gevraagd welke kenmerken van opleidingen in het hoger onderwijs zij kunnen noemen die maken dat hun leerlingen die over de vereiste kwalificaties beschikken, afzien van aanmelding voor die opleidingen. Vervolgens is in opdracht van de inspectie door ResearchNed een literatuur- en bronnenonderzoek uitgevoerd (Muskens en Lommertzen, 2020, bijlage II). Dit vooronderzoek had als doel om belemmeringen – drempels – in het hoger onderwijs en kenmerken van studenten met een verhoogd risico op zelfselectie te inventariseren door middel van literatuuronderzoek, websearch en secundaire data-analyse. Daarnaast zijn er signalen in de media en zorgen bij verschillende belanghebbenden over mogelijke kenmerken die zelfselectie in de hand werken. Dit hoofdstuk vat beide vooronderzoeken en signalen die we hebben ontvangen kort samen en integreert de resultaten. De vooronderzoeken zijn in de bijlagen I en II opgenomen. Het literatuuronderzoek heeft zich niet gericht op schoolkenmerken van het toeleverend onderwijs (middelbare scholen en mbo-instellingen) en overige kenmerken zoals bijzondere omstandigheden van een leerling of student of hun woonplaats. Deze zijn in de analyses in de volgende hoofdstukken wel meegenomen ter controle, maar waren niet de focus van dit onderzoek.

3.3 Kenmerken in het hoger onderwijs en individuele kenmerken

Uit zowel het literatuuronderzoek als de enquête onder de schooldecanen komt naar voren dat zelfselectie een wisselwerking is tussen enerzijds kenmerken van leerlingen of studenten en anderzijds kenmerken van opleidingen die zij als belemmerend ervaren. Met andere woorden: een gebrek aan zelfvertrouwen van leerlingen wordt pas een risico voor zelfselectie als opleidingen bepaalde kenmerken hebben die onzekere leerlingen afschrikken, zoals bijvoorbeeld decentrale selectie. We beschrijven daarom eerst de mogelijke drempels die in de literatuur naar voren komen en door de decanen zijn genoemd, ongeacht welke groepen aspirant-

studenten hier voornamelijk last van lijken te hebben. Vervolgens beschrijven we de achtergrond- en persoonlijkheidskenmerken van vo-leerlingen en mbo-studenten die we in samenhang met deze drempel hebben aangetroffen.

3.3.1 Kenmerken van opleidingen met een risico op zelfselectie

Selectie

Het meeste onderzoek naar zelfselectie richt zich vooral op de invloed van de selectie(procedures) op de keuze van aanstaande studenten voor een bepaalde opleiding. Zo beïnvloedt de selectiemethode van een instelling de keuze van aankomende studenten, zoals een ongelukkige timing van de selectieprocedure of een onduidelijke communicatie over de procedure. De methode waarop de selectie plaatsvindt maakt ook uit: aankomende studenten geven de voorkeur aan selectiemethoden als interviews en work-sample tests (bijvoorbeeld een groepsopdracht of het uitwerken van een casus). Cognitieve vaardigheidstoetsen en persoonlijkheidsvragenlijsten zijn minder populair en hebben mogelijk een afschrikkende werking (Niessen et al., 2017). Ook komt zelfselectie vaker voor wanneer de moeilijkheidsgraad van de selectieprocedure hoger is (Urlings-Strop et al., 2013). Decanen geven in de enquête aan dat leerlingen vaak te laat beginnen met de voorbereiding op de selectieprocedure (Inspectie van het Onderwijs, 2019). Dit hangt samen met het feit dat activiteiten van selecterende opleidingen, zoals toetsmomenten of meeloopdagen, vaak plaatsvinden in toetsweken of andere drukke perioden. Daarbij zijn selectieprocedures intensief en kosten ze veel tijd, waardoor leerlingen zich onvoldoende kunnen voorbereiden (Van den Broek et al., 2017).

Bindend studieadvies

Een bindend studieadvies (BSA) houdt in dat een student de opleiding na het eerste jaar dient te verlaten als hij niet voldoet aan de norm die gesteld wordt door de opleiding. Hoewel geen wetenschappelijke literatuur is aangetroffen die aangeeft dat een hoge BSA-norm zelfselectie in de hand zou werken, ligt het voor de hand te veronderstellen dat onzekere studenten niet graag kiezen voor een opleiding met een hoge BSA-norm. Decanen bevestigen dit: uit angst om een opleiding niet te halen, zien hun leerlingen bij voorbaat af van opleidingen met een strenge norm of een 'moeilijk' imago. Meer in het algemeen is een prestatiecultuur voor sommige studenten een belemmerende factor.

Taal

Steeds meer universiteiten en hogescholen bieden Engelstalige opleidingen aan. Bijna een derde van de wo-bachelors wordt volledig in het Engels aangeboden en 15 procent van de wo-bachelors in zowel het Nederlands als het Engels (VSNU, 2020). Er is beperkt Nederlands onderzoek beschikbaar over de invloed van onderwijs in een tweede taal op zelfselectie. Wel is in onderzoek aangetoond dat Nederlandstalige studenten die hun opleiding psychologie in het Nederlands volgen succesvoller zijn in termen van cijfers en behaalde studiepunten dan studenten die in een tweede taal studeren (De Vos et al., 2020). Onderzoek uit het buitenland gaf aan dat niet-Engelstalige studenten die Engelstalig onderwijs volgen meer moeite hebben met het volgen van hoorcolleges (Hellekjaer, 2010) en meer moeite hebben met het beantwoorden van open toetsvragen (Van der Beken & Brysbaert, 2018). In de wetenschappelijke literatuur en op basis van signalen in politiek en media zijn er

aanwijzingen dat de onderwijstaal van invloed is op de studiekeuze (onder anderen Miltenburg et al., 2018). Scholieren en studenten die twijfelen aan hun beheersing van de Engelse taal zullen wellicht minder snel geneigd zijn te kiezen voor een Engelstalige opleiding. Daarnaast ligt bij opleidingen met een internationaal karakter de lat vaak hoger, waardoor onzekere studenten zich mogelijk ook eerder laten afschrikken (Ten Broeke, 2018; De Groot, 2017). Ook de decanen die aan de enquête hebben deelgenomen gaven aan dat leerlingen worden afgeschrikt door het Engels, met name omdat ze twijfelen aan hun Engelse taalbeheersing.

Studiekosten

Bepaalde opleidingen zijn duurder dan andere. Zo mogen University Colleges meer collegegeld vragen omdat zij intensief en kleinschalig onderwijs bieden. Het collegegeld kan hierdoor wel tot tweeduizend euro hoger zijn dan bij reguliere opleidingen. Ook in het hbo zijn er verschillende hogescholen die een hoger collegegeld vragen. Dit zijn opleidingen zoals hotelscholen of business schools. Andere extra kostenposten zijn materialen of excursies en studiereizen. Uit het literatuuronderzoek van ResearchNed en uit de enquête onder decanen blijkt dat leerlingen in het voortgezet onderwijs maar met name mbo-studenten een voorkeur hebben voor een vervolgstudie dicht bij het ouderlijk huis, vanwege de kosten voor kamerhuur. Een opleiding wordt daarmee aantrekkelijker wanneer deze dicht bij het ouderlijk huis wordt aangeboden (Singell, 2001). Deze nabijheidskosten zijn echter geen vast kenmerk van een opleiding, omdat deze afhangt van de woonplaats van de aspirant-student.

Omvang van de opleiding

Grootschaligheid van een opleiding kan studiesucces in het eerste jaar belemmeren, omdat bijvoorbeeld een gebrek aan persoonlijke aandacht studenten kan demotiveren (Onderwijsraad, 2008). Of grootschaligheid ook kan leiden tot onbedoelde zelfselectie is in de geraadpleegde literatuur niet aangetroffen, maar is volgens decanen voor specifieke groepen studenten zeker een belemmerende factor.

3.3.2 Kenmerken van leerlingen en studenten met een risico op zelfselectie

Geslacht

Hoewel een selectieprocedure voor vrouwen geen drempel vormt (Korthals, 2007) en er aan opleidingen met een numerus fixus meer vrouwen dan mannen studeren (Van den Broek et al., 2018; Inspectie van het Onderwijs, 2017), blijken vrouwen meer twijfels te hebben over het succesvol doorlopen van de selectieprocedure (Van den Broek et al., 2017). Ook decanen hebben de ervaring dat – grosso modo – meisjes banger zijn om te falen dan jongens en afzien van selectie uit angst afgewezen te worden. Tegelijkertijd geven zij aan dat jongens op hun beurt vaak te laat beginnen met de oriëntatie op hun studiekeuze en de voorbereiding op de selectieprocedure, terwijl deze vaak ook nog eens ongelukkig valt rondom toets- of examenperiodes.

Migratieachtergrond

De migratieachtergrond van havisten, vwo'ers en vooral mbo 4-studenten speelt in combinatie met bepaalde stelselkenmerken een rol bij de studiekeuze. Uit internationaal onderzoek (St. John, 1991) blijkt dat voor studenten met een migratieachtergrond de studiekosten sterker meewegen bij de keuze voor een

vervolgstudie. Ook afstand en de daarmee samenhangende kosten voor kamerhuur spelen een rol in de keuze voor een opleiding voor aspirant-studenten uit gezinnen met een migratieachtergrond (Black et al., 2015; Frenette, 2006). Door de decanen is migratieachtergrond niet genoemd als een factor voor zelfselectie.

Sociaaleconomische status (inkomen en opleiding ouders)

Opleidingen die extra kosten met zich meebrengen, zoals University Colleges, lijken vooral studenten aan te trekken uit welgestelde milieus (Delta, 2013). Andersom gesteld werkt het beperken van kosten, zoals halvering van het collegegeld in het eerste jaar, juist voor jongeren wier ouders financieel minder te besteden hebben (Van Herpen et al., 2021). Verder blijkt uit het literatuuronderzoek van ResearchNed dat voor scholieren en studenten met laagopgeleide ouders de kosten (waaronder ook kamerhuur) een belangrijkere factor zijn bij het kiezen voor een opleiding dan voor scholieren en studenten met hoogopgeleide ouders (Van den Broek et al., 2018; Black et al., 2015; Frenette, 2006). De decanen benadrukken dat kosten vooral een belemmering vormen voor mbo'ers, zij kiezen ook liever een opleiding dicht bij huis. Volgens de decanen heeft het leenstelsel dit versterkt. Tenslotte laat onderzoek zien dat ouders met een lage sociaaleconomische status niet altijd beschikken over de nodige informatie om te helpen bij het studiekeuzeprocess (Deutschlander, 2017). Juist de eerstegeneratiestudenten (wiens ouders geen hoger onderwijs hebben gehad) laten zich sneller afschrikken door een imago dat een opleiding moeilijk zou zijn, of bovenmatig veel inzet kost.

Negatieve onderwijservaring

Eerdere ervaringen in het onderwijs (bijvoorbeeld zittenblijven, het behalen van lage eindexamencijfers of een examentrauma) spelen een rol bij het al dan niet kiezen voor een specifieke opleiding. Onderzoek van de inspectie laat zien dat bij het behalen van een gemiddeld laag eindexamencijfer de kans afneemt dat iemand zich aanmeldt voor een opleiding met een selectieprocedure (Inspectie van het Onderwijs, 2015, 2017). Ook ander onderzoek laat zien dat eerdere negatieve schoolervaringen, zoals zittenblijven of afstromen, hier een rol bij kunnen spelen: studenten met een negatieve schoolervaring lijken minder ambitieus te kiezen om het risico op een volgende negatieve schoolervaring uit de weg te gaan (Van Herpen et al., 2021). Aanvullend hierop geven decanen aan dat leerlingen liever kiezen voor een opleiding in het Nederlands omdat ze een laag cijfer voor het vak Engels hebben. Tenslotte werd in de motie Van den Hul melding gemaakt van een examentrauma als reden om af te zien van een verdere studie in het hoger onderwijs. Het is voor te stellen dat ook een strenge selectieprocedure of een selectieprocedure met een toetselement leerlingen of studenten met een examentrauma afschrikt.

Lichamelijke of psychische beperking

ResearchNed heeft in zijn literatuuronderzoek geen publicaties aangetroffen die expliciet gaan over leerlingen of studenten met een beperking. De ervaring van de bevroegde decanen is dat er in de selectieprocedures weinig rekening wordt gehouden met leerlingen met autisme. Zorg en kleinschaligheid vallen soms weg voor deze groep in het hoger onderwijs.

Faalangst

Faalangst wordt door decanen als een belangrijk kenmerk gezien om bij voorbaat niet aan een selectieve opleiding te beginnen. Dit is bevestigd in eerder onderzoek

dat liet zien dat studenten die onzeker zijn over hun eigen capaciteiten zich laten afschrikken door een numerus fixus (Inspectie van het Onderwijs, 2015). Tussen de 14 en 18 procent van de aspirant-studenten twijfelt of ze door de selectie komen en denkt niet te worden toegelaten (Van den Broek, 2017). Ook een (vermeende) prestatiecultuur schrikt de meer faalangstige studenten en leerlingen af: het imago dat een opleiding moeilijk of zwaar is, is voor studenten die onzeker zijn over hun eigen capaciteiten een reden om af te zien van zo'n opleiding (Inspectie van het Onderwijs, 2017). Imago hebben we als drempel van het hbo meegenomen in het tussenrapport.

Risicoaversie

Wie minder of niet bereid is risico's te nemen, maakt eerder een veilige keuze in het hoger onderwijs. Dat betekent geen selectie in plaats van wel selectie, een soepele BSA-norm in plaats van een strenge BSA-norm, een Nederlandstalige opleiding in plaats van een Engelstalige opleiding. In eerder onderzoek werd dit mechanisme teruggevonden onder vwo'ers die door op zeker te willen spelen eerder kozen voor een hbo-opleiding dan een wo-opleiding (Warps et al., 2011).

Leenaversie

Een bijzondere vorm van risicoaversie is leenaversie, of leenangst. Mbo'ers voelen meer weerstand tegen lenen dan havisten en vwo'ers. Dure opleidingen of opleidingen met een hoger ingeschat faalrisico vallen dan eerder af. Het leenstelsel lijkt daarbij een belangrijke rol te spelen voor mbo'ers; de studie wordt eerder dicht bij huis gekozen vanwege hoge huurprijzen en er bestaat de angst geen hypotheek te kunnen krijgen door schulden. De bevroegde schooldecanen bevestigden dit effect van het sociaal leenstelsel.

Sociaal netwerk

In de enquête onder schooldecanen werd gewezen op een voor hen belangrijk onderscheid tussen kenmerken van de leerlingen en studenten zelf en kenmerken van hun thuissituatie. Zij gaven nadrukkelijk aan dat sommige ouders of verzorgers beter in staat zijn hun kind te helpen bij de voorbereiding voor het hoger onderwijs. Denk daarbij bijvoorbeeld aan hulp bij het schrijven van een motivatiebrief of hulp bij het opdoen van werkervaring voor het cv. Daarnaast hebben ouders en vrienden vanwege hun opvatting over het hoger onderwijs invloed op de perceptie van mogelijke drempels. Ouders en vrienden – maar ook docenten – kunnen zo het volgen van een bepaalde opleiding in het hoger onderwijs aanmoedigen maar ook (onbewust) ontmoedigen. Uit het literatuuronderzoek van ResearchNed komt naar voren dat de sociale omgeving een rol speelt als bijvoorbeeld vrienden andere keuzes maken. Ook goedbedoelde adviezen van ouders en docenten om van bepaalde keuzes af te zien, bijvoorbeeld omdat een opleiding te moeilijk zou zijn, werken zelfselectie in de hand. De mate van ouderlijke ondersteuning verschilt sterk tussen leerlingen, waardoor ambities naar boven dan wel beneden worden bijgesteld. Met name ouders kunnen ook druk uitoefenen om een bepaalde opleiding wel of juist niet te kiezen (Kosters & Snoek, 2019).

3.4 Conclusie

In de onderzoeksliteratuur en uit de enquête met schooldecanen kwamen verschillende opleidings- en leerling- en studentkenmerken naar voren die van invloed zijn op zelfselectie. Daarnaast zijn er signalen in de media en zorgen bij

verschillende belanghebbenden over mogelijke kenmerken die zelfselectie in de hand werken. Decentrale selectie is zo'n kenmerk waar veel zorgen over bestaan en waar veel discussie over wordt gevoerd, maar ook het examentrauma dat het Tweede Kamerlid Van der Hul noemde is mogelijk een factor die een rol speelt bij zelfselectie. We weten echter nog weinig van de daadwerkelijke impact die al deze (mogelijke) kenmerken hebben op zelfselectie.

De resultaten uit de verschillende bronnen die in het literatuuronderzoek van ResearchNed zijn geraadpleegd komen over het algemeen redelijk overeen wat betreft relevante opleidingskenmerken en individuele kenmerken die een belemmering kunnen vormen om voor een specifieke opleiding te kiezen. Ook de input van de schooldecanen week niet af van eerdere onderzoekresultaten.

Tabel 3.5a geeft een overzicht van de verschillende factoren uit het literatuuronderzoek en uit de enquête onder schooldecanen. Deze factoren en nog een aantal aanvullende factoren hebben we in de vragenlijst en op de vignetten voor havo- en vwo-scholieren en mbo 4-studenten opgenomen. In de volgende hoofdstukken beschrijven de resultaten van dit onderzoek.

Tabel 3.5a. Kenmerken die mogelijk van invloed zijn op zelfselectie

Opleidingskenmerken
- Selectieprocedure <ul style="list-style-type: none"> • Wel/geen selectie • Soort criteria • Timing • Intensiteit
- BSA-norm
- Taal
- Studiekosten
- Omvang opleiding
Individuele kenmerken
- Geslacht
- Migratieachtergrond
- Sociaaleconomische status <ul style="list-style-type: none"> • Opleiding ouders • Inkomen ouders
- Negatieve onderwijservaring <ul style="list-style-type: none"> • Lagere rapportcijfers • Zittenblijven • Examentrauma
- Lichamelijke of psychische beperking
- Faalangst
- Risicoaversie
- Leenaversie
- Sociaal netwerk <ul style="list-style-type: none"> • Houding ouders • Houding vrienden

4 Kiezen voor decentrale selectie en loting

4.1 Inleiding

In hoofdstuk 3 hebben we op basis van literatuuronderzoek beschreven welke kenmerken van specifieke opleidingen enerzijds en welke achtergrond- en persoonlijkheidskenmerken anderzijds mogelijk van invloed zijn op zelfselectie bij gekwalificeerde mbo'ers, havisten en vwo'ers. In dit hoofdstuk beschrijven we de resultaten van ons empirisch onderzoek naar zelfselectie. We laten zien welke scholier- en studentkenmerken van invloed zijn op de door hen zelf ingeschatte kans om voor een selectieve opleiding of een opleiding met loting te kiezen. Deze kans is niet berekend op basis van feitelijke doorstroomgegevens van gediplomeerde mbo'ers, havisten en vwo'ers, maar betreft een persoonlijke inschatting van de studenten en scholieren zelf. Als we in de tekst de term 'kans' gebruiken, bedoelen we dus altijd de kans die de respondent zichzelf heeft toegedicht. In dit hoofdstuk beperken we ons tot twee opleidingskenmerken of drempels: een keuze voor een opleiding waarvoor decentraal geselecteerd wordt (met door de opleiding vastgestelde criteria) of een opleiding waarvoor geloot wordt. Naar de eerste drempel – decentrale selectie – hebben we expliciet gevraagd omdat we daarna in het vignettenonderzoek ingaan op verschillende wijzen van selectie. Naar loting hebben we gevraagd vooruitlopend op het voorstel tot wetwijziging voor de herinvoering van loting als selectie-instrument.²

4.2 Onderzoeksvragen

De volgende twee deelvragen staan in dit hoofdstuk centraal:

Welke kenmerken van gekwalificeerde scholieren/studenten hangen samen met de door hen ingeschatte kans om te kiezen voor een selectieve opleiding?

Welke kenmerken van gekwalificeerde scholieren/studenten hangen samen met de door hen ingeschatte kans om te kiezen voor een opleiding met loting?

Deze deelvragen beantwoorden we aan de hand van de resultaten van een multivariate regressieanalyse waarbij de studenten en scholieren de analyse-eenheden zijn. Op deze manier stellen we vast welke scholier- of studentkenmerken in samenhang van invloed zijn op:

- de (ingeschatte) kans op aanmelding voor een opleiding met een beperkt aantal plaatsen en die daarvoor selecteert (selectieve opleiding);
- de (ingeschatte) kans op aanmelding voor een opleiding die in plaats van selectie op kennis, vaardigheden of motivatie loot (lotingsopleiding).

Voordat we de deelvragen in dit hoofdstuk beantwoorden, bekijken we eerst hoe groot de gemiddelde ingeschatte kans is om te kiezen voor een selectieve opleiding en een opleiding met loting. Dit doen we zonder rekening te houden met verschillen tussen scholier- en studentkenmerken.

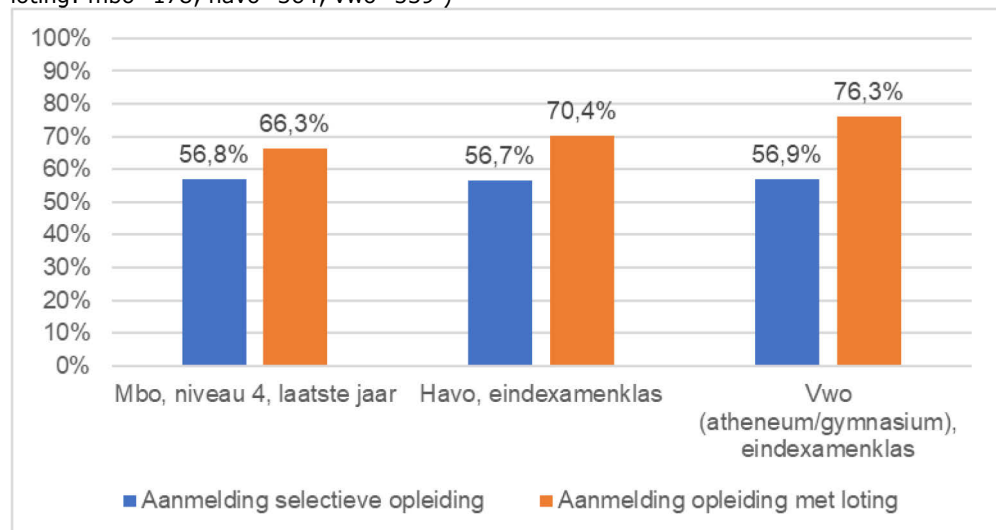
In figuur 4.2a staan de ingeschatte kansen voor mbo 4-studenten, havisten en vwo'ers die de volgende vragen voorgelegd hebben gekregen:

² [158094-wet-id-11841-wetsvoorstel-herinvoering-loting-bij-numerus-fixus.pdf \(overheid.nl\)](#).

- (En) hoeveel kans geef jij jezelf dat jij je aanmeldt voor een opleiding met een beperkt aantal plaatsen en daarvoor selecteert? (0-100 procent)³
- Stel dat de opleiding van jouw eerste keuze maar een beperkt aantal plaatsen heeft. In plaats van selectie op jouw kennis, vaardigheden of motivatie wordt er **geloot**. Hoe groot is onder deze omstandigheden de kans dat jij je voor deze opleiding aanmeldt? (0-100 procent)

We vergelijken de gemiddelde kansen voor aanmelding bij een selectieve opleiding en een opleiding met loting die scholieren en studenten zichzelf geven. We vergelijken daarbij alleen de groepen die beide vragen beantwoord hebben. Figuur 4.2a toont dat mbo 4-studenten, havisten en vwo'ers zichzelf een hogere kans geven om zich aan te melden voor een opleiding met loting dan voor een selectieve opleiding. Met name voor de groep vwo'ers is het verschil in de kans op aanmelden voor een opleiding met decentrale selectie of loting groot. Dit is een opvallend resultaat omdat tot dusverre werd aangenomen dat studenten een voorkeur hebben voor decentrale selectie, bijvoorbeeld omdat ze hier meer controle over hebben of hier zelf invloed op kunnen uitoefenen. Ook werd eerder gesteld dat studenten deze vorm van selectie rechtvaardiger zouden vinden: de beste studenten krijgen ook de beste kaarten (Inspectie van het Onderwijs, 2018a, 2018b).

Figuur 4.2a. Ingeschatte kans op aanmelding selectieve opleiding en opleiding met loting (n aanmelding selectieve opleiding: mbo=180, havo=370, vwo=542 , n aanmelding opleiding met loting: mbo=178, havo=364, vwo=539)

Bron: Inspectie van het Onderwijs (2021)

4.3 Verschillende groepen van kenmerken

Om de twee deelvragen in dit hoofdstuk te beantwoorden wordt de door de respondent ingeschatte kans geschat via het opbouwen van een regressiemodel. Aan het model wordt telkens een groep kenmerken uit ons conceptueel kader toegevoegd. Deze kenmerkgroepen zijn achtergrondkenmerken (1), kenmerken van

³ De vraag die aan deze vraag voorafging is: hoeveel kans geef jij jezelf dat jij een opleiding in het hoger onderwijs gaat volgen? (0-100 procent) De vraag naar aanmelding bij decentrale selectie werd direct daarna gesteld, daarom begint deze vraag met 'En'. Tussen de vraag over de keuze voor een selectieve opleiding en de vraag over loting kreeg de respondent vier vignetten over selectie voorgelegd. De volgorde van deze vragen en de formulering ervan is mogelijk van invloed geweest op de beantwoording van de vraag over loting en daarmee de resultaten van deze vraag.

het sociale netwerk (2), persoonlijkheidskenmerken (3), schoolkenmerken (loopbaanoriëntatie en -begeleiding (LOB)) (4) en overige kenmerken (regio en bijzondere omstandigheden) (5).

Het eerste model bestaat uit achtergrondkenmerken van de scholieren en studenten. Bij achtergrondkenmerken kijken we naar sociale achtergrondkenmerken (zoals leeftijd en migratieachtergrond), kenmerken van de ouders/verzorgers van de scholier of student (opleidingsniveau en huishoudinkomen), of een scholier of student een psychische of lichamelijke beperking heeft, en schoolprestaties (gemiddeld cijfer en doubleren).

Het tweede model is aangevuld met kenmerken van het sociale netwerk. Hieronder scharen we zowel ouders of verzorgers als vrienden in het netwerk van de student. De studenten en scholieren zijn enkele uitspraken voorgelegd die ingaan op eventuele stimulering of ontmoediging vanuit hun sociale omgeving als het gaat om doorstuderen in het hoger onderwijs. In dit model zijn twee aspecten hiervan opgenomen: stimulering door ouders of verzorgers om te gaan studeren en de houding van vrienden ten opzichte van het hoger onderwijs.

Het derde model is aangevuld met persoonlijkheidskenmerken. Deze persoonlijkheidskenmerken bestaan uit leenaversie, risicoaversie, examenstress en onzekerheid over het eigen kunnen in het hoger onderwijs (faalangst). Om vast te stellen of de mbo 4-studenten, havisten en vwo'ers risicoavers zijn, hebben we hun gevraagd in hoeverre zij bereid zijn om risico's te nemen of dat zij het nemen van risico's proberen te vermijden. Leenaversie hebben we gemeten aan de hand van de houding die de scholier of student heeft ten opzichte van het afsluiten van een lening. Examenstress hebben we gemeten aan de hand van stellingen over het naderend examen. Faalangst hebben we gemeten aan de hand van stellingen over het beschikken over benodigde vaardigheden voor het hoger onderwijs.

In het vierde model zijn schoolkenmerken toegevoegd aan achtergrondkenmerken, kenmerken van het sociale netwerk en persoonlijkheidskenmerken. De schoolkenmerken gaan in op de mate van begeleiding die scholieren en studenten hebben gehad van hun instelling of school bij de keuze voor een toekomstige studie of werk. Daarnaast hebben we gevraagd naar de soort begeleiding, onderverdeeld in voorlichtingsactiviteiten en externe bezoeken. Bij voorlichtingsactiviteiten en externe bezoeken hebben we naar het volgende gevraagd:

Welke activiteiten heeft jouw school georganiseerd om je te begeleiden bij je keuze voor een toekomstige studie of werk?

- *Voorlichting*: voorlichting over hogescholen of universiteiten en studiefinanciering en/of voorlichting over opleidingen en beroepen.
- Externe bezoeken: bezoek met school aan een hogeschool of universiteit, een studiemarkt en/of een bedrijf.

Het laatste model bestaat uit alle vijf de kenmerkengroepen uit ons conceptueel model. Als laatste zijn er twee kenmerken toegevoegd waarvan we veronderstelden dat ze mogelijk van invloed zijn op zelfselectie, maar die we niet konden plaatsen in een van de vorige vier kenmerkengroepen. Deze overige kenmerken zijn de regio waar de student of scholier woont (Noord, Midden, Zuid, Oost) en of de student of scholier te maken heeft met bijzondere omstandigheden. Denk hierbij bijvoorbeeld aan mantelzorg, financiële problemen, zwangerschap en/of ouderschap. De regio

waar de student of scholier woont, hebben we toegevoegd ter controle van verschillen in arbeidsmarktvrage.

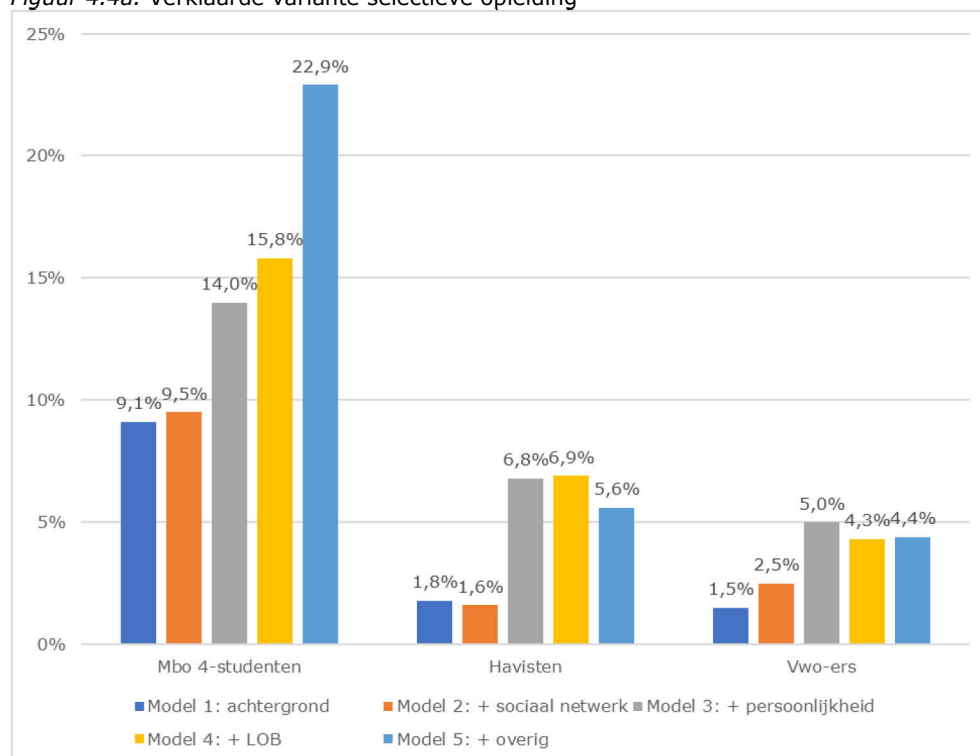
4.4 Verschillen tussen groepen studenten en scholieren bij selectieve opleidingen

In figuur 4.4a staan de verklaarde varianties (Adjusted R Squared) voor elk van de vijf modellen voor mbo'ers, havisten en vwo'ers voor het kiezen van een selectieve opleiding. Deze verklaarde varianties geven aan in hoeverre het model in staat is verschillen in de ingeschatte kans om een selectieve opleiding te kiezen te verklaren. Een aantal zaken vallen op wanneer we kijken naar de ontwikkeling van de verklaarde variantie over de modellen. Zo zien we dat er voor mbo 4-studenten sprake is van een grote stijging in verklaarde variantie van model 3 naar model 4, na het toevoegen van schoolkenmerken, en van model 4 naar model 5, na het toevoegen van overige kenmerken.

De figuur toont dat voor de mbo 4-studenten de verklaarde variantie het grootst is in model 5: het totale model. Model 5 verklaart rond de 23 procent van de verschillen tussen mbo'ers in de ingeschatte kans voor het kiezen van een selectieve opleiding. De verklaarde variantie voor havisten en vwo'ers is het grootst in model 3: het model met achtergrond-, sociaal netwerk- en persoonlijkheidskenmerken. Voor havisten verklaart model 3 rond de 7 procent van de verschillen tussen de ingeschatte kansen voor het kiezen van een selectieve opleiding. Voor vwo'ers verklaart model 3 rond de 5 procent van de verschillen tussen de ingeschatte kansen voor het kiezen van een selectieve opleiding. De schoolkenmerken en de overige kenmerken die in respectievelijk model 4 en model 5 worden toegevoegd, voegen voor havisten en vwo'ers niets meer toe aan de verklaarde variantie. We zullen daarom bij de keuze voor een selectieve opleiding voor mbo 4-studenten het vijfde model beschrijven en voor havisten en vwo'ers het derde model.

De verklaarde variantie voor havisten en vwo'ers is laag. Dit betekent dat er veel andere factoren van invloed zijn op de keuze voor een selectieve opleiding die we niet in ons conceptueel model hebben opgenomen. We hebben geen zicht op deze andere factoren.

Figuur 4.4a. Verklaarde variante selectieve opleiding

Bron: Inspectie van het Onderwijs (2021)

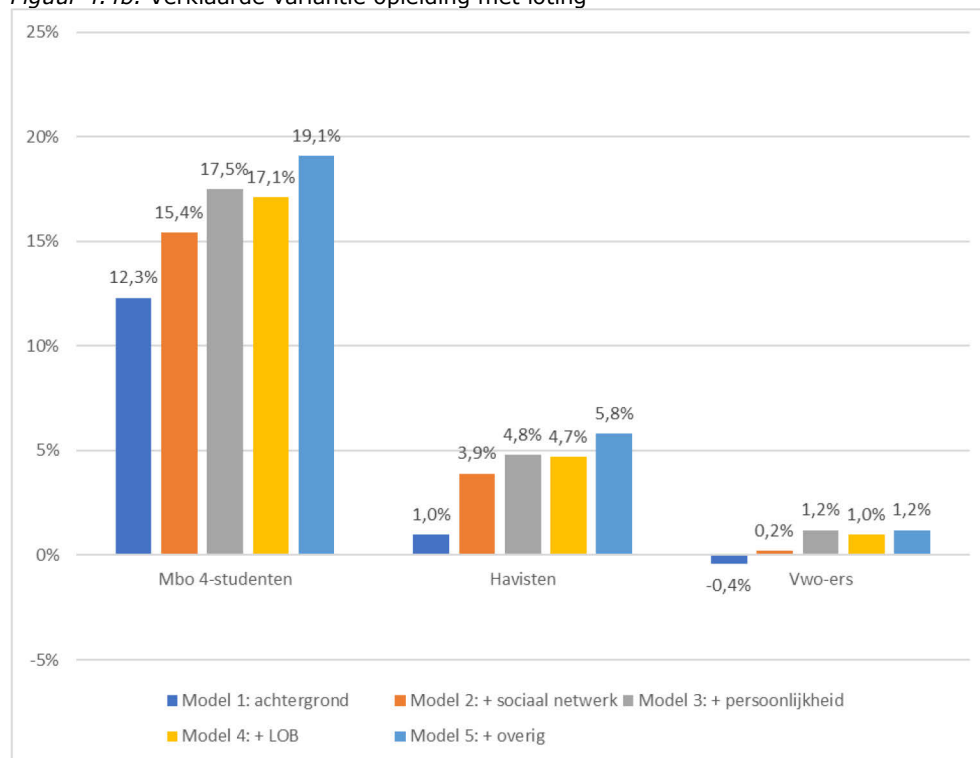
In figuur 4.4b staan de verklaarde varianties (Adjusted R Squared) voor elk van de vijf modellen voor mbo'ers, havisten en vwo'ers voor het kiezen van een opleiding met loting. Deze verklaarde varianties geven aan hoeveel van de variantie in de afhankelijke variabele, dus de ingeschatte kans om een opleiding met loting te kiezen, verklaard wordt door de verschillende student- en scholierkenmerken. Opvallend is de grote stijging in verklaarde variante van model 2 naar model 3 bij vwo'ers: het model waar de persoonlijkheidskenmerken aan worden toegevoegd. Persoonlijkheidskenmerken van vwo'ers spelen blijkbaar een belangrijke rol als het gaat om het kiezen van een opleiding met loting. Verder valt op dat bij de mbo 4-studenten een grote stijging is in de verklaarde variantie van model 4 naar model 5 (toevoeging van regio en bijzondere omstandigheden).

De figuur toont dat voor de mbo 4-studenten de verklaarde variante het grootst is in model 5. Model 5 verklaart rond de 19 procent van de verschillen tussen de ingeschatte kansen van mbo'ers voor het kiezen van een opleiding met loting. Ook voor havisten is de verklaarde variantie het grootst in model 5. Voor havisten verklaart model 5 rond de 6 procent van de verschillen tussen de ingeschatte kansen van havisten voor het kiezen van een opleiding met loting. De verklaarde variantie voor vwo'ers is het grootste in model 3. Voor vwo'ers verklaart model 3 rond de 1 procent van de verschillen tussen de ingeschatte kansen van vwo'ers voor het kiezen van een opleiding met loting. De schoolkenmerken en de overige kenmerken voegden voor vwo'ers niets meer toe aan de verklaarde variantie.

De verklaarde variantie voor vwo'ers is bijzonder laag. Voor aanmelding bij een opleiding met loting spelen er vooral andere zaken een rol dan de kenmerken uit ons

model. We zullen bij de keuze voor een lotingsopleiding voor mbo 4-studenten en havisten het vijfde model beschrijven en voor vwo'ers het derde model.

Figuur 4.4b. Verklaarde variantie opleiding met loting

Bron: *Inspectie van het Onderwijs (2021)*

4.5 Keuze voor een selectieve opleiding

Welke groepen gekwalificeerde mbo 4-studenten, havisten en vwo'ers schatten hun kansen voor aanmelding bij een selectieve opleiding lager in dan andere groepen? We hebben de scholieren in het voortgezet onderwijs en mbo 4-studenten gevraagd hoeveel kans zij zichzelf geven om zich aan te melden voor een selectieve opleiding met een beperkt aantal plaatsen. Deze vraag is niet gesteld aan de mbo 4-studenten die hebben aangegeven na hun (eind)examen niet te willen studeren aan een hogeschool of universiteit. Ook is deze vraag alleen gesteld aan de scholieren en studenten die vervolgens het vignet over de selectieve opleiding gekregen hebben.

In de paragrafen hieronder beschrijven we voor mbo 4-studenten het vijfde model en voor havisten en vwo'ers het derde model, aangezien model 4 en 5 voor havisten en vwo'ers geen verklaarde variantie toevoegden. De kenmerken in de modellen zijn zodanig omschreven dat ze een risicogroep voorstellen: het geeft de groep scholieren en studenten weer waarvan wordt verwacht dat hun ingeschatte kans lager zal zijn dan voor de niet-*risicogroep*. Een voorbeeld: we verwachten dat studenten en scholieren met een bovengemiddelde faalangst zichzelf een lagere kans geven op aanmelding voor een selectieve opleiding dan studenten en scholieren zonder faalangst. Een dicht bolletje (●) in het model betekent dat de veronderstelde risicogroep zichzelf inderdaad minder kansen toedicht op aanmelding voor een selectieve opleiding dan de niet-*risicogroep*. Een open ruitje (◇) betekent dat juist de niet-*risicogroep* zichzelf een lagere kans geeft. Een dicht bolletje toont dus een resultaat dat we op basis van ons conceptuele model hadden verwacht, terwijl een open ruitje een voor ons onverwacht resultaat vertegenwoordigt. We

rapporteren alleen de kenmerken met een significant effect. Een lege cel betekent dat het kenmerk geen significant effect heeft: er is geen verschil tussen de ingeschatte kansen van de risicogroep en de niet-risicogroep. De onderliggende tabellen met de regressiecoëfficiënten en significantiewaarden zijn te vinden in het technisch rapport.

4.5.1 De keuze van mbo 4-studenten voor opleidingen die decentraal selecteren
Figuur 4.5a laat zien welke kenmerken van mbo 4-studenten in ons onderzoek leiden tot een afname van de ingeschatte kans op aanmelding voor een opleiding waarvoor decentraal geselecteerd wordt. Er blijken zeven studentkenmerken van invloed op de ingeschatte kans op het kiezen van een selectieve opleiding. Mbo 4-studenten voor wie onderstaande kenmerken gelden, zullen volgens onze resultaten vaker afzien van een opleiding met selectie (de ingeschatte kans voor deze groepen is kleiner dan voor anderen) dan andere groepen:

- mannen;
- studenten met een Nederlandse achtergrond;
- studenten die tijdens hun opleiding geen jaar hebben overgedaan;
- studenten met leenaversie;
- studenten die nauwelijks voorlichting van school hebben gehad;
- studenten die in de regio Noord of Oost wonen.

Zoals in het model te zien is, hebben niet alle kenmerken in dit model een effect in de verwachte richting. Dit geldt alleen voor de achtergrondkenmerken. We hadden verwacht dat de ingeschatte kans lager zou zijn voor vrouwen (versus mannen), studenten met een niet-westerse migratieachtergrond (versus zonder migratieachtergrond) en studenten die een jaar over hebben gedaan. De ingeschatte kans voor deze groep studenten neemt juist toe. De andere kenmerken die van invloed zijn, leenaversie en voorlichting, tonen wel de verwachte richting. We verwachtten dat studenten en scholieren die negatief staan tegenover lenen (leenaversie) en die nauwelijks voorlichting van school hebben gehad over een toekomstige studie of werk, zichzelf een lagere kans geven zich aan te melden voor een selectieve opleiding.

Figuur 4.5a. Effecten van kenmerken van mbo 4-studenten: de kans op aanmelding voor een opleiding die selecteert. Model met alle kenmerkgroepen

		Mbo
Achtergrond	Hogere leeftijd	
	Vrouwen	◇
	Westerse migratieachtergrond versus Nederlandse achtergrond	
	Niet-westerse migratieachtergrond versus Nederlandse achtergrond	◇
	Geen opleiding ouders versus wo	
	Opleiding ouders lager dan mbo 2 versus wo	
	Opleiding ouders mbo 3/4 versus wo	
	Opleiding ouders hbo versus wo	
	Laag inkomen ouders	
	Psychische of lichamelijke beperking	
	Laag rapportcijfer	
	Doubleren	◇
	Sociaal netwerk	Weinig stimulering door ouders
Negatieve houding vrienden ten opzichte van hoger onderwijs		
Persoonlijkheid	Leenaversie	•
	Risicoaversie	
	Examenstress	
	Faalangst	
School	Weinig begeleiding	
	Nauwelijks voorlichting	•
	Geen externe bezoeken	
Overig	Noord	•
	Oost	•
	Zuid	
	Bijzondere omstandigheden	

4.5.2 *De keuze van havoscholieren voor opleidingen die decentraal selecteren*
 Figuur 4.5b laat zien welke kenmerken van havisten in ons onderzoek leiden tot een afname van de ingeschatte kans op aanmelding voor een opleiding waarvoor decentraal geselecteerd wordt. Er blijken twee kenmerken van invloed op de ingeschatte kans voor het kiezen van een selectieve opleiding. Havisten voor wie onderstaande kenmerken gelden, zullen volgens onze resultaten vaker afzien van een opleiding met selectie (de ingeschatte kans voor deze groepen is kleiner dan voor anderen) dan andere groepen:

- scholieren met een Nederlandse achtergrond;
- scholieren die weinig risico's durven te nemen.

De verwachting was dat scholieren zonder migratieachtergrond zichzelf een hogere ingeschatte kans zouden geven. Het blijkt echter dat juist scholieren met een niet-westerse migratieachtergrond zichzelf een hogere kans geven. De invloed van risicoaversie is in de verwachte richting. Hoe minder een havist bereid is om risico's te nemen, des te lager zijn ingeschatte kans op aanmelding voor een selectieve opleiding: selectie is risicovol, want je kunt worden afgewezen.

Figuur 4.5b. Effecten van kenmerken van havoscholieren: de kans op aanmelding voor een opleiding die selecteert. Model met kenmerken voor achtergrond, sociaal netwerk en persoonlijkheid

		Havo
Achtergrond	Hogere leeftijd	
	Vrouwen	
	Westerse migratieachtergrond versus Nederlandse achtergrond	
	Niet-westerse migratieachtergrond versus Nederlandse achtergrond	◇
	Geen opleiding ouders versus wo	
	Opleiding ouders lager dan mbo 2 versus wo	
	Opleiding ouders mbo 3/4 versus wo	
	Opleiding ouders hbo versus wo	
	Laag inkomen ouders	
	Psychische of lichamelijke beperking	
	Laag rapportcijfer	
	Doubleren	
	Sociaal netwerk	Weinig stimulering door ouders
Negatieve houding vrienden ten opzichte van hoger onderwijs		
Persoonlijkheid	Leenaversie	
	Risicoaversie	•
	Examenstress	
	Faalangst	

4.5.3 De keuze van vwo-scholieren voor opleidingen die decentraal selecteren

Figuur 4.5c laat zien welke kenmerken van vwo'ers in ons onderzoek leiden tot een afname van de ingeschatte kans op aanmelding voor een opleiding waarvoor decentraal geselecteerd wordt. Er blijken vier kenmerken van invloed op de ingeschatte kans op het kiezen van een selectieve opleiding. Vwo'ers voor wie onderstaande kenmerken gelden, zullen volgens onze resultaten vaker afzien van een opleiding met selectie (de ingeschatte kans voor deze groepen is kleiner dan voor anderen) dan andere groepen:

- jongere scholieren;
- scholieren met een laag gemiddeld rapportcijfer;
- scholieren die weinig stimulering van hun ouders krijgen;
- scholieren die veel leenaversie hebben.

Het model laat zien dat bijna alle kenmerken een effect hebben in de verwachte richting, met uitzondering van leeftijd. Onze resultaten laten zien dat de ingeschatte kans toeneemt naarmate de scholier ouder is.

Figuur 4.5b. Effecten van kenmerken van vwo-scholieren: de kans op aanmelding voor een opleiding die selecteert. Model met kenmerken voor achtergrond, sociaal netwerk en persoonlijkheid

		Vwo
Achtergrond	Hogere leeftijd	◇
	Vrouwen	
	Westerse migratieachtergrond versus Nederlandse achtergrond	
	Niet-westerse migratieachtergrond versus Nederlandse achtergrond	
	Geen opleiding ouders versus wo	
	Opleiding ouders lager dan mbo 2 versus wo	
	Opleiding ouders mbo 3/4 versus wo	
	Opleiding ouders hbo versus wo	
	Laag inkomen ouders	
	Psychische of lichamelijke beperking	
	Laag rapportcijfer	•
	Doubleren	
Sociaal netwerk	Weinig stimulering door ouders	•
	Negatieve houding vrienden ten opzichte van hoger onderwijs	
Persoonlijkheid	Leenaversie	•
	Risicoaversie	
	Examenstress	
	Faalangst	

4.6 Keuze voor opleiding met loting

Welke groepen gekwalificeerde mbo 4-studenten, havisten en vwo'ers zouden zich minder snel aanmelden voor een opleiding die loot, dan andere groepen? We hebben de scholieren en studenten gevraagd hoeveel kans zij zichzelf geven om zich aan te melden voor een opleiding met een beperkt aantal plaatsen en waar er wordt geloot in plaats van geselecteerd op kennis, vaardigheden of motivatie.

In de paragrafen hieronder beschrijven we voor mbo 4-studenten en havisten het totale model waarin alle kenmerkgroepen zijn opgenomen, en voor vwo'ers het derde model, zonder de schoolkenmerken en overige kenmerken. Deze keuze is gebaseerd op de eerder beschreven verklaarde varianties (zie figuur 4.4b). De kenmerken in de modellen zijn zodanig omschreven dat ze de groep scholieren en studenten weergeven als risicogroep. Er wordt verwacht dat hun ingeschatte kans lager zal zijn dan voor de niet-risicogroep. Een voorbeeld: we verwachten dat studenten en scholieren met een bovengemiddelde faalangst zichzelf een lagere kans geven op aanmelding voor een selectieve opleiding met loting, dan studenten en scholieren zonder faalangst. Een dicht bolletje (●) in het model betekent dat de veronderstelde risicogroep zichzelf inderdaad minder kansen toedicht op aanmelding voor een opleiding met loting dan de niet-risicogroep. Een open ruitje (◇) betekent dat juist de niet-risicogroep zichzelf een lagere ingeschatte kans geeft. Een dicht bolletje toont dus een verwachte richting, terwijl een open ruitje een onverwachte richting laat zien. De onderliggende tabellen met de regressiecoëfficiënten en significantiewaarden zijn te vinden in het technisch rapport.

4.6.1 De keuze van mbo 4-studenten voor opleidingen met loting

Figuur 4.6a laat zien welke kenmerken van mbo 4-studenten in ons onderzoek leiden tot een afname van de ingeschatte kans op aanmelding voor een opleiding met loting. Er blijken zes kenmerken van invloed op de ingeschatte kans op het kiezen van een opleiding met loting. Mbo 4-studenten voor wie onderstaande kenmerken gelden, zullen volgens onze resultaten vaker afzien van een opleiding met loting (de ingeschatte kans voor deze groepen is kleiner dan voor anderen) dan andere groepen:

- studenten met een westerse migratieachtergrond;
- studenten uit de lagere-inkomensgroepen;
- studenten met een laag gemiddeld cijfer;
- studenten die weinig door hun ouders gestimuleerd worden;
- studenten die weinig bereid zijn risico's te nemen;
- studenten die wonen in de regio Noord of Zuid.

Het model laat zien dat alle kenmerken die van invloed zijn een effect hebben in de door ons verwachte richting op de ingeschatte kans. Zo geven bijvoorbeeld mbo 4-studenten met een laag gemiddeld cijfer zichzelf een lagere kans op aanmelding voor een opleiding met loting. Dit is niet verrassend, wanneer er gewogen loting zou plaatsvinden op basis van het gemiddelde eindcijfer, zoals dit vroeger gebeurde.

Figuur 4.6a. Effecten van kenmerken van mbo 4-studenten: de kans op aanmelding voor een opleiding met loting. Model met alle kenmerkgroepen

		Mbo
Achtergrond	Hogere leeftijd	
	Vrouwen	
	Westerse migratieachtergrond versus Nederlandse achtergrond	•
	Niet-westerse migratieachtergrond versus Nederlandse achtergrond	
	Geen opleiding ouders versus wo	
	Opleiding ouders lager dan mbo 2 versus wo	
	Opleiding ouders mbo 3/4 versus wo	
	Opleiding ouders hbo versus wo	
	Laag inkomen ouders	•
	Psychische of lichamelijke beperking	
	Laag rapportcijfer	•
Doubleren		
Sociaal netwerk	Weinig stimulering door ouders	•
	Negatieve houding vrienden ten opzichte van hoger onderwijs	
Persoonlijkheid	Leenaversie	
	Risicoaversie	•
	Examenstress	
	Faalangst	
School	Weinig begeleiding	
	Nauwelijks voorlichting	
	Externe bezoeken (0 is referentie)	
Overig	Noord	•
	Oost	
	Zuid	•
	Bijzondere omstandigheden	

4.6.2 De keuze van havoscholieren voor opleidingen met loting

Figuur 4.6b laat zien welke kenmerken van havisten in ons onderzoek leiden tot een afname van de ingeschatte kans op aanmelding voor een opleiding die loot. Er blijken zes kenmerken van invloed op de ingeschatte kans op het kiezen van een opleiding met loting. Havisten voor wie onderstaande kenmerken gelden, zullen volgens onze resultaten vaker afzien van een opleiding die loot (de ingeschatte kans voor deze groepen is kleiner dan voor anderen) dan andere groepen:

- mannen;
- scholieren met ouders die geen enkele opleiding hebben afgerond;
- scholieren met ouders met een mbo 3- of 4- of vergelijkbare opleiding;
- scholieren met vrienden die een negatieve houding ten opzichte van het hoger onderwijs hebben;
- scholieren met risicoaversie;
- scholieren met bijzondere omstandigheden.

Alle kenmerken hebben een effect in de verwachte richting, op één kenmerk na, en dat is geslacht. Het model laat zien dat het juist mannen en niet zoals verwacht

vrouwen zijn die zichzelf een lagere kans geven op aanmelding voor een opleiding met loting.

Figuur 4.6b. Effecten van kenmerken van havoscholieren: de kans op aanmelding voor een opleiding met loting. Model met alle kenmerkgroepen

		Havo
Achtergrond	Hogere leeftijd	
	Vrouwen	◇
	Westerse migratieachtergrond versus Nederlandse achtergrond	
	Niet-westerse migratieachtergrond versus Nederlandse achtergrond	
	Geen opleiding ouders versus wo	•
	Opleiding ouders lager dan mbo 2 versus wo	
	Opleiding ouders mbo 3/4 versus wo	•
	Opleiding ouders hbo versus wo	
	Laag inkomen ouders	
	Psychische of lichamelijke beperking	
	Laag rapportcijfer	
Doubleren		
Sociaal netwerk	Weinig stimulering door ouders	
	Negatieve houding vrienden ten opzichte van hoger onderwijs	•
Persoonlijkheid	Leenaversie	
	Risicoaversie	•
	Examenstress	
	Faalangst	
School	Weinig begeleiding	
	Nauwelijks voorlichting	
	Geen externe bezoeken	
Overig	Noord	
	Oost	
	Zuid	
	Bijzondere omstandigheden	•

4.6.3 De keuze van vwo-scholieren voor opleidingen met loting

Figuur 4.6c laat zien welke kenmerken van vwo'ers in ons onderzoek leiden tot een afname van de ingeschatte kans op aanmelding voor een opleiding met loting. Er blijken 3 kenmerken van invloed te zijn op de ingeschatte kans op het kiezen van opleiding met loting. Zij verklaren tezamen slechts 1 procent van de verschillen tussen vwo'ers. Vwo'ers voor wie onderstaande kenmerken gelden, zullen volgens onze resultaten vaker afzien van een opleiding met loting (de ingeschatte kans voor deze groepen is kleiner dan voor anderen) dan andere groepen:

- scholieren met een lichamelijke of psychische beperking;
- scholieren die weinig stimulering van hun ouders krijgen;
- scholieren met leenaversie.

Het model laat zien dat alle kenmerken die van invloed zijn een effect hebben in de verwachte richting. Het model laat ook zien dat de klassieke achtergrondkenmerken

zoals geslacht, leeftijd, sociaaleconomische status of migratieachtergrond voor vwo'ers geen rol van betekenis spelen op de ingeschatte kans op het aanmelden voor een opleiding met loting.

Figuur 4.6c. Effecten van kenmerken van vwo-scholieren: de kans op aanmelding voor een opleiding die loot. Model met kenmerken voor achtergrond, sociaal netwerk en persoonlijkheid

		vwo
Achtergrond	Hogere leeftijd	
	Vrouwen	
	Westerse migratieachtergrond versus Nederlandse achtergrond	
	Niet-westerse migratieachtergrond versus Nederlandse achtergrond	
	Geen opleiding ouders versus wo	
	Opleiding ouders lager dan mbo 2 versus wo	
	Opleiding ouders mbo 3/4 versus wo	
	Opleiding ouders hbo versus wo	
	Laag inkomen ouders	
	Psychische of lichamelijke beperking	•
	Laag rapportcijfer	
Doubleren		
Sociaal netwerk	Weinig stimulering door ouders	•
	Negatieve houding vrienden ten opzichte van hoger onderwijs	
Persoonlijkheid	Leenaversie	•
	Risicoaversie	
	Examenstress	
	Faalangst	

4.7 Conclusie

In dit hoofdstuk hebben we laten zien welke kenmerken van mbo'ers, havisten en vwo'ers de kans om voor een selectieve opleiding te kiezen (waarbij decentraal geselecteerd wordt of waarbij dit via loting gebeurt) beïnvloeden. We geven in dit hoofdstuk antwoord op deelvraag 2 en 3:

Welke kenmerken van gekwalificeerde scholieren en studenten hangen samen met de door hen geschatte kans om te kiezen voor een selectieve opleiding?

Welke kenmerken van gekwalificeerde scholieren en studenten hangen samen met de door hen geschatte kans om te kiezen voor een opleiding met loting?

We hebben het effect van verschillende kenmerken op de ingeschatte kans op het kiezen van een opleiding die selecteert en een opleiding die loot in samenhang getoetst. In de tabellen 4.7a en 4.7b hieronder vatten we voor elk van de best passende modellen het antwoord op deelvraag 2 en 3 samen. Studenten en scholieren waarvoor de kenmerken in onderstaande tabellen gelden, zullen volgens onze resultaten vaker afzien van 1) een opleiding met selectie of 2) een opleiding met loting, in vergelijking met andere groepen studenten en scholieren.

Als we de resultaten gezamenlijk bekijken voor de drempel selectie dan zien we een aantal opvallende zaken (zie tabel 4.7a). Voor mbo 4-studenten zien we dat twee klassieke achtergrondkenmerken ertoe lijken te doen, namelijk geslacht en

migratieachtergrond. Verder valt op dat het sociale netwerk van mbo 4-studenten en havisten geen invloed heeft op het mechanisme van zelfselectie bij selectieve opleidingen. Zowel ouders als vrienden hebben geen invloed op de ingeschatte kans zich voor een selectieve opleiding aan te melden. Ook bij havisten en vwo'ers doen klassieke achtergrondkenmerken ertoe, maar slechts in beperkte mate. Bij havisten speelt migratieachtergrond een rol, bij vwo'ers de leeftijd. Het sociale netwerk speelt alleen bij vwo'ers een rol. Persoonlijkheidskenmerken hebben bij zowel mbo'ers als bij havisten en vwo'ers een invloed op het kiezen voor een opleiding die selecteert. Tot slot zien we dat bij mbo 4-studenten de voorlichting vanuit de mbo-instelling en regio ook een rol van betekenis spelen.

Tabel 4.7a. Kenmerken van studenten/scholieren: kiezen voor een selectieve opleiding (verwacht ●, onverwacht ◇)

Model	Kenmerken	Mbo 4-studenten	Havisten	Vwo'ers
1	Achtergrond	Mannen (◇) Studenten met Nederlandse achtergrond (◇) Studenten die geen jaar tijdens hun opleiding hebben overgedaan (◇)	Scholieren met Nederlandse achtergrond (◇)	Jonge scholieren (◇) Scholieren met een laag gemiddeld rapportcijfer (●)
2	Sociaal netwerk			Scholieren met ouders/verzorgers die weinig stimuleren tot een verdere studie in het hoger onderwijs (●)
3	Persoonlijkheid	Studenten met leenaversie (●)	Scholieren met risicoaversie (●)	Scholieren met leenaversie (●)
4	School	Studenten die nauwelijks voorlichting op school hebben gehad (●)	Model 4 en 5 voegden voor havisten en vwo'ers geen verklaarde variantie toe.	
5	Overig	Studenten die in de regio Noord of Oost wonen (●)		

Bron: Inspectie van het Onderwijs (2021)

Tabel 4.7b toont een overzicht van de student- en scholierkenmerken die van invloed zijn op het kiezen van een opleiding met loting. Voor mbo 4-studenten spelen kenmerken uit alle vijf de kenmerkgroepen een rol. Voor zowel mbo 4-studenten als havisten hebben klassieke achtergrondkenmerken invloed op de ingeschatte kans voor aanmelding voor een opleiding met loting. Bij mbo 4-studenten zijn dat migratieachtergrond en inkomen ouders, bij havisten zijn dat geslacht en het opleidingsniveau van ouders/verzorgers. Schoolkenmerken doen er voor havisten en mbo 4-studenten niet toe.

Voor de vwo'ers speelt slechts een beperkt aantal kenmerken een rol. Net als bij havisten is de rol van de ouders relevant. Bij vwo'ers is ook leenaversie van invloed op de kans op aanmelding voor een opleiding met loting. Klassieke achtergrondkenmerken zoals geslacht, leeftijd, sociaaleconomische status of

migratieachtergrond spelen bij vwo'ers geen rol. Wel zien we dat vwo'ers met een psychische of lichamelijke beperking zichzelf een lagere kans geven om zich aan te melden voor een opleiding met loting.

Tabel 4.7b. Kenmerken studenten/scholieren: kiezen voor een opleiding die loot (verwacht ●, onverwacht ◇)

Model	Kenmerken	Mbo 4-studenten	Havisten	Vwo'ers
1	Achtergrond	Studenten met een westerse migratieachtergrond (●) Studenten met een laag gemiddeld rapportcijfer (●) Studenten uit de lagere-inkomensgroepen (●)	Mannelijke scholieren (◇) Scholieren met ouders die geen opleiding hebben (●) Scholieren met ouders met een mbo 3- of 4- of vergelijkbare opleiding (●)	Scholieren met een psychische of lichamelijke beperking (●)
2	Sociaal netwerk	Studenten met ouders/ verzorgers die weinig stimuleren tot verdere studie in het hoger onderwijs (●)	Scholieren met vrienden die een negatieve houding ten opzichte van het hoger onderwijs hebben (●)	Scholieren met ouders/ verzorgers die weinig stimuleren tot een verdere studie in het hoger onderwijs (●)
3	Persoonlijkheid	Studenten met risicoaversie (●)	Scholieren met risicoaversie (●)	Scholieren die leenaversie hebben (●)
4	School			Model 4 en 5 voegden voor vwo'ers geen verklaarde variantie toe
5	Overig	Studenten die in de regio Noord of Zuid wonen (●)	Scholieren met bijzondere omstandigheden (●)	

Bron: Inspectie van het Onderwijs (2021)

Studenten en scholieren verschillen van elkaar in de kans die ze zichzelf geven op aanmelding voor een opleiding die decentraal selecteert en een opleiding die loot. Ook de risicogroepen die minder snel voor decentrale selectie zouden kiezen zijn niet dezelfde risicogroepen die minder snel voor loting zouden kiezen. Daarnaast zijn er een aantal overeenkomsten tussen deze risicogroepen.

Een eerste overeenkomst van risicogroepen zien we bij mbo'ers. Daar speelt de mate waarin ze voorlichting hebben ontvangen een rol bij zowel opleidingen die decentraal selecteren als bij opleidingen die loten. Mbo 4-studenten die niet tot nauwelijks voorlichting hebben gehad over vervolgoopleidingen en beroepen (de risicogroep) geven zichzelf een lagere kans op aanmelden voor een selectieve opleiding of een opleiding met loting. Bij vwo'ers zien we dat de ouders zowel een rol spelen bij een selectieve opleiding als bij een opleiding met loting. Hoe minder ouders of verzorgers de scholier stimuleren tot een verdere studie in het hoger onderwijs (de risicogroep), des te lager de scholier zijn kans inschat om te kiezen voor een selectieve opleiding of een opleiding die loot.

Desondanks lijkt het sociale netwerk een belangrijkere rol te spelen bij aanmelding voor een opleiding met loting, dan voor een selectieve opleiding. Bij mbo 4-studenten zien we dat ouders en bij havisten hun vrienden een rol spelen als het gaat om een opleiding met loting. Bij selectieve opleidingen is voor mbo'ers en havisten het sociale netwerk niet relevant.

Wat verder bij de groep havisten opvalt, is dat er meer achtergrondkenmerken van invloed zijn bij een opleiding met loting dan bij een opleiding met decentrale selectie. Waar bij een opleiding met decentrale selectie alleen migratieachtergrond van invloed is, spelen geslacht en het opleidingsniveau van de ouders een rol bij opleidingen met loting. Daarnaast zien we dat bij havisten bijzondere omstandigheden relevant zijn bij opleidingen met loting, maar niet bij opleidingen met decentrale selectie. Havisten met bijzondere omstandigheden geven zichzelf een lagere kans op aanmelding voor een opleiding met loting.

Ten slotte laten de resultaten zien dat de door ons verwachte achtergrond en persoonlijkheidskenmerken overall voor havisten en vwo'ers weinig bepalend zijn bij hun keuze voor opleidingen die decentraal selecteren dan wel loten. De verklaarde variantie van de modellen met deze kenmerken is laag. Andere factoren die we niet hebben meegenomen zijn blijkbaar relevanter.

In hoofdstuk 5 gaan we dieper in op de resultaten van dit hoofdstuk. We weten namelijk nog niet goed op basis van de bevindingen in dit hoofdstuk of de keuze voor een opleiding met selectie wellicht anders had uitgepakt als deze drempel er niet was geweest. In hoofdstuk 5 laten we zien welke drempels in het hoger onderwijs leiden tot een individuele heroverweging voor een specifieke opleiding en hoe zwaar deze drempels meewegen in deze overweging. Ook laten we zien voor welke groepen aspirant-studenten dergelijke drempels zo zwaar wegen, dat ze zichzelf een (veel) minder grote kans geven zich voor een bepaalde opleiding in het hoger onderwijs in te schrijven, dan wanneer deze drempels er niet waren geweest.

5 Zelfselectie bij verschillende groepen studenten

5.1 Inleiding

De kans dat je na je eindexamen of na afronding van je mbo 4-opleiding voor een vervolgopleiding kiest die boven op je diploma nog iets extra's van je vraagt (een extra drempel heeft), is afhankelijk van persoonlijke kenmerken en de omstandigheden waarin je je bevindt. Dit weten we wat betreft verschillen in sociaaleconomische status, geslacht en migratieachtergrond al uit eerder onderzoek (ResearchNed, 2020; Van Herpen et al., 2021; Inspectie van het Onderwijs, 2020). Maar ook zaken als faalangst, steun vanuit je netwerk of examenstress spelen een rol (zie hoofdstuk 3). In het vorige hoofdstuk namen we twee drempels onder de loep: decentrale selectie en loting. We concludeerden dat verschillende leerling- en studentkenmerken van invloed zijn op de keuze voor opleidingen met een dergelijke drempel.

In dit hoofdstuk gaan we dieper in op de vraag of de keuze voor een opleiding met een drempel voor sommige groepen aspirant-studenten wellicht anders had uitgepakt als deze drempel er niet was geweest, en of dit verschilt per type drempel. We laten zien voor welke groepen aspirant-studenten drempels zo zwaar lijken te wegen dat ze de kans (veel) minder groot inschatten dat ze zich voor een bepaalde opleiding in het hoger onderwijs aanmelden dan wanneer deze drempels er niet waren geweest. Dit bekijken we in het algemeen voor opleidingen in het hoger onderwijs en vervolgens ook voor alleen selecterende opleidingen. De volgende deelvraag staat in dit hoofdstuk centraal:

Welke aspirant-studenten zijn meer geneigd af te zien van aanmelding voor een voorkeursopleiding (een opleiding die hoog op hun voorkeurslijstje staat) vanwege kenmerken of drempels van die opleiding?

5.2 Vignetten

Om meer inzicht te krijgen in zelfselectie en na te gaan in welke gevallen dit vaker optreedt en voor wie, hebben we een vignettenonderzoek uitgevoerd. De achterliggende gedachte hiervan is in hoofdstuk 2 beschreven. Het onderzoek komt er in het kort op neer dat aan respondenten (studenten in hun laatste jaar van het mbo 4 en scholieren in hun eindexamenjaar havo en vwo) verschillende vignetten (scenario's) over een onderwijssituatie zijn voorgelegd. In ieder vignet werd er gevarieerd met verschillende drempels. Aan de respondenten is gevraagd de situatie zoals op het vignet beschreven te beoordelen alsof ze hun school al hebben afgerond en voor de keuze staan zich voor een bepaalde opleiding aan te melden. Vervolgens moesten ze telkens dezelfde vraag beantwoorden: hoe groot schat jij onder deze omstandigheden de kans dat jij je voor deze opleiding aanmeldt? Door de ingeschatte kansen te vergelijken, kunnen we vaststellen welke drempels tot meer zelfselectie leiden dan andere en welke typen aspirant-studenten eerder geneigd zijn af te zien van een specifieke opleiding dan andere.

In dit hoofdstuk beschrijven we twee vignetten waarbinnen we telkens vijf drempels – kenmerken van opleidingen waarvan wij verwachten dat ze (bij sommige studenten) tot zelfselectie leiden – al dan niet hebben opgeworpen. Het eerste vignet betreft algemene drempels van opleidingen in het hoger onderwijs, zoals omvang, taal of de BSA-norm. Het tweede vignet betreft drempels die expliciet te maken hebben met selectie, zoals de timing van de procedure, de inhoud van de

procedure of de te investeren tijd voor het doorlopen van de procedure. We kijken hoe groot de relatieve zelfselectie is per drempel en welke drempels tot de meeste zelfselectie leiden. Ten slotte gaan we per drempel na in hoeverre sommige groepen aspirant-studenten meer geneigd zijn af te zien van een specifieke opleiding dan andere groepen.

De vignetten zijn geanalyseerd door middel van multi-levelanalyses. De resultaten zijn in schema's samengevat: aangegeven is hoe zwaar het relatieve gewicht is van iedere opgeworpen drempel en welke groep aspirant-studenten meer geneigd is af te zien van een opleiding vanwege de specifieke drempel. De onderliggende tabellen zijn te vinden in het technisch rapport.

5.3 Keuze voor een specifieke opleiding: drempels binnen opleidingen

In hoofdstuk 3 hebben we een aantal cruciale drempels bij het kiezen voor een specifieke opleiding in het hoger onderwijs geïdentificeerd. Deze drempels worden verschillend beleefd door groepen studenten en leerlingen. Het gaat om opleidingskenmerken die niet bedoeld zijn om potentiële studenten te weren, maar wel deze uitwerking kunnen hebben. Zo kan Engels als instructietaal voldoende zijn voor een aspirant-student om bij voorbaat af te haken. Het ingewikkelde van zelfselectie is dat het hoofdzakelijk de perceptie van de aspirant-student zelf betreft. Deze schat in dat 'iets' van een opleiding zijn kans op succes afneemt, terwijl dat in werkelijkheid niet zo hoeft te zijn. En hoe groot de student zijn kans op succes inschat wordt ook weer beïnvloed door eerdere ervaringen, de omgeving en eigenschappen van de aspirant-student zelf.

Uit het vooronderzoek hebben we de vijf drempels gekozen die het vaakst zijn beschreven. Sommige opleidingen hebben ze wel, andere opleidingen hebben ze niet. De drempels kunnen worden toegeschreven aan het onderwijsstelsel. De situatie op de arbeids- of woningmarkt, of de afstand tussen opleidingslocatie en het woonadres van de student, kwalificeren niet als geschikte drempel voor onze onderzoeksvraag. Hier hebben opleidingen, scholen en instellingen, maar ook het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) weinig tot geen invloed op. Ook zaken als vooropleidingseisen vielen af, deze zijn immers voorwaardelijk voor toelating tot het hoger onderwijs.

De drempels die we in ons eerste vignet hebben opgenomen zijn:

- De opleiding is in het Engels.
- Er is een beperkt aantal studieplaatsen beschikbaar: er wordt geselecteerd.
- Het meeste onderwijs wordt gegeven in groepen van meer dan honderd studenten.
- Je moet in het eerste jaar bijna alle studiepunten halen.
- Naast het collegegeld zijn er veel extra kosten.

Figuur 5.3a laat zien in welke mate de voorgelegde drempels leiden tot een lagere ingeschatte kans op aanmelding voor de beoogde opleiding. In het scenario 'geen enkele drempel' geven vwo'ers, havisten en mbo'ers zichzelf gemiddeld respectievelijk 87, 86 en 82 procent kans dat ze zich voor deze opleiding aanmelden.⁴ We zien vervolgens dat deze kans afneemt bij iedere drempel die in

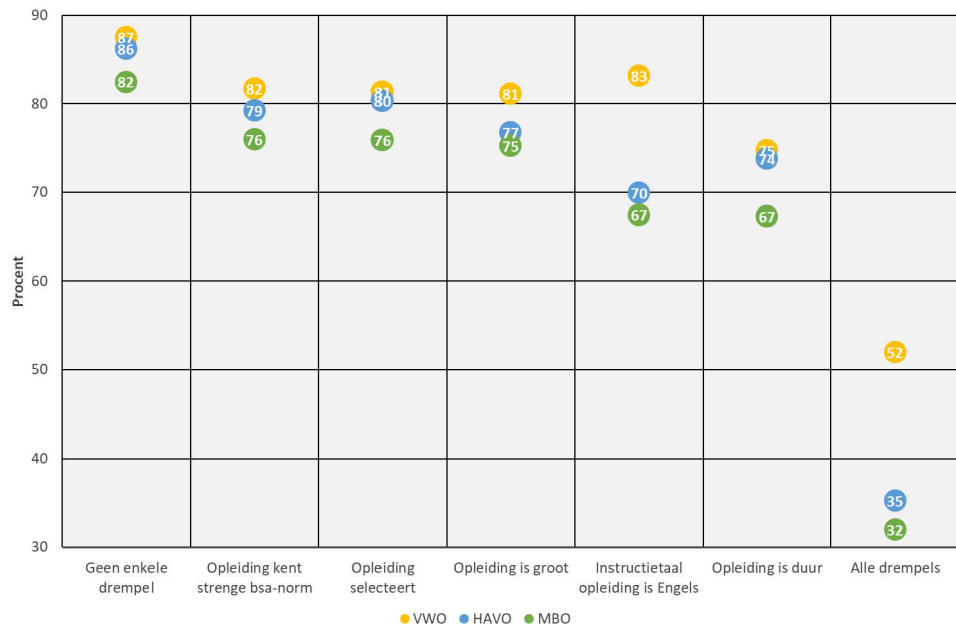
⁴ Deze kans is voor geen enkele vooropleidingsgroep 100 procent, omdat er ook altijd studenten zullen zijn die een voorkeur hebben voor opleidingen die van zichzelf een drempel hebben. Zo zijn er studenten die juist liever een opleiding in het Engels gaan volgen. Zij zullen bij het zogenaamd gunstigste scenario hun aanmeldkans juist wat lager inschatten. Met andere woorden: wat wij hier het gunstigste scenario noemen hoeft niet voor iedereen te gelden. Voor de gemiddelde student is dit scenario wel het gunstigste.

het scenario wordt opgeworpen. Ook zien we dat de ene drempel een grotere impact heeft dan de andere. Dit geeft meteen een belangrijk voordeel aan van de vignettenmethode: we kunnen de drempels ten opzichte van elkaar vergelijken. Het gewicht dat een drempel in de schaal legt wisselt per vooropleidingsgroep. Voor vwo'ers zijn het vooral de opleidingen met extra kosten die een afschrikwekkend effect hebben. De kans die vwo'ers zichzelf toebedelen om zich voor een dure opleiding aan te melden daalt met 12 procentpunten ten opzichte van een opleiding waarvoor alleen het collegegeld wordt vereist. Als alle drempels tegelijkertijd van toepassing zijn dan geeft een gemiddelde vwo'er zichzelf nog maar 52 procent kans zich voor deze opleiding aan te melden.

De drempel 'Engels als instructietaal' is voor zowel mbo'ers als havisten een belangrijkere reden om de opleidingskeuze nog eens goed te overwegen. Zij schatten hun kans op aanmelding zo'n 15 procentpunten lager in dan wanneer de opleiding in het Nederlands is. Voor havisten weegt deze drempel zwaarder dan de kosten van de opleiding, voor mbo'ers is het gewicht van extra kosten en Engels vergelijkbaar. In tegenstelling tot mbo'ers en havisten is Engels voor vwo'ers de minst hoge drempel.

Vergelijken we de drempels onderling op hun effect op aanmelding dan zien we dat voor vwo'ers de kosten het zwaarste wegen, voor havisten is dit Engels als instructietaal en voor mbo'ers is dit Engels en extra kosten. Als alle drempels gelden dan is de kans op aanmelding voor havisten en mbo'ers nog maar een derde, terwijl dit voor vwo'ers nog fiftyfifty is.

Figuur 5.3a. Inschatting kans op aanmelding voor een opleiding: drempels in het ho (n=mbo 1057; havo 1572; vwo 2284)

5.4 Keuze voor een specifieke opleiding: wie struikelt over welke drempels?

We hebben in paragraaf 5.3 laten zien hoe groot de gemiddelde zelfselectie is voor alle bevraagde vwo'ers, havisten en mbo'ers bij verschillende drempels: het zogenoemde effect van een drempel. In hoofdstuk 4 hebben we laten zien hoe groot de gemiddelde kans op de keuze voor een opleiding met een drempel is bij verschillende groepen studenten en leerlingen: het effect van achtergrond-, persoonlijkheids-, school- en overige kenmerken. Het is goed voor te stellen dat bepaalde groepen studenten zich meer laten beïnvloeden door bepaalde drempels dan anderen (zie hoofdstuk 3). Zo toonde eerder onderzoek aan dat bij hoge studiekosten, studenten met laagopgeleide ouders sneller geneigd zijn af te zien van verdere studie dan studenten met hoogopgeleide ouders (Van den Broek et al., 2018). In deze paragraaf beschrijven we de interacties tussen drempels bij opleidingen en achtergrond- en persoonlijkheidskenmerken. Dit doen we per afzonderlijke drempel. De beschreven resultaten zijn per drempel geschat en telkens in een schema samengevat. De bijbehorende tabellen zijn te vinden in het technisch rapport.

5.4.1 De instructietaal van de opleiding is Engels

Steeds meer opleidingen in het hoger onderwijs hebben Engels als instructietaal. In de hbo-bachelor is 6 procent van de opleidingen in het Engels, in de wo-bachelor geldt dit inmiddels al voor 29 procent van de opleidingen (Inspectie van het Onderwijs, 2022). Dit percentage is nog veel hoger in de masterfase, zowel voor het hbo als het wo. In het vignet hebben we Engels als instructietaal opgenomen als drempel. Studenten die onzeker zijn over hun taalvaardigheid of faalangstig zijn en niet graag fouten maken, zijn hier mogelijk eerder geneigd hun keuze te heroverwegen dan zelfverzekerde studenten.

Schema 5.4a vat samen – voor mbo'ers, havisten en vwo'ers afzonderlijk – welke kenmerken tot zelfselectie leiden wanneer Engels de instructietaal is. De kenmerken in het schema geven (veronderstelde) risicogroepen aan. We verwachten bijvoorbeeld dat vrouwen meer last zullen hebben van bepaalde drempels in het onderwijs dan mannen. Een dicht bolletje (●) in het schema betekent dat de veronderstelde risicogroep zichzelf inderdaad minder kansen toedicht op aanmelding voor de opleiding met de betreffende drempel dan de niet-risicogroep. Een open ruitje (◇) betekent dat juist de niet-risicogroep last heeft van de specifieke drempel. Een open rondje (O) betekent dat er wel een significant verschil is tussen risicogroep en niet-risicogroep, maar dat dit niet wordt veroorzaakt door de specifieke drempel. Dit zou bijvoorbeeld kunnen betekenen dat groepen van elkaar verschillen als er geen extra kosten aan de opleiding verbonden zijn, maar niet als een opleiding juist wel extra kosten met zich meebrengt. Een lege cel betekent dat het kenmerk geen significant effect heeft: de risicogroep en de niet-risicogroep hebben beide evenveel last van de drempel.

		Mbo	Havo	Vwo
Achtergrond	Hogere leeftijd		◇	
	Vrouwen	•	•	
	Westerse migratieachtergrond		O	◇
	Niet-westerse migratieachtergrond	◇	◇	
	Opleiding ouders lager dan mbo 2 versus wo		•	
	Opleiding ouders mbo 3/4 versus wo		•	
	Opleiding ouders hbo versus wo		•	
	Laag inkomen ouders			
	Psychische of lichamelijke beperking			O
	Laag rapportcijfer			
	Doublers			
Sociaal netwerk	Weinig stimulering door ouders	◇		
	Negatieve houding vrienden ten opzichte van hoger onderwijs		O	
Persoonlijkheid	Leenaversie			
	Risicoaversie	O		
	Examenstress		•	
	Faalangst	•		•

● Er is sprake van zelfselectie door de risicogroep ◇ Er is sprake van zelfselectie door de niet-risicogroep O Er is geen sprake van zelfselectie, de groepen verschillen van elkaar bij afwezigheid van de drempel
Bron: Inspectie van het Onderwijs (2021)

Onder mbo'ers schatten vrouwen hun kansen voor aanmelding lager in dan mannen als de opleiding in het Engels is. Ook mbo'ers met faalangst geven aan zich minder snel aan te melden voor een Engelstalige opleiding. Voor mbo'ers met een niet-westerse migratieachtergrond is de drempel van Engelstalig onderwijs minder hoog dan voor mbo'ers met een Nederlandse achtergrond. En ook mbo'ers die door hun ouders weinig gestimuleerd worden om te studeren lijken minder last te hebben van deze drempel, een niet goed te plaatsen bevinding.

Achtergrondkenmerken zoals leeftijd, geslacht en opleiding van de ouders maken vergeleken met mbo'ers en vwo'ers, voor havisten het meest uit als de opleiding in het Engels wordt aangeboden. We zien hier een duidelijk opleidingseffect: hoe lager de opleiding van de ouders, des te zwaarder de drempel Engels weegt. Ook voor vrouwen op de havo en havisten met examenstress is het Engels een grotere drempel dan voor mannen en havisten zonder examenstress. Jongere havisten en havisten met een Nederlandse achtergrond geven zichzelf minder kans op aanmelding voor een Engelstalige opleiding dan oudere havisten en havisten met een niet-westerse achtergrond.

Bij vwo'ers spelen slechts een beperkt aantal kenmerken een rol; het zijn de aspirant-studenten met een Nederlandse achtergrond en met bovengemiddelde faalangst die eerder geneigd zijn af te zien van een Engelstalige opleiding dan de overige vwo'ers.

5.4.2 De opleiding selecteert

De tweede drempel die van invloed is op zelfselectie is selectie vanwege een beperkt aantal plaatsen. Schema 5.4b laat zien voor welke groepen mbo 4-studenten, havo- en vwo-scholieren deze drempel meer gewicht in de schaal legt.

Schema 5.4b. De opleiding selecteert: inschatting kans op aanmelding voor een dergelijke opleiding (n=mbo 736; havo 1344; vwo 2052)

		Mbo	Havo	Vwo
Achtergrond	Hogere leeftijd	•		
	Vrouwen			
	Westerse migratieachtergrond	•		
	Niet-westerse migratieachtergrond			
	Opleiding ouders lager dan mbo 2 versus wo			
	Opleiding ouders mbo 3/4 versus wo		•	
	Opleiding ouders hbo versus wo			
	Laag inkomen ouders	O		
	Psychische of lichamelijke beperking			
	Laag rapportcijfer			
	Doublers			
Sociaal netwerk	Weinig stimulering door ouders	◊		•
	Negatieve houding vrienden ten opzichte van hoger onderwijs			
Persoonlijkheid	Leenaversie		•	
	Risicoaversie		•	•
	Examenstress			
	Faalangst			

• Er is sprake van zelfselectie door de risicogroep ◊ Er is sprake van zelfselectie door de niet-risicogroep O Er is geen sprake van zelfselectie, de groepen verschillen van elkaar bij afwezigheid van de drempel
Bron: Inspectie van het Onderwijs (2021)

Wat meteen opvalt is dat bij mbo'ers de persoonlijkheidskenmerken er niet toe doen en dat bij de vwo'ers de klassieke achtergrondkenmerken juist niet uitmaken bij de ingeschatte kans op aanmelding voor een selectieve opleiding. In het mbo zijn het vrouwen en studenten met een westerse migratieachtergrond die eerder geneigd zijn af te haken als een opleiding selecteert. En weer zien we binnen de groep mbo'ers de moeilijk te interpreteren uitkomst dat hoe méér ouders hun kind stimuleren, des te kléiner de kans die deze kinderen zichzelf geven zich aan te melden voor een selectieve opleiding.

Bij havisten speelt leenaversie en risicoaversie een rol. Ook havisten van wie de ouders een mbo 3- of 4-niveau hebben behaald, zullen sneller afzien van een selectieve opleiding dan havisten met wo-opgeleide ouders.

Vwo'ers die aangeven dat hun ouders ze weinig stimuleren om verder te studeren, kiezen minder snel voor een selectieve opleiding. Ook zien risicomijdende vwo'ers eerder af van een selectieve opleiding dan vwo'ers die risico's niet uit de weg gaan.

5.4.3 De opleiding is grootschalig

De gepercipieerde massaliteit van een opleiding kan van invloed zijn op de keuze voor een opleiding in het hoger onderwijs. Sociale angst, de angst ondergesneeuwd

te raken en de angst om als een nummer te worden beschouwd, kunnen allemaal een rol spelen bij deze keuze. Schema 5.4c laat zien welke groepen studenten en leerlingen zich eerder laten ontmoedigen door een grote opleiding (onderwijs in groepen van meer dan 100 studenten) dan anderen.

Figuur 5.4c. De opleiding is grootschalig: inschatting kans op aanmelding voor een dergelijke opleiding (n=mbo 736; havo 1344; vwo 2052)

		Mbo	Havo	Vwo
Achtergrond	Hogere leeftijd		0	
	Vrouwen			
	Westerse migratieachtergrond	0	•	◊
	Niet-westerse migratieachtergrond	◊	◊	◊
	Opleiding ouders lager dan mbo 2 versus wo	0	•	
	Opleiding ouders mbo 3/4 versus wo			
	Opleiding ouders hbo versus wo			
	Laag inkomen ouders			
	Psychische of lichamelijke beperking		•	•
	Laag rapportcijfer			
	Doubleren		0	
Sociaal netwerk	Weinig stimulering door ouders			
	Negatieve houding vrienden ten opzichte van hoger onderwijs		•	0
Persoonlijkheid	Leenaversie	0		•
	Risicoaversie			
	Examenstress			
	Faalangst			•

● Er is sprake van zelfselectie door de risicogroep ◊ Er is sprake van zelfselectie door de niet-risicogroep 0 Er is geen sprake van zelfselectie, de groepen verschillen van elkaar bij afwezigheid van de drempel
Bron: Inspectie van het Onderwijs (2021)

De omvang van de opleiding is gemiddeld genomen voor alle mbo'ers een drempel om voor aanmelding te kiezen (zie figuur 5.3a). Mbo'ers met een Nederlandse achtergrond hebben hier nog het meeste last van. Bij havisten zien we dat de groep studenten met een westerse migratieachtergrond negatiever wordt beïnvloed door de omvang van de opleiding, bij vwo'ers gaat dit juist op voor de groep scholieren met een Nederlandse achtergrond.

Opvallend is dat havo- en vwo-scholieren met een fysieke of psychische beperking hun kansen voor aanmelding aan een grote opleiding lager inschatten dan scholieren zonder beperking. Mogelijk leeft bij deze groep de verwachting dat bij kleinschaligere opleidingen er meer ruimte is en voorzieningen zijn voor mensen met een functiebeperking. Deze groep werd overigens ook door de bevroegde decanen genoemd in combinatie met grootschaligheid van het hoger onderwijs. Bij andere door ons voorgelegde drempels wijkt deze groep niet af van de totale groep scholieren.

Bij vwo-scholieren met een leenaversie of faalangst legt de omvang van de opleiding meer gewicht in de schaal dan bij de overige vwo-scholieren. Mogelijk speelt bij faalangstige vwo'ers het sociale ongemak of verdwijnen in de massa een rol. Bij leenaversie is het lastiger een mogelijke verklaring te geven. Voor havisten met laagopgeleide ouders en havisten met vrienden met een negatieve houding ten

opzichte van het hoger onderwijs vormt een grootschalige opleiding een hogere drempel.

5.4.4 De opleiding kent een strenge BSA-norm

(Bijna) iedere bacheloropleiding in het hoger onderwijs kent een bindend studieadvies. De normen hiervoor kunnen sterk wisselen tussen opleidingen. Waar bij de ene opleiding de totale zestig studiepunten in het eerste jaar behaald moeten worden, kan dit bij andere opleidingen stukken lager zijn. Studenten en scholieren die risicomijdend zijn, gevoeliger zijn voor examenstress en niet graag falen, ervaren mogelijk een hogere drempel bij een strenge BSA-norm dan overige groepen studenten en scholieren. Schema 5.4d laat zien voor welke groepen studenten de BSA-norm een hogere drempel vormt dan voor de gehele groep aspirant-studenten.

Figuur 5.4d. De opleiding heeft een strenge BSA-norm, je moet in het eerste jaar bijna alle studiepunten halen: inschatting kans op aanmelding voor een dergelijke opleiding (n=mbo 736; havo 1344; vwo 2052)

		Mbo	Havo	Vwo
Achtergrond	Hogere leeftijd			•
	Vrouwen			
	Westerse migratieachtergrond			
	Niet-westerse migratieachtergrond			
	Opleiding ouders lager dan mbo 2 versus wo			
	Opleiding ouders mbo 3/4 versus wo	◊		
	Opleiding ouders hbo versus wo	◊		
	Laag inkomen ouders	○	○	
	Psychische of lichamelijke beperking			
	Laag rapportcijfer			
Doublers				
Sociaal netwerk	Weinig stimulering door ouders			
	Negatieve houding vrienden ten opzichte van hoger onderwijs		•	
Persoonlijkheid	Leenaversie			
	Risicoaversie			•
	Examenstress			
	Faalangst	○	◊	

● Er is sprake van zelfselectie door de risicogroep ◊ Er is sprake van zelfselectie door de niet-risicogroep ○ Er is geen sprake van zelfselectie, de groepen verschillen van elkaar bij afwezigheid van de drempel
Bron: Inspectie van het Onderwijs (2021)

Bij mbo'ers zien we dat de groep studenten met wo-opgeleide ouders de BSA-norm als een hogere drempel ervaart dan de groep studenten met hbo- en mbo 3/4-opgeleide ouders. Deze bevinding is tegen-intuïtief, omdat een hoog opleidingsniveau van ouders in de klassieke sociaalwetenschappelijke theorie als indicatie wordt gebruikt voor sociaaleconomische status, toegang tot (sociale) hulpbronnen en toegang tot informatie. Havisten met een sociaal netwerk dat negatief staat ten opzichte van studeren ervaren een strenge BSA-norm als een nog hogere drempel dan de totale groep havisten. Dit geldt ook voor de relatief oudere vwo'ers en voor risicomijdende vwo'ers in vergelijking met de totale groep vwo'ers.

5.4.5 De opleiding brengt extra kosten met zich mee

Sommige opleidingen in het hoger onderwijs brengen (soms vrijwillige) extra kosten met zich mee. Dit betreft doorgaans kleinschalige intensieve opleidingen zoals University Colleges of de hogere hotelschool, waarbij het studentenleven zich op een campus afspeelt en het collegegeld hoger is, opleidingen waarvoor extra materialen of kleding moet worden aangeschaft, of opleidingen waarbij een buitenlandse stage gangbaar is. Ook al kunnen dergelijke kosten soms worden vergoed of zijn er speciale beurzen, extra kosten kunnen toch als een drempel worden ervaren. Het ligt voor de hand dat hier eerder sociaaleconomische factoren meespelen, zoals het inkomen van de ouders, dan persoonlijkheidskenmerken. Schema 5.4e geeft een samenvatting van de resultaten.

Figuur 5.4e. De opleiding brengt extra kosten met zich mee: inschatting kans op aanmelding voor een dergelijke opleiding (n=mbo 736; havo 1344; vwo 2052)

		Mbo	Havo	Vwo
Achtergrond	Hogere leeftijd			
	Vrouwen	•		
	Westerse migratieachtergrond			
	Niet-westerse migratieachtergrond			
	Opleiding ouders lager dan mbo 2 versus wo			
	Opleiding ouders mbo 3/4 versus wo			o
	Opleiding ouders hbo versus wo			
	Laag inkomen ouders			•
	Psychische of lichamelijke beperking			
	Laag rapportcijfer			o
Doublers			•	
Sociaal netwerk	Weinig stimulering door ouders			
	Negatieve houding vrienden ten opzichte van hoger onderwijs			
Persoonlijkheid	Leenaversie		o	
	Risicoaversie			
	Examenstress			
	Faalangst	•		

● Er is sprake van zelfselectie door de risicogroep ◊ Er is sprake van zelfselectie door de niet-risicogroep O Er is geen sprake van zelfselectie, de groepen verschillen van elkaar bij afwezigheid van de drempel
Bron: Inspectie van het Onderwijs (2021)

Vrouwen in het mbo en mbo'ers met faalangst ervaren extra kosten als een (nog) hogere drempel voor aanmelding dan mannen en mbo'ers zonder faalangst. Onder de havisten is er geen specifieke groep die hier meer last van heeft dan andere groepen. Bij vwo-scholieren zien we dat het effect van het inkomen van de ouders een rol speelt. Vwo'ers met ouders in lagere-inkomensgroepen schatten hun aanmeldkans voor een opleiding met extra kosten lager in dan de andere vwo'ers. Ook voor vwo'ers die ooit zijn blijven zitten en vwo'ers met examenstress zijn extra kosten voor een opleiding een hogere drempel voor aanmelding dan voor de andere vwo'ers.

5.4.6 Welke individuele kenmerken doen ertoe bij opleidingsdrempels?

We hebben de resultaten van onze analyses voor iedere drempel afzonderlijk en apart voor mbo'ers, havisten en vwo'ers beschreven. Als we dit samennemen, zien we dan een patroon? Zien we overeenkomsten of opvallende verschillen tussen mbo'ers, havisten en vwo'ers? Zijn er specifieke kenmerken die we telkens terug

zien, ongeacht de drempel? Of horen bepaalde kenmerken duidelijk bij bepaalde drempels?

We kunnen geen duidelijk patroon bij mbo'ers, havisten of vwo'ers vaststellen. Wel zien we verschillen tussen afzonderlijke kenmerken. Zo ervaren vrouwen in het mbo en op de havo het Engels als instructietaal als een hogere drempel voor aanmelding dan mannen in het mbo en op de havo. Voor vwo'ers maakt het geslacht hier niet uit. Misschien zijn deze verschillen toe te schrijven aan het gegeven dat het Engels in het wo (waar vwo'ers hoofdzakelijk naartoe gaan) gebruikelijker is dan in het hbo. Ook ligt de Engelse taalvaardigheid gemiddeld genomen hoger bij vwo'ers dan bij mbo'ers en havisten, alleen al vanwege de eindtermen waar ze aan moeten voldoen. Het valt op dat iedere drempel voor weer andere groepen hoger is dan voor de gehele populatie. Zo zien we persoonlijkheidskenmerken als faalangst en examenstress vooral een rol spelen wanneer een opleiding in het Engels is (mbo, havo en vwo) of extra kosten met zich meebrengt (mbo en vwo). Terwijl leenangst en risicoaversie vaak tot terughoudendheid leiden bij opleidingen die selecteren (havo en vwo).

De (migratie)achtergrond van aspirant-studenten speelt een rol bij Engels als instructietaal en bij de omvang van de opleiding, maar niet altijd op dezelfde manier. Zo ervaren mbo'ers en havisten met een Nederlandse achtergrond Engels als instructietaal als een hogere drempel dan mbo'ers en havisten met een niet-westerse migratieachtergrond. Dat geldt ook voor de drempel grootschalige opleidingen. Leerlingen en studenten met een niet-westerse migratieachtergrond ervaren geen enkele drempel als hoger dan andere leerlingen en studenten.

Een effect van de sociaaleconomische achtergrondkenmerken, opleiding ouders en inkomen ouders zien we vaker terug bij havisten dan bij mbo'ers of vwo'ers. Een verklaring kan zijn dat de groep havisten het meest heterogeen is als het gaat om sociaaleconomische achtergrond. Effecten hiervan zijn daardoor sneller zichtbaar. Havisten met lageropgeleide ouders schatten hun kansen op aanmelding bij Engelstalige opleidingen, grootschalige opleidingen en opleidingen die selecteren lager in dan havisten met wo-opgeleide ouders. Een lager inkomen van de ouders speelt alleen een rol bij vwo'ers en dan alleen als de opleiding extra kosten met zich meebrengt.

Vrouwelijke mbo'ers en havisten ervaren enkele drempels – een opleiding in het Engels (mbo en havo) en een opleiding met extra kosten (mbo) – hoger dan mannen. Dit is nooit andersom: mannen ervaren geen enkele door ons voorgelegde drempel als hoger dan vrouwen.

Leeftijd is een factor die ervoor zorgt dat drempels (met name Engels, selectie en de BSA-norm) als hoger worden ervaren, de ene keer voor de jongere aspirant-studenten (Engels) en de andere keer juist voor de oudere aspirant-studenten (selectie, BSA).

Schoolgerelateerde en mogelijk cognitieve indicatoren, zoals zittenblijven of een laag rapportcijfer, doen er over het geheel genomen weinig toe als het gaat om zelfselectie. Het rapportcijfer maakt nergens een verschil in hoe hoog een drempel wordt ervaren. Zittenblijven speelt alleen bij vwo'ers een rol en dan alleen als er extra kosten zijn gemoeid met een opleiding.

Een grote opleiding is een hogere drempel voor aspirant-studenten met een psychische of fysieke beperking. Bij de overige drempels maakt het niet uit of er al

dan niet sprake is van een functiebeperking bij de inschattingskans voor aanmelding.

Ten slotte kan het sociale netwerk van mbo'ers, havisten en vwo'ers van invloed zijn op de ingeschatte kans op het aanmelden voor een opleiding. Bij mbo'ers zien we daarbij een onverwacht effect: hoe minder de student door zijn ouders wordt gestimuleerd om te studeren, hoe groter de kans dat de student zich aanmeldt voor een selectieve of Engelstalige opleiding. De houding van de vrienden in het netwerk van de mbo-student zorgt niet voor een verschil. Bij havisten maakt de houding van de vriendenkring wel uit. Havisten van wie de vrienden negatief staan ten opzichte van het hoger onderwijs zien eerder af van opleidingen met een strenge BSA-norm en grote opleidingen dan havisten met positief georiënteerde vrienden. Voor vwo'ers maakt weinig ouderlijke support de drempel voor een selectieve opleiding hoger.

5.5 Keuze voor een specifieke opleiding: drempels binnen selecterende opleidingen

In de vorige paragraaf hebben we enkele veelvoorkomende drempels in het hoger onderwijs nader onderzocht. We zijn daarbij nagegaan in hoeverre sommige aspirant-studenten zich meer laten weerhouden door deze drempels dan andere aspirant-studenten. Een van deze drempels was selectie. In deze paragraaf kijken we specifiek naar verschillende drempels binnen de selectieprocedure. Selectie an sich is voor verschillende groepen aspirant-studenten al een drempel, zoals in de vorige paragraaf en in hoofdstuk 4 bleek. Maakt het dan ook nog uit hoe de selectie plaatsvindt? De literatuur geeft aan dat dit het geval is. We hebben de volgende drempels van een selectieprocedure in de vignetten opgenomen:

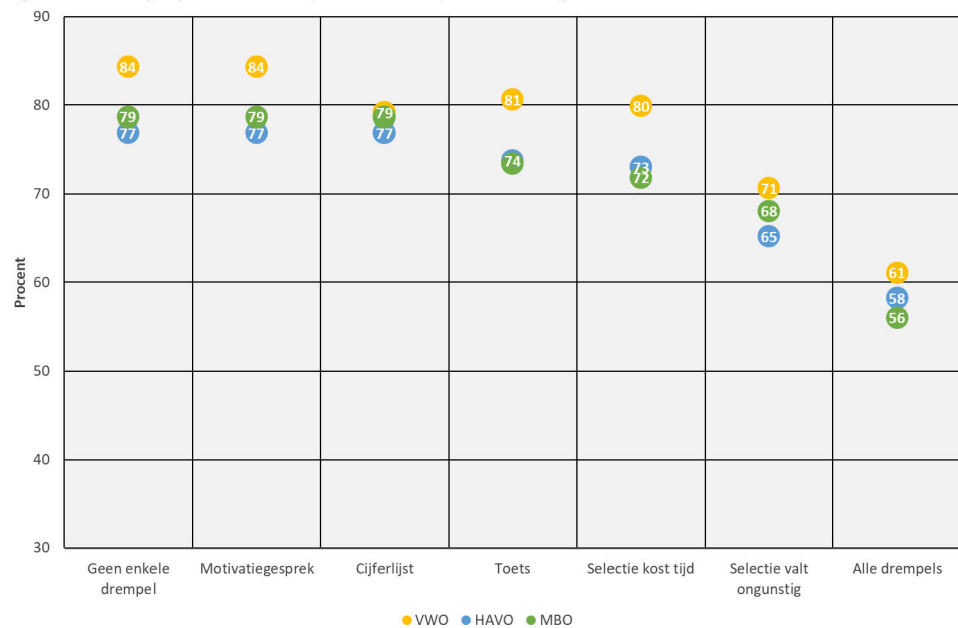
- De selectieprocedure kost de deelnemers drie dagdelen aan tijd.
- De selectieprocedure valt tijdens een examenperiode.
- Je wordt geselecteerd op je motivatie: hiervoor moet je een gesprek voeren.
- Je wordt geselecteerd op je prestaties en/of capaciteiten; hiervoor moet je een toets maken.
- Je wordt geselecteerd op je reeds behaalde rapportcijfers/cijferlijst.

Figuur 5.5a laat zien in hoeverre de door ons opgeworpen drempels op de vignetten leiden tot een heroverweging van aanmelding. Wederom is er een gunstigste (er is geen enkele drempel) en ongunstigste scenario (alle drempels zijn aanwezig) geschetst. Meteen valt op dat het niet zozeer de gehanteerde criteria of selectie-instrumenten zijn die aspirant-studenten doen afzien van een opleiding, maar met name de tijd die de procedure kost en het tijdstip waarop de procedure plaatsvindt. Timing en duur van de selectieprocedure werden ook in het vooronderzoek onder decanen (zie hoofdstuk 3) expliciet genoemd als belemmerende factoren bij de studiekeuze.

Als we de selectiecriteria motivatiegesprek, toets en cijferlijst vergelijken met het overleggen van een motivatiebrief, dan zien we dat voor havisten en mbo'ers een toets vaker leidt tot heroverweging van de opleidingskeuze dan een motivatiebrief. Bij vwo'ers is dit bij het overleggen van een cijferlijst het geval vergeleken met een motivatiebrief. Het overleggen van een cijferlijst in plaats van een motivatiebrief leidt bij havisten en mbo'ers niet tot een andere keuze. Een motivatiebrief of een motivatiegesprek is voor alle drie de vooropleidings-groepen om het even: de ingeschatte kans om voor deze opleiding te kiezen blijft voor alle drie de groepen gelijk.

De tijd die een selectieprocedure kost, drie dagdelen versus een paar uur, is wat betreft de drempelhoogte vergelijkbaar met het moeten maken van een toets. Voor alle vooropleidings-groepen geldt dat met name de timing van de procedure een belangrijke reden is om de studiekeuze te heroverwegen. Als selectiedagen, het afnemen van toetsen of het voeren van gesprekken plaatsvindt in een examenperiode, dan wordt dit als bijzonder belastend ervaren. Het gaat hierbij niet alleen om de periode waarin de centrale examens plaatsvinden, maar ook die van de schoolexamens en mogelijke overige toetsmomenten.

Figuur 5.5a. Inschatting kans op aanmelding voor een selectieve opleiding: drempels in het hoger onderwijs (n=mbo 976; havo 1537; vwo 2159)

Bron: Inspectie van het Onderwijs (2021)

5.6 Keuze voor een selecterende opleiding: wie struikelt over welke drempels?

Het is goed voor te stellen dat bepaalde groepen studenten zich meer laten beïnvloeden door bepaalde selectiedrempels dan anderen. Minder taalvaardige leerlingen en studenten zien mogelijk meer dan anderen op tegen het schrijven van een motivatiebrief. We beschrijven weer per afzonderlijke drempel de interacties tussen drempels bij selecterende opleidingen en achtergrond- en persoonlijkheidskenmerken. De resultaten van de verschillende subparagrafen zijn per drempel geschat en in een schema samengevat. De bijbehorende tabellen zijn te vinden in het technisch rapport.

5.6.1 De selectieprocedure valt tijdens een examenperiode

De drempel die er voor de totale populatie het meeste toe doet is de timing van de selectieprocedure. Het is goed voor te stellen dat leerlingen en studenten die examenstress hebben of liever geen risico lopen, dit als een hogere drempel ervaren dan anderen. Voorstelbaar is ook dat ouders die hun kinderen sterk stimuleren om verder te studeren hun kinderen ook sterk stimuleren om voldoende aandacht te besteden aan hun examens. Een ongelukkige timing van een selectieprocedure kan dan juist voor deze groep een extra drempel zijn.

Ook hier hebben we de kenmerken in het schema als risicogroepen omschreven: we verwachten dus bijvoorbeeld dat oudere leerlingen en studenten een groter risico lopen zichzelf uit te selecteren dan hun jongere tegenhangers. Een dicht bolletje (●) in het schema betekent dat de veronderstelde risicogroep zichzelf – zoals verwacht – minder kansen toedicht op aanmelding voor de opleiding met de betreffende drempel dan de niet-risicogroep. Een open ruitje (◇) betekent dat juist de niet-risicogroep last heeft van de specifieke drempel en een open rondje (O) betekent dat er wel een verschil is tussen risicogroep en niet-risicogroep, maar dat dit niet wordt veroorzaakt door de specifieke drempel. Een lege cel betekent dat het kenmerk geen significant effect heeft: de risicogroep en de niet-risicogroep hebben beide evenveel last van de drempel.

Schema 5.6a. De selectieprocedure valt tijdens een examenperiode: inschatting kans op aanmelding voor een dergelijke selectieve opleiding (n=mbo 612; havo 1200; vwo 1944)

		Mbo	Havo	Vwo
Achtergrond	Hogere leeftijd	●		●
	Vrouwen			O
	Westerse migratieachtergrond	●	O	
	Niet-westerse migratieachtergrond			O
	Opleiding ouders lager dan mbo 2 versus mbo 2		◇	◇
	Opleiding ouders mbo 3/4 versus wo			
	Opleiding ouders hbo versus wo	●		
	Laag inkomen ouders	●		
	Psychische of lichamelijke beperking	◇		
	Laag rapportcijfer	O		
	Doubleren	O		
Sociaal netwerk	Weinig stimulering door ouders			
	Negatieve houding vrienden ten opzichte van hoger onderwijs			
Persoonlijkheid	Leenaversie	●		●
	Risicoaversie	O		
	Examenstress			●
	Faalangst			

● Er is sprake van zelfselectie door de risicogroep ◇ Er is sprake van zelfselectie door de niet-risicogroep O Er is geen sprake van zelfselectie, de groepen verschillen van elkaar bij afwezigheid van de drempel
Bron: Inspectie van het Onderwijs (2021)

Het sociale netwerk van een leerling of student heeft geen invloed op hoe de timing van de selectieprocedure wordt ervaren. Zowel de mate van stimulering van de ouders als de houding in de vriendengroep maken niet uit voor hoe hoog de drempel wordt ervaren.

Binnen de groep havo- en vwo-leerlingen ervaart de groep met wo-opgeleide ouders de timing van de selectieprocedure als een nog hogere drempel dan de groep met mbo 2 of lager opgeleide ouders. Mogelijk hechten wo-opgeleide ouders meer aan een examenperiode zonder interrupties.

Voor mbo'ers en vwo'ers geldt dat leerlingen en studenten die ouder zijn of een leenangst hebben, een ongelukkige timing als een nog hogere drempel ervaren dan anderen dat doen. Ook voor mbo'ers met een westerse migratieachtergrond, voor mbo'ers uit de lagere-inkomensgroepen en voor mbo'ers van wie de ouders een hbo-opleiding hebben afgerond, leidt een ongelukkige timing van de selectieprocedure tot meer zelfselectie. Voor vwo'ers geldt dit ook voor

examenstress. Hoe meer examenstress, des te sterker de neiging om af te zien van een opleiding waarbij de selectie in de examenperiode valt.

Als de selectieprocedure in een examenperiode valt, leidt dit voor sommige groepen tot meer zelfselectie leidt dan voor andere. Risicoaversie en ouderlijke aanmoediging doen er echter – tegen de verwachting in – niet extra toe bij de gepercipieerde hoogte van de drempel. Examenstress speelt alleen bij vwo'ers een rol.

5.6.2 De selectieprocedure kost veel tijd

Om tot sommige opleidingen toegelaten te worden moet er een forse tijdsinvestering worden gedaan. Zo zijn er opleidingen met selectiedagen, met verschillende proefcolleges en toetsmomenten, en opleidingen die de kandidaat vragen een essay of een portfolio met geselecteerd werk en een onderbouwing daarvan aan te leveren. Deze tijdsinvestering kan soms flink oplopen. Wederom verwachten we dat vooral leerlingen en studenten met examenstress of met een risicoaversie gevoeliger zijn voor een extra tijdsinvestering dan anderen.

Figuur 5.6b. De selectieprocedure kost de deelnemers drie dagdelen tijd: inschatting kans op aanmelding voor een dergelijke selectieve opleiding (n=mbo 612; havo 1200; vwo 1944)

		Mbo	Havo	Vwo
Achtergrond	Hogere leeftijd	•		
	Vrouwen			
	Westerse migratieachtergrond		•	
	Niet-westerse migratieachtergrond	◊	◊	
	Opleiding ouders lager dan mbo 2 vers			
	Opleiding ouders mbo 3/4 versus wo			
	Opleiding ouders hbo versus wo	•		
	Laag inkomen ouders	•		
	Psychische of lichamelijke beperking			
	Laag rapportcijfer			
	Doubleren			
Sociaal netwerk	Weinig stimulering door ouders			
	Negatieve houding vrienden ten opzichte van hoger onderwijs		•	
Persoonlijkheid	Leenaversie			
	Risicoaversie	O		
	Examenstress			
	Faalangst			

• Er is sprake van zelfselectie door de risicogroep ◊ Er is sprake van zelfselectie door de niet-risicogroep O Er is geen sprake van zelfselectie, de groepen verschillen van elkaar bij afwezigheid van de drempel
Bron: Inspectie van het Onderwijs (2021)

Eerder zagen we in paragraaf 5.5 dat voor de gehele groep vwo'ers geldt dat een extra tijdsinvestering (3 dagdelen in plaats van enkele uren) om aan de selectieprocedure te kunnen deelnemen tot een 4 procentpunten lagere kans op aanmelding voor de opleiding leidt. Uit ons vignettenonderzoek blijkt dat er binnen de groep vwo'ers geen specifieke groepen zijn voor wie de drempel nog hoger is.

Bij havisten en mbo'ers zijn er wel groepen leerlingen en studenten die een selectieprocedure met een flinke tijdsinvestering als een nog hogere drempel ervaren dan anderen dat al doen. Bij mbo'ers betreft dit oudere studenten, studenten met een Nederlandse achtergrond, studenten uit de lagere-

inkomensgroepen en studenten met hbo- (versus wo-) opgeleide ouders. Bij havisten betreft dit studenten met een Nederlandse en westerse migratieachtergrond en studenten met een vriendengroep die negatief staat ten opzichte van het hoger onderwijs. Net als bij de timing van de selectieprocedure zijn zaken als examenstress of risicoaversie niet aan de orde, terwijl we dat hier wel hadden verwacht.

5.6.3 De selectieprocedure vereist een motivatiegesprek

Bij zeer veel selectieve opleidingen wordt naar de motivatie van de aspirant-student gevraagd. Dit wordt op verschillende manieren gedaan, bijvoorbeeld door een motivatiebrief of door het voeren van gesprekken of interviews. Naar het effect van motivatie als selectie criterium en de bijbehorende instrumenten om dit vast te stellen is al veel onderzoek gedaan (Niessen & Neumann, 2021), ook naar de mogelijke neveneffecten hiervan. Zo zijn motivatiebrieven te downloaden of worden met hulp van ouders geschreven, hebben aspirant-studenten met spreekangst meer moeite met het voeren van gesprekken dan andere studenten, en zijn er verschillen tussen taalvaardige en niet-taalvaardige havo- en vwo-leerlingen en mbo-studenten.

In paragraaf 5.5 zagen we echter geen verschil in gemiddelde ingeschatte aanmeldpercentages tussen opleidingen waarbij motivatie wordt vastgesteld door middel van een brief of opleidingen waarbij dit gebeurt door middel van een gesprek. Mogelijk zijn deze verschillen er wel voor specifieke groepen studenten, zoals studenten met faalangst of studenten die risicomijdend zijn. In onderstaand schema (zie figuur 5.6c) zien we in hoeverre specifieke groepen leerlingen of studenten het voeren van een motivatiegesprek als een drempel ervaren.

Figuur 5.6c. Voor de opleiding moet een motivatiegesprek gevoerd worden: inschatting kans op aanmelding voor een dergelijke selectieve opleiding (n=mbo 612; havo 1200; vwo 1944)

		Mbo	Havo	Vwo
Achtergrond	Hogere leeftijd	•		
	Vrouwen	•		◊
	Westerse migratieachtergrond			
	Niet-westerse migratieachtergrond	•		
	Opleiding ouders lager dan mbo 2 vers			
	Opleiding ouders mbo 3/4 versus wo			
	Opleiding ouders hbo versus wo			
	Laag inkomen ouders	○		
	Psychische of lichamelijke beperking			
	Laag rapportcijfer			○
	Doublers	◊		
Sociaal netwerk	Weinig stimulering door ouders			•
	Negatieve houding vrienden ten opzichte van hoger onderwijs			
Persoonlijkheid	Leenaversie	○		
	Risicoaversie	•	•	•
	Examenstress		○	
	Faalangst		•	

● Er is sprake van zelfselectie door de risicogroep ◊ Er is sprake van zelfselectie door de niet-risicogroep ○ Er is geen sprake van zelfselectie, de groepen verschillen van elkaar bij afwezigheid van de drempel
Bron: Inspectie van het Onderwijs (2021)

Kijkend naar de mbo'ers schatten vrouwen in het laatste jaar van hun mbo 4-opleiding, oudere mbo'ers, mbo'ers met een niet-westerse migratieachtergrond en

risicomijdende mbo'ers de kans lager in dat ze zich aanmelden voor een opleiding waarvoor ze een motivatiegesprek moeten voeren dan de andere mbo'ers. Dit verschil is er niet of is veel kleiner als de opleiding een motivatiebrief in plaats van een gesprek verlangt.

Zoals eerder onderzoek ook al liet zien, beschouwen havisten met risicoaversie of faalangst het voeren van een motivatiegesprek als een hogere drempel. Waarschijnlijk wordt een gesprek als spannender en het risico op falen groter ingeschat dan wanneer er een brief geschreven moet worden, met of zonder hulp. Ook voor vwo'ers geldt dat leerlingen die risicomijdend zijn een motivatiegesprek als een grotere drempel ervaren dan vwo'ers die niet risicomijdend zijn. Ook voor vwo'ers die weinig worden gestimuleerd door hun ouders om te studeren gaan werkt een motivatiegesprek als een grotere belemmering. Anders dan bij mbo-studenten zijn het bij vwo'ers de mannen die bij een motivatiegesprek hun kans op aanmelding lager inschatten dan vrouwen.

5.6.4 De selectieprocedure vereist het overleggen van een cijferlijst

Cijfers zijn nog altijd een belangrijk selectiecriteria voor veel opleidingen. Was voor de overgang naar decentrale selectie het eindexamencijfer medebepalend voor de weging van je lot, nu wordt het gezien als een selectiecriteria met een hoge voorspellende waarde voor studiesucces. Vooral de meer bèta-georiënteerde opleidingen kijken bijvoorbeeld graag naar eerdere prestaties voor vakken als wiskunde, maar ook de gehele cijferlijst wordt regelmatig opgevraagd en gewogen. Het ligt voor de hand dat dit met name voor studenten en leerlingen met lagere cijfers een minder aantrekkelijk selectiecriteria is. Mogelijk dat doubleren ook een rol speelt.

		Mbo	Havo	Vwo
Achtergrond	Hogere leeftijd	◇		●
	Vrouwen		●	
	Westerse migratieachtergrond		◇	
	Niet-westerse migratieachtergrond			
	Opleiding ouders lager dan mbo 2 vers		●	
	Opleiding ouders mbo 3/4 versus wo			◇
	Opleiding ouders hbo versus wo			
	Laag inkomen ouders			
	Psychische of lichamelijke beperking			
	Laag rapportcijfer		●	●
	Doubleren			
Sociaal netwerk	Weinig stimulering door ouders			
	Negatieve houding vrienden ten opzichte van hoger onderwijs			◇
Persoonlijkheid	Leenaversie			
	Risicoaversie		○	◇
	Examenstress		●	
	Faalangst			

● Er is sprake van zelfselectie door de risicogroep ◇ Er is sprake van zelfselectie door de niet-risicogroep ○ Er is geen sprake van zelfselectie, de groepen verschillen van elkaar bij afwezigheid van de drempel
Bron: Inspectie van het Onderwijs (2021)

We zien zoals verwacht het effect van een laag rapportcijfer terug voor havisten en vwo'ers. Voor mbo'ers met een gemiddeld laag rapportcijfer is het overleggen van een cijferlijst geen hogere drempel dan voor andere mbo'ers. Sterker nog, voor gemiddeld alle mbo'ers (en havisten) is een cijferlijst geen hogere drempel dan een motivatiegesprek of motivatiebrief. Voor één groep mbo'ers vormt het overleggen van een cijferlijst wel een hogere drempel: de jongere mbo-studenten.

Ook bij havisten en vwo'ers springen er – naast de groep met een laag rapportcijfer – een aantal groepen leerlingen uit. Voor havisten betreft dit vrouwen, leerlingen met een Nederlandse achtergrond en leerlingen waarvan de ouders een mbo 2- of lagere opleiding hebben afgerond. Ook voor havisten met examenstress levert een beoordeling op cijfers een grotere belemmering op dan voor hun tegenhangers. In het vwo zijn het juist de oudere leerlingen, leerlingen met wo-opgeleide ouders, leerlingen met vrienden die positief staan tegenover het hoger onderwijs en leerlingen die graag risico's nemen, voor wie een cijferlijst reden is om de studiekeuze te heroverwegen; groepen leerlingen die we hier niet bij voorbaat hadden verwacht.

5.6.5 De selectieprocedure vereist het maken van een toets

Een methode om de juiste studenten te selecteren is het toetsen van studenten op parate, aanwezige kennis, of op materiaal of proefcolleges die door de opleiding worden aangereikt. Evenals een gesprek is een toets tijdrovender dan een brief of een cijferlijst. Studenten die met name een belemmering zien in een tijdrovende selectieprocedure zullen om die reden hier mogelijk sneller afzien van aanmelding. Naast tijd speelt het feit mee dat ter plekke gepresteerd moet worden. We verwachten dat aspirant-studenten met examenstress of faalangst hier meer moeite mee zullen hebben dan met de overige selectie-instrumenten.

Figuur 5.6^e. Voor de opleiding moet een toets worden gemaakt: inschatting kans op aanmelding voor een dergelijke selectieve opleiding (n=mbo 612; havo 1200; vwo 1944)

		Mbo	Havo	Vwo
Achtergrond	Hogere leeftijd			
	Vrouwen			
	Westerse migratieachtergrond	0		
	Niet-westerse migratieachtergrond			
	Opleiding ouders lager dan mbo 2 vers	◇		
	Opleiding ouders mbo 3/4 versus wo	◇	◇	
	Opleiding ouders hbo versus wo	◇		●
	Laag inkomen ouders		●	
	Psychische of lichamelijke beperking			
	Laag rapportcijfer			
Doublers				
Sociaal netwerk	Weinig stimulering door ouders			
	Negatieve houding vrienden ten opzichte van hoger onderwijs			
Persoonlijk ◇heid	Leenaversie			
	Risicoaversie	◇	0	
	Examenstress			●
	Faalangst			

● Er is sprake van zelfselectie door de risicogroep ◇ Er is sprake van zelfselectie door de niet-risicogroep 0 Er is geen sprake van zelfselectie, de groepen verschillen van elkaar bij afwezigheid van de drempel
Bron: Inspectie van het Onderwijs (2021)

Voor alle mbo'ers geldt dat een toets als een hogere drempel wordt ervaren dan een motivatiebrief of -gesprek of een cijferlijst. Maar de groepen mbo'ers voor wie dit nog zwaarder meeweegt spreken onze verwachting tegen. Zo zijn het de mbo'ers die graag risico's nemen, maar vooral de mbo'ers met wo-opgeleide ouders die meer opzien tegen een toets.

Bij vwo'ers zijn het de leerlingen met examenstress die bij een toetsvereiste de kans dat ze zich voor de opleiding aanmelden lager inschatten dan de andere vwo-leerlingen. Bij havisten geldt dit voor de leerlingen uit de lagere-inkomensgroepen en voor leerlingen met wo-opgeleide ouders. Voor vwo'ers van wie de ouders een hbo-opleiding hebben afgerond is de toets een hogere drempel dan voor vwo'ers met wo-opgeleide ouders.

5.6.6 Welke individuele kenmerken doen ertoe bij opleidingsdrempels bij selectie?

Zoals we bij de drempels op het eerste vignet hebben gekeken of er patronen zijn in groepen aspirant studenten die zichzelf selecteren, doen we dit ook specifiek voor drempels bij selectieve opleidingen.

Een opvallend resultaat is dat het sociale netwerk weinig invloed heeft op zelfselectie bij selecterende opleidingen. Ook valt op dat bij de ene drempel de persoonlijkheidskenmerken meer een rol spelen en bij andere drempels juist de achtergrondkenmerken. Over het geheel genomen zijn de achtergrondkenmerken meer bepalend bij de gevraagde tijdsinvestering (mbo en havo), terwijl de persoonlijkheidskenmerken een belangrijke rol spelen bij de soort selectiecriteria of -instrumenten (met name bij havisten). Achtergrondkenmerken lijken bij mbo'ers vaker een oorzaak van zelfselectie te zijn dan bij havisten en vwo'ers. Bij havisten en vwo'ers geven de persoonlijkheidskenmerken net wat vaker de doorslag dan bij mbo'ers. Hier speelt waarschijnlijk mee dat mbo'ers die verder studeren al een redelijk selecte groep vormen. Mbo'ers met examenstress, risicoaversie en/of faalangst gaan überhaupt minder vaak een vervolgstudie in het hbo doen. Dit hebben we in het vorige rapport al laten zien (Inspectie van het Onderwijs, 2021).

Kijken we meer op detailniveau naar de kenmerken van aspirant-studenten voor wie drempels hoger zijn dan voor andere groepen, dan zien we dat de (hoogstgenoten) opleiding van de ouders niet altijd het verwachte effect heeft. Bij een ongelukkige timing van de selectieprocedure zijn het vooral de havisten en vwo'ers van hoogopgeleide ouders die hun keuze heroverwegen. Wanneer er sprake is van een toets om geselecteerd te worden, zien vooral de mbo'ers met hoogopgeleide ouders eerder af van aanmelding voor de opleiding. Het kan zijn dat hoogopgeleide ouders hun focus meer bij het eindexamen leggen en minder op de vervolgstudie. Het inkomen van ouders speelt bij mbo'ers een rol, bij de drempels timing en tijdsinvestering. Voor havisten doet het inkomen van de ouders ertoe als er een toets wordt gebruikt als selectie-instrument.

Leenangst speelt nauwelijks een rol bij drempels voor selectieve opleidingen. Alleen bij een ongelukkige timing van de selectieprocedure haken mbo'ers en vwo'ers met leenangst sneller af. Ook faalangst heeft weinig effect op zelfselectie bij selectieve opleidingen. Alleen voor havisten leidt faalangst bij het moeten voeren van een motivatiegesprek tot een hogere drempel voor aanmelding. Van de persoonlijkheidskenmerken is examenstress het meest bepalende kenmerk voor zelfselectie bij selectieve opleidingen.

5.7 Conclusie

In dit hoofdstuk zijn we nagegaan in hoeverre achtergrond- en persoonlijkheidskenmerken van havisten, vwo'ers en mbo'ers doorslaggegender worden bij hun opleidingskeuze bij verschillende mogelijke drempels. Daarmee geven we antwoord op deelvraag 4:

Welke aspirant-studenten zijn meer geneigd af te zien van aanmelding voor een voorkeursopleiding (een opleiding die hoog op hun voorkeurslijstje staat) vanwege kenmerken van die opleiding?

De drempels die we hebben onderzocht voor alle opleidingen zijn:

- Er is een beperkt aantal studieplaatsen beschikbaar: er wordt geselecteerd.
- De opleiding is in het Engels.
- Je moet in het eerste jaar bijna alle studiepunten halen.
- Het meeste onderwijs wordt gegeven in groepen van meer dan honderd studenten.
- Naast het collegegeld zijn er veel extra kosten.

De drempels die we hebben onderzocht voor selectieve opleidingen zijn:

- De selectieprocedure kost de deelnemers drie dagdelen.
- De selectieprocedure valt tijdens een examenperiode.
- Je wordt geselecteerd op je motivatie; hiervoor moet je een gesprek voeren.
- Je wordt geselecteerd op je prestaties en/of capaciteiten; hiervoor moet je een toets maken.
- Je wordt geselecteerd op je reeds behaalde rapportcijfers/cijferlijst.

In feite is bij de keuze voor een selectieve opleiding al een drempel genomen, zoals ook in het eerste vignet voor alle opleidingen al bleek: een selectieve opleiding leidt bij mbo'ers, havisten en vwo'ers tot een minder grote kans op aanmelding. Vervolgens maakt de inrichting van de procedure en de keuze voor selectiecriteria en -instrumenten nog extra uit.

5.7.1 De hoogste drempels

De extra kosten voor een opleiding (mbo, havo, vwo) en Engels als instructietaal (mbo, havo) zijn de drempels die gemiddeld genomen bij alle opleidingen tot de meeste zelfselectie leiden. Voor selectieve opleidingen is de periode waarin de selectieprocedure valt de drempel die tot de meeste zelfselectie leidt. Verwacht mag worden dat een opleiding door voor bepaalde selectiecriteria en -instrumenten te kiezen een poging doet tot sturing van de populatie (bijvoorbeeld: de studenten met de meeste aanleg voor wiskunde). Bij het vaststellen van de periode waarin de procedure plaatsvindt, zal de opleiding niet een dergelijke sturing beogen. Voor aspirant-studenten is het domme pech als de selectieprocedure net in een toetsperiode valt. Op het centraal examen na kunnen deze periodes namelijk variëren tussen scholen. De vraag is of opleidingen zich dit voldoende realiseren.

5.7.2 De meest kwetsbare groepen

De groepen studenten die vanwege drempels in het hoger onderwijs meer geneigd zijn tot zelfselectie zijn zeer divers en wisselen per drempel. In de figuren 5.7a en 5.7b staan deze groepen per drempel samengevat. Als we de resultaten bekijken, valt ten eerste op dat zowel achtergrondkenmerken, persoonlijkheidskenmerken als het sociale netwerk een rol spelen bij zelfselectie. Ten tweede valt op dat het per drempel verschilt welke groepen leerlingen en studenten zich laten ontmoedigen of afschrikken. Ten derde valt op dat persoonlijkheidskenmerken er bij havisten en

vwo'ers meer toe lijken te doen dan bij mbo'ers. Andersom zijn het bij mbo'ers met name achtergrondkenmerken die tot meer zelfselectie leiden.

Figuur 5.7a. Groepen mbo 4-studenten en havo- en vwo-leerlingen met de grootste kans op zelfselectie per drempel: alle opleidingen⁵

	ENGELS	SELECTIE	>100 	BSA-NORM	KOSTEN
MBO	<ul style="list-style-type: none"> Vrouwen Nederlandse achtergrond Faalangst Stimulerende ouders 	<ul style="list-style-type: none"> Oud Westerse migratieachtergrond Stimulerende ouders 	<ul style="list-style-type: none"> Nederlandse achtergrond 	<ul style="list-style-type: none"> Wo-opgeleide ouders 	<ul style="list-style-type: none"> Vrouwen Faalangst
HAVO	<ul style="list-style-type: none"> Vrouwen Jong Nederlandse achtergrond Hbo-, mbo 3/4- en mbo 2- of lager opgeleide ouders Examenstress 	<ul style="list-style-type: none"> Mbo 3/4-opgeleide ouders Leenangst Risicomijdend 	<ul style="list-style-type: none"> Nederlandse achtergrond Westerse migratieachtergrond Mbo 2- of lager opgeleide ouders Lichamelijke of psychische beperking Negatieve houding vrienden 	<ul style="list-style-type: none"> Weinig faalangst Negatieve houding vrienden 	
VWO	<ul style="list-style-type: none"> Nederlandse achtergrond Faalangst 	<ul style="list-style-type: none"> Risicomijdend Weinig stimulerende ouders 	<ul style="list-style-type: none"> Nederlandse achtergrond Lichamelijke of psychische beperking Faalangst Leenangst 	<ul style="list-style-type: none"> Ouder Risicomijdend 	<ul style="list-style-type: none"> Doubleren Lage-inkomensgroep Examenstress

Bron: Inspectie van het Onderwijs (2021)

⁵ De kleur van de kenmerken geeft het soort kenmerk aan: achtergrondkenmerk, persoonlijkheidskenmerk en sociaal netwerk

Figuur 5.7b. Groepen mbo 4-studenten en havo- en vwo-leerlingen met de grootste kans op zelfselectie per drempel: selectieve opleidingen⁶

	TIMING	TIJD	GESPREK	CIJFERLIJST	TOETS
MBO	<ul style="list-style-type: none"> • Ouder • Westerse migratieachtergrond • Lage inkomensgroep • Hbo-opgeleide ouders • Geen beperking • Leenangst 	<ul style="list-style-type: none"> • Ouder • Nederlandse achtergrond • Lage inkomensgroep • Hbo-opgeleide ouders 	<ul style="list-style-type: none"> • Ouder • Vrouwen • Niet-westerse migratieachtergrond • Nootit blijven zitten • Risicomijndend 	<ul style="list-style-type: none"> • Jong 	<ul style="list-style-type: none"> • Wo-opgeleide ouders • Risicozoekend
HAVO	<ul style="list-style-type: none"> • Wo-opgeleide ouders 	<ul style="list-style-type: none"> • Nederlandse achtergrond • Westerse migratieachtergrond • Negatieve houding vrienden 	<ul style="list-style-type: none"> • Risicomijndend • Faalangst 	<ul style="list-style-type: none"> • Vrouwen • Nederlandse achtergrond • Laag rapportcijfer • Examenstress 	<ul style="list-style-type: none"> • Wo-opgeleide ouders • Lage inkomensgroep
VWO	<ul style="list-style-type: none"> • Ouder • Wo-opgeleide ouders • Examenstress • Leenangst 		<ul style="list-style-type: none"> • Mannen • Risicomijndend • Weinigstimulering ouders 	<ul style="list-style-type: none"> • Oud • Wo-opgeleide ouders • Laag rapportcijfer • Risicozoekend • Positieve houding vrienden 	<ul style="list-style-type: none"> • Hbo-opgeleide ouders • Examenstress

Bron: Inspectie van het Onderwijs (2021)

⁶ De kleur van de kenmerken geeft het soort kenmerk aan: achtergrondkenmerk, persoonlijkheidskenmerk en sociaal netwerk

Achtergrondkenmerken

Met name in het mbo is het geslacht van invloed op zelfselectie. Vrouwelijke mbo 4-studenten zien vaker af van opleidingen die Engels als instructietaal hebben, waar extra kosten aan verbonden zijn en waarvoor een motivatiegesprek gevoerd moet worden. Ook voor vrouwelijke havisten is Engels een extra drempel. In het vwo zijn het de mannelijke scholieren voor wie een motivatiegesprek een hogere drempel is bij een selectieve opleiding. Verder valt op dat leeftijd vaker een rol speelt bij drempels van selectieve opleidingen dan bij drempels die bij alle opleidingen kunnen bestaan, met name voor oudere mbo 4-studenten.

Ook de migratieachtergrond (of het ontbreken daarvan) van leerlingen en studenten speelt bij veel drempels een rol. Mbo'ers met een migratieachtergrond – westers of niet-westers – ervaren drempels als Engels of massaliteit van een opleiding als minder hoog. Dit geldt ook voor havisten en vwo'ers met een migratieachtergrond, wanneer het gaat om Engels en opleidingen met een forse omvang. Bij drempels van selectieve opleidingen is het de ene keer de groep leerlingen of studenten met een Nederlandse achtergrond en de andere keer de groep leerlingen of studenten met een (niet-)westerse migratieachtergrond voor wie de drempel hoger is.

De invloed van de sociaaleconomische status zien we met name als het gaat om het opleidingsniveau van de ouders. Opvallend is dat een laag opleidingsniveau tot meer zelfselectie leidt bij de drempels die voor alle opleidingen kunnen gelden, terwijl juist een hoog opleidingsniveau tot meer zelfselectie leidt bij drempels van selectieve opleidingen. Dit laatste zien we bijvoorbeeld bij de timing van de selectieprocedure (havo en vwo), bij het moeten overleggen van een cijferlijst (vwo) en bij het moeten maken van een toets (mbo en havo). Een mogelijke verklaring is dat de ouders hier meer belang hechten aan een goede afronding van het eindexamen, maar helemaal bevredigend is deze verklaring niet. Het inkomen van de ouders speelt een kleinere rol bij zelfselectie; bijvoorbeeld bij vwo-scholieren, wanneer een opleiding extra kosten met zich meebrengt. Bij mbo'ers is het ouderlijk inkomen van belang als de selectieprocedure op een ongunstig tijdstip plaatsvindt en als deze veel tijd vraagt. En havisten van wie de ouders in de lagere-inkomenscategorie vallen, zien eerder af van aanmelding voor selectieve opleidingen als hiervoor een toets wordt afgenomen.

Het hebben van een lichamelijke of psychische beperking is nauwelijks van invloed op zelfselectie. Havisten en vwo'ers met een beperking zien eerder af van aanmelding voor een grootschalige opleiding. Bij mbo'ers met een beperking zien we dat zij minder snel afzien van een selectieve opleiding met een selectieprocedure die ongunstig valt. We hebben hier geen goede verklaring voor.

Ten slotte zijn eerder behaalde schoolresultaten als achtergrondkenmerk meegenomen. Voor havisten en mbo'ers met een laag gemiddeld rapportcijfer is het moeten overleggen van een cijferlijst bij een selectieve opleiding een extra drempel. Mogelijk is dit ook wat opleidingen beogen wanneer ze vragen om cijferlijsten. Het rapportcijfer speelt verder geen enkele rol bij zelfselectie. Een verwacht effect van doubleren zien we alleen bij vwo'ers wanneer er extra kosten aan een opleiding zijn verbonden. Voor deze groep is de drempel hoger. Mbo'ers die ooit zijn blijven zitten lijken juist een voorkeur te hebben voor het moeten voeren van een motivatiegesprek in plaats van het schrijven van een motivatiebrief.

Sociaal netwerk

De invloed van het sociaal netwerk wisselt per vooropleidingsgroep. Voor havisten zijn de vrienden belangrijker dan de ouders in hun beleving van drempels in het hoger onderwijs. Hoe negatiever de houding van de vrienden ten opzichte van studeren, des te kleiner de kans die havisten zichzelf geven zich aan te melden voor een grootschalige opleiding, een opleiding met een strenge BSA-norm of een selectieve opleiding waarbij de selectieprocedure veel tijd vraagt. Behalve voor havisten leidt een negatieve houding van vrienden nergens tot zelfselectie. Bij vwo'ers speelt de mate waarin zij door hun ouders worden gestimuleerd juist een belangrijkere rol. Hoe minder vwo'ers door hun ouders worden gestimuleerd om verder te studeren, des te groter selectie door vwo'ers als extra drempel wordt ervaren, vooral het moeten voeren van een motivatiegesprek. Voor mbo'ers lijken ouders op deze manier geen rol te spelen bij zelfselectie.

Persoonlijkheidskenmerken

Van de vier door ons onderzochte persoonlijkheidskenmerken, doet leenangst er het minst vaak toe. Bij havisten speelt leenangst een rol wanneer een opleiding selecteert: hoe groter de leenangst, des te meer selectie als een drempel wordt ervaren. Bij mbo'ers en ook bij vwo'ers met leenangst is een ongunstige timing van de selectieprocedure een reden om nog eens goed na te denken over hun aanmelding. Onduidelijk is waarom dit juist hier van invloed is. Vwo'ers met leenangst haken ook sneller af bij grote opleidingen dan vwo'ers zonder leenangst.

Examenstress is voor havisten reden om hun keuze voor een opleiding met Engels als instructietaal te heroverwegen. Bij havisten speelt examenstress ook een rol bij het moeten overleggen van een cijferlijst bij een selectieve opleiding. Examenstress speelt bij vwo'ers een rol als een opleiding extra kosten met zich meebrengt, als de selectieprocedure ongelukkig valt en/of als de selectieprocedure een toets vereist.

Faalangst zien we voornamelijk een rol spelen bij drempels die bij alle opleidingen kunnen voorkomen. Voor faalangstige mbo-studenten en vwo-scholieren is Engels een extra hoge drempel. Faalangstige vwo-scholieren hebben ook meer moeite met grootschalige opleidingen, terwijl faalangstige mbo-studenten extra kosten bij een opleiding als een grotere drempel zien. Tegen de verwachting in schatten juist de niet-faalangstige havoscholieren hun kans op aanmelding voor een opleiding met een strenge BSA-norm lager in. Als het gaat om drempels bij selectieve opleidingen, hebben faalangstige vwo'ers extra moeite met een ongunstige timing van de selectieprocedure en faalangstige havisten meer moeite met het moeten voeren van een motivatiegesprek.

Risicoaversie is het persoonlijkheidskenmerk dat het sterkst van invloed is op zelfselectie. Bij selectieve opleidingen leidt risicoaversie tot veel zelfselectie. Selectie an sich is voor risicomijdende havisten en vwo'ers al een extra drempel, maar de selectiecriteria of -instrumenten kunnen voor risicomijdende havisten en vwo'ers als een extra drempel fungeren. Zo is het moeten voeren van een motivatiegesprek, het moeten maken van een toets of het moeten overleggen van een cijferlijst een extra drempel voor risicomijdende havisten. Ook voor risicomijdende vwo'ers zijn een motivatiegesprek en een toets extra drempels. Het zijn juist de risicozoekende vwo'ers die het moeten overleggen van een cijferlijst als extra drempel beschouwen. Ten slotte zien risicomijdende mbo'ers het moeten voeren van een motivatiegesprek minder zitten dan hun risicozoekende schoolgenoten.

In het volgende hoofdstuk proberen we een schatting te maken van de omvang van de groep mbo'ers, havisten en vwo'ers die als gevolg van zelfselectie niet voor een specifieke opleiding in het hoger onderwijs kiezen, terwijl ze dit anders wel hadden gedaan.

6 De omvang van zelfselectie: een benadering

De vraag die we onszelf stelden toen we aan dit onderzoek begonnen was niet alleen welke drempels en individuele kenmerken van invloed zijn op zelfselectie, maar ook welke omvang zelfselectie heeft. Hoeveel mbo 4-studenten, havo- en vwo-scholieren zien bij voorbaat af van een keuze voor een opleiding in het hoger onderwijs die hoog op hun wensenlijstje stond, vanwege kenmerken van die opleiding die geen enkel verband lijken te hebben met hun capaciteiten? De volgende deelvraag beantwoorden we in dit hoofdstuk:

Hoe groot is bij benadering de groep scholieren en studenten met de benodigde kwalificaties voor een voorkeursopleiding in het hoger onderwijs die hier bij nader inzien van afzien vanwege kenmerken van die opleiding?

Om zicht te krijgen op de omvang van het probleem, hebben we een eenvoudige simulatie gedaan. Door een benadering te geven van de mogelijke omvang van zelfselectie en daarbij aan te geven bij welke drempels en bij welke groepen studenten dit het meeste voorkomt, kunnen we de resultaten beter in perspectief plaatsen. Vanwege de omvang van het onderzoek hebben we de simulatie beperkt tot enkele drempels. Voor de overige drempels hebben we vervolgens globaal aangegeven of in absolute termen veel of weinig leerlingen of studenten mogelijk afzien van aanmelding.

6.1 Omvang van zelfselectie: simulaties

Om de omvang van zelfselectie voor een individuele opleiding te benaderen, hebben we een fictieve opleiding met een stabiele instroom van driehonderd studenten als uitgangspunt genomen. Van die driehonderd zijn er honderd afkomstig van een mbo 4-opleiding, honderd van een havo-opleiding en honderd van een vwo-opleiding. Vervolgens hebben we een aantal simulaties uitgevoerd. Ten eerste hebben we per voorgelegde drempel in het hoger onderwijs gesimuleerd hoeveel mbo'ers, havisten en vwo'ers er in theorie niet zouden kiezen voor die opleiding bij het opwerpen van die specifieke drempel. Dit hebben we gedaan op basis van de resultaten uit hoofdstuk 5: de opgegeven inschattingkans per vignet (Hoe groot schat jij onder deze omstandigheden de kans dat jij je voor deze opleiding aanmeldt?). Ten tweede hebben we – ook op basis van hoofdstuk 5 – het aantal studenten gesimuleerd die vanwege achtergrondkenmerken, persoonlijke eigenschappen of overige kenmerken hun keuze voor onze fictieve opleiding herzien, omdat ze een drempel ervaren om zich hiervoor aan te melden.

6.1.1 Omvang zelfselectie op basis van drempels

Wat is de omvang van zelfselectie als er een kenmerk van een opleiding verandert die als een drempel ervaren kan worden? In tabel 6.1a is de schatting van deze omvang opgenomen. Onderstaand rekenvoorbeeld laat zien hoe we tot deze aantallen gekomen zijn.

Rekenvoorbeeld 1

Bij een opleiding met Engels als instructietaal geven mbo'ers, havisten en vwo'ers zichzelf een lagere kans om zich voor deze opleiding aan te melden dan bij een opleiding met Nederlands als instructietaal. Deze kans is gemiddeld 15 procent lager voor alle mbo 4-studenten, 16 procent voor alle havoscholieren en 4 procent voor alle vwo-scholieren in de onderzoeksgroep (zie figuur 5.3a in hoofdstuk 5). Als we dit percentage toepassen op onze fictieve opleiding met 100 mbo'ers, 100 havisten en 100 vwo'ers, dan komen we heel simpel op aantallen van 15 (mbo), 16 (havo) en 4 (vwo). Dit zou bij benadering het aantal mbo'ers, havisten en vwo'ers zijn dat mogelijk afziet van een opleiding als deze het Engels als instructietaal introduceert.

We zien in tabel 6.1a dat de omvang van zelfselectie bij verschillende drempels behoorlijk groot kan zijn. Dit komt doordat deze drempels door nagenoeg iedereen als obstakels worden ervaren. Als je de keuze hebt tussen een opleiding met of zonder extra kosten, dan zal voor de meerderheid in eerste instantie de keuze vallen op een opleiding zonder die kosten. Zo'n opleiding moet dan iets aantrekkelijks hebben, waardoor voor sommige aspirant-studenten deze kosten worden gecompenseerd: de baten wegen op tegen de lasten. Het is in dergelijke gevallen misschien ook niet zinvol om te spreken van zelfselectie. We zijn met name geïnteresseerd in verschillen tussen groepen studenten en leerlingen in de mate van zelfselectie die gebaseerd zijn op andere kenmerken dan geschiktheid voor de opleiding. Desondanks is het goed dat opleidingen zich realiseren dat wijzigingen die ze aanbrengen aan hun opleiding – met andere woorden: drempels die ze opwerpen – tot verschuivingen in de aanmeldcijfers kunnen leiden. Soms is dit een bewuste keuze van een opleiding, maar vaak ook niet.

Tabel 6.1a. Simulatie omvang zelfselectie op basis van drempels in opleidingen, grove benadering op basis van fictieve opleiding met 100 mbo'ers, 100 havisten en 100 vwo'ers

		Mbo	Havo	Vwo
Alle Opleidingen	Engels	-15	-16	-4
	Selectie	-7	-6	-6
	Groot (>100 studenten)	-7	-9	-6
	Streng BSA-norm	-7	-7	-6
	Extra kosten	-15	-12	-13
Selectieve Opleidingen	Timing	-11	-12	-14
	Tijdsinvestering	-7	-4	-4
	Motivatiesprek	0	0	0
	Cijferlijst	0	0	-5
	Toets	-5	-3	-4

Bron: Inspectie van het Onderwijs (2021)

Als we telkens uitgaan van het meest positieve scenario en vervolgens doen alsof er een wijziging plaatsvindt aan een opleiding – ze werpen één van de tien drempels op – dan kunnen we per drempel een voorspelling doen. Zo zouden er ongeveer veertien van de oorspronkelijke honderd vwo-scholieren afzien van een opleiding als de selectieprocedure tijdens een examenperiode valt. Deze drempels is voor vwo'ers meteen ook de drempel met de meeste impact. Engels als instructietaal heeft een veel kleiner gevolg voor vwo'ers, terwijl dit juist voor havisten grote consequenties

heeft: naar schatting zestien havoscholieren zouden hun keuze heroverwegen. Uiteraard is dit geen exacte berekening, maar het geeft wel aan dat drempels in het hoger onderwijs – of ze nu al bestaan, inmiddels zijn afgeschaft of mogelijk op termijn worden ingevoerd – consequenties hebben voor keuzes die aspirant-studenten maken. Dit zijn aspirant-studenten die zonder die drempels mogelijk andere keuzes hadden gemaakt. Door middel van deze simulatie wordt ook goed inzichtelijk dat wijzigingen aan opleidingen niet alleen tot een wijziging van de instroom kan leiden, maar ook tot een wijziging van de soort instroom: relatief minder vwo'ers of juist relatief minder mbo'ers of havisten.

6.1.2 Omvang zelfselectie op basis van drempels en individuele kenmerken

De tweede soort simulaties geeft inzicht in de omvang van de kwetsbare groepen die worden geraakt door specifieke drempels in het hoger onderwijs. Het gaat dan niet om de totale groep aspirant-studenten die afziet van een opleiding vanwege een specifieke drempel, zoals in bovenstaande paragraaf. Het gaat ook niet om de omvang van bijvoorbeeld de groep faalangstigen, die in zijn algemeen al eerder afziet van een vervolgstudie in het hoger onderwijs, maar het gaat om hoe groot de impact van een drempel van een specifieke opleiding is bij deze groep faalangstigen. Met andere woorden: hoeveel faalangstigen selecteren zichzelf uit als het onderwijs bijvoorbeeld in het Engels wordt aangeboden? Tabel 6.1b laat zien wat een simulatie aan de hand van de resultaten uit hoofdstuk 5 heeft opgeleverd voor twee specifieke drempels: de opleiding is Engelstalig en de selectieprocedure vindt plaats in een examenperiode. We hebben niet voor alle drempels simulaties uitgevoerd, omdat dit te veel tabellen oplevert en buiten de reikwijdte van dit onderzoek valt. We hebben de simulatie ook alleen gedaan voor de door ons veronderstelde risicogroepen. Bijvoorbeeld: studenten zonder lichamelijke of psychische beperking van wie de resultaten laten zien dat ze sneller geneigd zijn af te zien van een specifieke opleiding, nemen we in dit overzicht niet mee. Met de simulatie van de consequenties voor de twee drempels proberen we de resultaten in perspectief te zetten.

Rekenvoorbeeld 2

We nemen examenstress bij havisten als voorbeeld, gecombineerd met de drempel 'Engels als instructietaal'. Eerst stellen we vast hoe groot de groep havisten met examenstress is. Als we de groep met (zeer) veel examenstress bekijken, dan blijkt ten eerste dat deze groep aardig groot is. Op 100 havoscholieren is het aantal dat het hoogst scoort op de schaal voor examenstress (zeer veel stress) gelijk aan 2 scholieren. Het aantal havisten met veel examenstress bestaat uit (afgerond) 29 scholieren op een groep van 100. Het heeft weinig zin om naar de groep zonder examenstress te kijken. Programma's zullen er met name op gericht zijn om examenstress te verminderen of scholieren met examenstress anders of directer te begeleiden. We beperken ons voor deze simulatie daarom tot de groep van in totaal 31 havisten met (zeer) veel examenstress.

Vervolgens kijken we naar het verschil in kans die deze groep zichzelf geeft om zich aan te melden voor een opleiding die Engels als instructietaal heeft en voor een opleiding die Nederlands als instructietaal heeft. Daarbij blijkt dat dit verschil voor de groep met zeer veel examenstress 6 procent is en voor de groep met enige examenstress 3 procent: havisten met enige examenstress geven zichzelf 3 procent minder kans zich aan te melden voor een opleiding met instructietaal Engels, en havisten met zeer veel examenstress 6 procent minder kans. Bij deze groepen kunnen we spreken van zelfselectie. Als we vervolgens dit percentage toepassen op de eerder berekende omvang van de groepen met (zeer veel) examenstress, dan komen we uit op 1 havist die zichzelf vanwege examenstress uitselecteert als de opleiding in het Engels wordt aangeboden ($0,03 \cdot 29 + 0,06 \cdot 2 \approx 1$).

Tabel 6.1b laat zien dat er verschillen zitten in de omvang van zelfselectie bij verschillende kwetsbare groepen. Zo herzielt geen enkele faalangstige vwo-scholier zijn opleidingskeuze als de opleiding Engels als instructietaal heeft. De groep vwo-scholieren met (zeer) veel examenstress die zichzelf uitselecteert wanneer de selectieprocedure in een examenperiode valt, komt neer op één op de honderd vwo-scholieren.

De relatief grote aantallen studenten met een risico op zelfselectie treffen we vooral aan onder groepen met kenmerken die min of meer vastliggen. Je geslacht, migratieachtergrond en de opleiding van je ouders zijn moeilijk te veranderen. Beleid dat gericht is op het terugdringen van zelfselectie onder deze groepen zou zich met name moeten richten op bewustwording op scholen en instellingen. Mogelijk dat voorlichting specifiek gericht op deze groepen kan helpen. Ook lijkt het raadzaam te achterhalen waarom juist deze groepen aspirant-studenten meer moeite lijken te hebben met bepaalde drempels dan anderen. Is het bijvoorbeeld de onzekerheid over de beheersing van de Engelse taal die maakt dat juist scholieren en studenten met een Nederlandse achtergrond hun keuze eerder heroverwegen, en zou gerichte aandacht in het curriculum van het vak Engels hier verandering in kunnen brengen?

Tabel 6.1b. Simulatie omvang zelfselectie op basis van drempels in opleidingen gecombineerd met achtergrondkenmerken (risicogroepen) met een significant effect, grove benadering van fictieve opleiding met 100 mbo'ers, 100 havisten en 100 vwo'ers

		Mbo	Havo	Vwo
Engels	Vrouw	7	2	
	Jong		0	
	Nederlands	6	8	9
	Opleiding ouders: hbo		3	
	Opleiding ouders: mbo 3/4		3	
	Opleiding ouders: mbo 2 of lager		1	
	(Zeer) faalangstig	0		0
	(Zeer) grote examenstress		1	
	Totaal zelfselectie	13	18	9
Timing selectieprocedure	Ouder	0	0	0
	Westerse migratieachtergrond	1		
	Lagere-inkomensgroep	1		
	Opleiding ouders: wo		2	4
	Opleiding ouders: hbo	4		
	(Zeer) grote leenaversie	3		1
	(Zeer) grote examenstress			1
	Totaal zelfselectie	9	2	6

Bron: Inspectie van het Onderwijs (2021)

Om een globale indruk te krijgen bij welke risicogroepen – per drempel – zelfselectie veel voorkomt en waar het de moeite waard is beleid te ontwikkelen, hebben we de omvang van de risicogroep (bijvoorbeeld het aandeel faalangstige studenten in de data) gecombineerd met de zwaarte van de drempel (hoeveel procentpunten minder geeft de aspirant-student zichzelf als hij de drempel krijgt voorgelegd?). Alleen wanneer de risicogroep substantieel was (groter dan 10 procent van de totale populatie) en de zwaarte van de drempel boven een door ons gestelde norm uitkwam (5 procentpunten minder kans zich voor de opleiding aan te melden bij een dichotome variabele zoals man versus vrouw en 2,5 procentpunt bij een schaalvariabele (5-puntsschaal van zeer faalangstig tot helemaal niet faalangstig)), is de groep als groot beoordeeld. We komen dan uit op de volgende onderstaande groepen aspirant-studenten:

Tabel 6.1c. Substantiële zelfselectie op basis van een combinatie van zware drempels en grote risicogroepen

		Mbo	Havo	Vwo
Alle opleidingen	Engels	<ul style="list-style-type: none"> • Vrouwen • Nederlandse achtergrond 	<ul style="list-style-type: none"> • Nederlandse achtergrond • Hbo-, mbo3/4-, mbo2- of lager opgeleide ouders • Examenstress 	<ul style="list-style-type: none"> • Nederlandse achtergrond
	Selectie	<ul style="list-style-type: none"> • Ouder 	<ul style="list-style-type: none"> • Mbo 3/4-opgeleide ouders 	
	Omvang	<ul style="list-style-type: none"> • Nederlandse achtergrond 	<ul style="list-style-type: none"> • Nederlandse achtergrond • Mbo 2- of lager opgeleide ouders 	<ul style="list-style-type: none"> • Nederlandse achtergrond • Leenaversie
	BSA	<ul style="list-style-type: none"> • Wo-opgeleide ouders 		
	Extra kosten	<ul style="list-style-type: none"> • Vrouwen 		
Selecterende opleidingen	Timing	<ul style="list-style-type: none"> • Hbo-opgeleide ouders • Laag huishoudinkomen • Leenaversie 	<ul style="list-style-type: none"> • Wo-opgeleide ouders 	<ul style="list-style-type: none"> • Wo-opgeleide ouders • Examenstress
	Tijd	<ul style="list-style-type: none"> • Ouder • Nederlandse achtergrond • Hbo-opgeleide ouders • Laag huishoudinkomen 	<ul style="list-style-type: none"> • Nederlandse achtergrond 	
	Motivatiesprek	<ul style="list-style-type: none"> • Vrouwen • Niet-westerse migratieachtergrond • Risicoaversie 		
	Cijferlijst	<ul style="list-style-type: none"> • Jong 	<ul style="list-style-type: none"> • Nederlandse achtergrond • Examenstress 	
	Toets	<ul style="list-style-type: none"> • Wo-opgeleide ouders 	<ul style="list-style-type: none"> • Wo-opgeleide ouders • Laag huishoudinkomen 	

Bron: Inspectie van het Onderwijs (2021)

Als we alleen grote risicogroepen selecteren die zichzelf onder bepaalde omstandigheden minder kans toedichten voor aanmelding bij een opleiding, dan vallen veel groepen op basis van persoonlijkheidskenmerken af. Dit komt omdat deze risicogroepen onder onze respondenten nauwelijks voorkomen. Het effect van een drempel kan weliswaar groot zijn, maar als dit maar een kleine groep treft, heeft het in absolute aantallen weinig invloed. Dit is bijvoorbeeld het geval bij (zeer) faalangstige leerlingen en studenten, deze komen (zoals door ons gemeten) nauwelijks voor onder onze respondenten. Het kleine aantal faalangstige leerlingen en studenten heeft weliswaar best last van enkele drempels, maar het is de vraag in hoeverre ingrijpen door scholen of instellingen bij deze groep een effectief middel is om zelfselectie te reduceren. Als het gaat om persoonlijkheidskenmerken, dan lijkt het met name de moeite waard om in te zetten op examenstress bij havisten en vwo'ers en leen- of risicoaversie bij mbo'ers, hier valt winst te behalen. Ook het effect dat het sociale netwerk heeft op zelfselectie, is omgerekend naar absolute aantallen aspirant-studenten verwaarloosbaar.

6.2 Conclusie

Drempels in het hoger onderwijs leiden in bijna alle gevallen tot een afname van het aantal aspirant-studenten dat zegt zich aan te melden voor die opleiding. Bij hoge drempels kan dit zomaar vijftien op de honderd studenten uitmaken, zoals bijvoorbeeld bij mbo'ers en havisten het geval is bij Engelstalige opleidingen in plaats van Nederlandstalige opleidingen. Bij de lagere drempels zoals een toets bij decentrale selectie kan het zo'n drie tot vijf op de honderd studenten schelen. Voor afzonderlijke risicogroepen zijn deze aantallen in de meeste gevallen lager, slechts één van de honderd havoleerlingen met (zeer hoge) examenstress zal zich bijvoorbeeld niet aanmelden bij een Engelstalige opleiding. Tellen we de aspirant-studenten uit risicogroepen op die zich door dezelfde drempel laten afschrikken, dan kunnen de aantallen aspirant-studenten die verwachten dat ze afzien van aanmelding aardig oplopen. Als we alle havisten die aangeven zich niet aan te

melden voor een Engelstalige opleidingen uit de verschillende risicogroepen optellen, komen we uit op achttien op de honderd havisten.

Door middel van deze simulatie wordt ten eerste inzichtelijk dat wijzigingen aan opleidingen niet alleen tot een wijziging van de instroom kan leiden, maar ook tot een wijziging van de soort instroom: relatief minder vwo'ers of juist relatief minder mbo'ers of havisten. Ten tweede plaatst het de resultaten uit dit onderzoek in perspectief. Hoe groot is nu bijvoorbeeld zo'n groep mbo'ers met faalangst die vanwege een drempel een alternatieve keuze maakt? Dit blijkt in een aantal gevallen niet groot te zijn. Dit komt voornamelijk omdat bepaalde risicogroepen volgens onze meting niet erg omvangrijk zijn. Zo is de groep faalangstige leerlingen in het voortgezet onderwijs en mbo-studenten erg klein, zelfselectie onder deze groep is daarom niet snel zichtbaar in instroomcijfers. Dit geldt bijvoorbeeld ook voor de groep vwo-leerlingen uit de lagere inkomensgroepen. Dat dit relatief kleine groepen zijn met een risico op zelfselectie betekent uiteraard niet dat ze daarom geen aandacht behoeven, maar het maakt zelfselectie wel lastig aantoonbaar.

7 Conclusies en aanbevelingen

Welke kenmerken veroorzaken onbedoeld dat leerlingen en studenten met de benodigde kwalificaties en een voorkeur voor een specifieke opleiding in het hoger onderwijs, daar toch van afzien? Deze vraag stond in dit tweede rapport over zelfselectie centraal. We hebben de vraag beantwoord aan de hand van vijf deelvragen. Daarbij lag de focus op kenmerken van specifieke opleidingen in het hoger onderwijs (zoals taal en selectie) die mogelijk een ontmoedigende werking hebben op bepaalde groepen leerlingen en studenten. Ook hebben we gekeken welke achtergrond- en persoonlijkheidskenmerken van gekwalificeerde mbo-studenten en vo-scholieren (bijvoorbeeld leeftijd respectievelijk risicoaversie) mogelijk van invloed zijn op zelfselectie als het gaat om een specifieke opleiding. In dit hoofdstuk presenteren we onze conclusies en formuleren we enkele aanbevelingen, bedoeld om het risico van ongewenste zelfselectie onder mbo 4-studenten en havo- en vwo-scholieren te beperken.

7.1 Conclusies

Met dit tweede rapport over zelfselectie komt de inspectie tegemoet aan een verzoek van de regering in de motie Van den Hul (Tweede Kamer, 2019). Daarin wordt de regering verzocht een onderzoek te (laten) doen naar zelfselectie. In de motie wordt overwogen dat er een vooralsnog onzichtbare groep jongeren bestaat die wel de talenten hebben om te studeren, maar die daarvan afzien doordat zij te veel aan zichzelf twifelen, minder zelfvertrouwen of een examentrauma hebben of simpelweg minder bekend zijn met de mogelijkheden en wegen. Volgens de motie is het vanuit het oogpunt van kansengelijkheid niet wenselijk dat deze jongeren hun kwalificaties onbenut laten. Het is volgens de motie daarom van belang in beeld te brengen welke factoren veroorzaken dat voldoende getalenteerde jongeren afzien van studeren en wat hieraan kan worden gedaan.

In ons eerste rapport lag het accent op zelfselectie door gekwalificeerde mbo 4-studenten bij de keuze voor een vervolgstudie in het hbo. In dit eindrapport zijn we nagegaan welke groepen havo- en vwo-leerlingen en mbo 4-studenten welke drempels ervaren waardoor zij afzien van een bepaalde opleiding, terwijl ze wel de benodigde kwalificaties hebben.

Zoals we in ons eerste rapport concludeerden is onbedoelde zelfselectie een complex mechanisme. Het is geen lineair, puur verstandelijk proces resulterend in een weldoordacht besluit, maar een gecompliceerd, sociaal en vaak onbewust proces. De gecompliceerdheid zit in het gegeven dat zelfselectie deels gebaseerd is op de perceptie van de student zelf. Deze schat in dat vanwege 'iets' in het hoger onderwijs zijn kans op succes afneemt, terwijl dat in werkelijkheid niet zo hoeft te zijn. Die perceptie wordt vervolgens weer gekleurd door eerdere ervaringen, de omgeving en eigenschappen van de student zelf.

We constateren dat zowel achtergrondkenmerken, persoonlijkheidskenmerken als kenmerken van opleidingen van invloed zijn op het versterken van zelfselectie. We zien dat sommige drempels er meer of minder toe doen in de beleving van bepaalde groepen mbo 4-studenten en leerlingen in het voortgezet onderwijs en mogelijk zelfs afwezig zijn in de beleving van weer andere. We kunnen op basis van de

resultaten van dit onderzoek een aantal conclusies trekken. Dit doen we aan de hand van onze vijf deelvragen.

Welke kenmerken van specifieke opleidingen in het hoger onderwijs en welke kenmerken van gekwalificeerde scholieren en studenten zijn mogelijk gerelateerd aan zelfselectie?

Deelvraag 1 hebben we door middel van literatuuronderzoek en een beknopte enquête onder schooldecanen beantwoord. Hieruit komt naar voren dat bepaalde kenmerken van specifieke opleidingen enerzijds en kenmerken van individuele scholieren en studenten anderzijds mogelijk van invloed zijn op zelfselectie bij de keuze voor een opleiding. De verschillende bronnen stemmen over het algemeen redelijk overeen ten aanzien van de opleidingskenmerken en de individuele kenmerken die voor mbo'ers, havisten en vwo'ers een belemmering kunnen vormen om voor een specifieke opleiding te kiezen. Daarbij kan een kenmerk van een opleiding voor de ene groep studenten een grotere drempel zijn dan voor een andere groep. Uit het literatuuronderzoek en de beknopte enquête onder de schooldecanen komen de volgende opleidingskenmerken en individuele kenmerken naar voren.

Tabel 7.1a. Literatuuronderzoek: kenmerken van opleidingen en individuen die van invloed zijn op zelfselectie

Opleidingskenmerken	Individuele kenmerken
<ul style="list-style-type: none"> - Taal - Studiekosten - Omvang opleiding - BSA-norm - Selectieprocedure <ul style="list-style-type: none"> • Wel/geen selectie • Soort selectiecriteria • Timing procedure • Intensiteit procedure 	<ul style="list-style-type: none"> - Geslacht - Migratieachtergrond - Sociaaleconomische status <ul style="list-style-type: none"> • Opleiding ouders • Inkomen ouders - Negatieve onderwijservaring <ul style="list-style-type: none"> • Lage rapportcijfers • Zittenblijven • Examentrauma - Lichamelijke of psychische beperking - Faalangst - Risicoaversie - Leenaversie - Sociaal netwerk <ul style="list-style-type: none"> • Houding ouders • Houding vrienden

Bron: Inspectie van het Onderwijs (2021)

De individuele kenmerken hebben wij later gecategoriseerd naar achtergrondkenmerken, persoonlijkheidskenmerken en kenmerken van het sociale netwerk. Leeftijd en examenstress kwamen niet naar voren in het literatuuronderzoek, maar hebben we er zelf aan toegevoegd. Examenstress, omdat deze expliciet (als trauma) in de motie Van der Hul werd genoemd, en leeftijd, omdat deze factor in het tussenrapport naar voren kwam als reden voor mbo'ers om af te zien van een verdere studie vanwege de kosten die daaraan verbonden zijn.

Welke kenmerken van gekwalificeerde scholieren en studenten hangen samen met de door hen ingeschatte kans om te kiezen voor een selectieve opleiding?

Voor het antwoord op deze deelvraag hebben we de effecten getoetst van de verschillende student- en scholierkenmerken op de ingeschatte kans om zich voor een selectieve opleiding aan te melden. Studenten en scholieren waarvoor onderstaande kenmerken gelden, zien vaker af van een opleiding met selectie (de ingeschatte kans voor deze groepen is lager dan voor anderen) dan andere groepen studenten en scholieren:

Tabel 7.1b. Individuele kenmerken die van invloed zijn op de keuze voor een opleiding met decentrale selectie

Mbo 4	Havo	Vwo
<ul style="list-style-type: none"> • Man • Nederlandse achtergrond • Geen doublures • Leenaversie • Niet tot nauwelijks voorlichting van school • Regio Noord of Oost 	<ul style="list-style-type: none"> • Nederlandse achtergrond • Risicoaversie 	<ul style="list-style-type: none"> • Jong • Laag gemiddeld rapportcijfer • Weinig stimulans ouders • Leenaversie

Bron: Inspectie van het Onderwijs (2021)

Bij mbo 4-studenten zien we dat geslacht en migratieachtergrond ertoe doen. Ook voorlichting vanuit de mbo-instelling en regio spelen een rol van betekenis bij deze groep. Het sociale netwerk (ouders/verzorgers en vrienden) van mbo 4-studenten heeft geen invloed op de keuze voor een selectieve opleiding. Ook bij havisten speelt het sociale netwerk geen rol van betekenis bij de keuze voor een selectieve opleiding. Voor deze groep is slechts de migratieachtergrond en de mate van risicoaversie van invloed. Bij vwo'ers zien we dat leeftijd en het sociale netwerk van invloed is op de keuze voor een selectieve opleiding. Vwo'ers met ouders die weinig stimuleren tot een verdere studie in het hoger onderwijs geven zichzelf een lagere ingeschatte kans. Ook het gemiddelde rapportcijfer speelt hierbij een rol. Persoonlijkheidskenmerken (leen- en risicoaversie) hebben bij zowel mbo'ers als bij havisten en vwo'ers een invloed op het kiezen voor een opleiding die selecteert. Hoe negatiever mbo 4-studenten en vwo'ers staan tegenover lenen en hoe risicomijdender havisten zijn, hoe lager de ingeschatte kans om te kiezen voor een selectieve opleiding.

We constateerden dat de verklaarde variantie voor havisten en vwo'ers laag is. Dit betekent dat er veel andere factoren buiten ons conceptueel model van invloed zijn op de keuze voor een selectieve opleiding. We hebben geen zicht op deze andere factoren.

Welke kenmerken van gekwalificeerde scholieren en studenten hangen samen met de door hen ingeschatte kans om af te zien van een opleiding met loting?

Voor het antwoord op deze deelvraag hebben we de effecten getoetst van de verschillende student- en scholierkenmerken op de ingeschatte kans om zich voor een opleiding met loting aan te melden. Studenten en scholieren waarvoor onderstaande kenmerken gelden, zien vaker af van een opleiding met loting (de ingeschatte kans voor deze groepen is lager dan voor anderen) dan andere groepen:

Tabel 7.1c. Individuele kenmerken die van invloed zijn op de keuze voor een opleiding met loting

Mbo 4	Havo	Vwo
<ul style="list-style-type: none"> • Westerse migratieachtergrond • Lagere-inkomensgroep • Laag gemiddeld rapportcijfer • Weinig stimulans ouders • Risicoaversie • Regio Noord of Zuid 	<ul style="list-style-type: none"> • Mannen • Ouders die geen enkele opleiding hebben afgerond • Ouders met een mbo 3/4-opleiding • Vrienden met negatieve houding ten opzichte van het hoger onderwijs • Risicoaversie • Bijzondere omstandigheden 	<ul style="list-style-type: none"> • Lichamelijke of psychische beperking • Weinig stimulans ouders • Leenaversie

Bron: Inspectie van het Onderwijs (2021)

Klassieke achtergrondkenmerken (zoals migratieachtergrond of geslacht) hebben invloed op de ingeschatte kans voor aanmelding voor een lotingsopleiding bij mbo 4-studenten en havisten. Zo geven mbo 4-studenten uit de lagere inkomensgroepen zichzelf een lagere ingeschatte kans op aanmelding dan studenten uit de hogere-inkomensgroepen. Bij vwo'ers spelen dergelijke kenmerken geen enkele rol. Het sociale netwerk is relevant voor zowel mbo'ers als havisten en vwo'ers. Mbo 4-studenten en vwo'ers met ouders die weinig stimuleren tot een verdere studie in het hoger onderwijs geven zichzelf een lagere ingeschatte kans. Voor havisten zijn het juist de vrienden die van invloed zijn: hoe negatiever hun houding ten opzichte van het hoger onderwijs hoe lager de ingeschatte kans. De houding van vrienden ten opzichte van studeren en de stimulerende rol die ouders kunnen hebben, bepalen mede de keuze voor een opleiding met loting. Groepen scholieren en studenten met risicoaversie (bij havisten en mbo'ers) en leenaversie (bij vwo'ers) – beide persoonlijkheidskenmerken – schatten hun kansen voor een opleiding met loting lager in dan anderen. Ten slotte zien we dat het hebben van een psychische of lichamelijke beperking voor vwo'ers van invloed is bij de keuze voor een opleiding met loting.

De verklaarde variant voor vwo'ers is erg laag. Naast bovengenoemde kenmerken zijn er voornamelijk andere kenmerken van vwo'ers die een rol spelen in de keuze voor een opleiding met loting.

Verskil tussen decentrale selectie en loting

Naast het berekenen van het effect van verschillende student- en scholierkenmerken op de kans op aanmelding voor respectievelijk een opleiding met decentrale selectie en een opleiding met loting, hebben we ook de gemiddelde kans op aanmelding aan dergelijke opleidingen met elkaar vergeleken. De gemiddelde kans die mbo 4-studenten, havisten en vwo'ers zichzelf geven om zich voor een opleiding met loting aan te melden is hoger dan de gemiddelde kans op aanmelding voor een selectieve opleiding. Studenten en scholieren lijken een voorkeur te geven aan opleidingen met loting. Dit is een opvallend resultaat omdat tot dusverre werd aangenomen dat studenten een voorkeur hebben voor decentrale selectie, bijvoorbeeld omdat ze hier meer controle over hebben of hier zelf invloed op kunnen uitoefenen. Ook werd eerder gesteld dat studenten deze vorm van selectie rechtvaardiger zouden vinden:

de beste studenten krijgen ook de beste kaarten (Inspectie van het Onderwijs, 2018a, 2018b). Mogelijk is hier de volgorde van de vraagstelling en de formulering van de vragen van invloed geweest op de kans die respondenten zichzelf toegedicht hebben voor decentrale selectie dan wel voor loting.

Welke aspirant-studenten zijn meer geneigd af te zien van aanmelding voor een voorkeursopleiding (een opleiding die hoog op hun voorkeurslijstje staat) vanwege kenmerken van die opleiding?

Voor de beantwoording van deze deelvraag zijn we op basis van een vignettenonderzoek nagegaan in hoeverre achtergrond- en persoonlijkheidskenmerken van havisten, vwo'ers en mbo'ers een rol spelen in de beslissing om bij voorbaat af te zien van een specifieke opleiding vanwege ervaren drempels van die opleiding. We zien dat deze manier van bevragen tot iets andere resultaten leidt dan als we direct naar de voorkeur voor een selectieve opleiding vragen zoals in hoofdstuk 4 is beschreven.

Als we eerst de drempels (kenmerken van opleidingen) zelf onder de loep nemen en kijken welke drempels voor de gemiddelde student of scholier het zwaarste wegen dan zien we dat voor alle opleidingen geldt dat extra kosten voor een opleiding (mbo, havo, vwo) en Engels als instructietaal (mbo, havo) tot de meeste zelfselectie leidt. Voor selectieve opleidingen geldt dat een ongelukkige timing van de selectieprocedure tot de meeste zelfselectie leidt. Tegelijkertijd zien we dat drempels van opleidingen voor de ene groep scholieren of studenten zwaarder kunnen wegen dan voor de andere groep. Met andere woorden: zelfselectie is ongelijk verdeeld over groepen studenten.

De groepen studenten die vanwege drempels in het hoger onderwijs meer geneigd zijn tot zelfselectie zijn zeer divers en wisselen per drempel. Bij de drie grootste drempels – Engels, extra kosten en een ongelukkige timing van de selectieprocedure – hebben de volgende groepen leerlingen of studenten een grotere neiging tot zelfselectie.

De opleiding is in het Engels. Engels als instructietaal vormt onder mbo'ers vooral een drempel voor vrouwen, studenten met faalangst en studenten met een Nederlandse achtergrond. Onder havisten gaat dit op voor vrouwen, leerlingen zonder wo-opgeleide ouders, leerlingen met examenstress en leerlingen met een Nederlandse achtergrond. Voor vwo'ers is deze drempel niet bijzonder hoog, maar faalangstige vwo'ers en vwo'ers met een Nederlandse achtergrond hebben wel iets meer last van deze drempel dan andere vwo'ers.

De opleiding brengt extra kosten met zich mee. Extra kosten vormen onder mbo'ers vooral een drempel voor vrouwen en studenten met faalangst. Onder havisten zijn er geen aanwijsbare groepen voor wie extra kosten een nog hogere drempel vormen dan voor de gemiddelde havist. Onder vwo'ers zijn het met name de leerlingen uit de lagere-inkomensgroepen, leerlingen die ooit zijn blijven zitten en leerlingen met examenstress voor wie extra kosten een hogere drempel vormen.

De timing van de selectieprocedure valt in een toetsperiode. Een ongelukkige timing is voor mbo'ers die ouder zijn, een westerse migratieachtergrond hebben, hbo-opgeleide ouders hebben, uit de lagere-inkomensgroepen komen of een leenaversie hebben een extra hoge drempel. Onder havisten zijn er geen aanwijsbare groepen voor wie een ongelukkige timing een nog hogere drempel vormt dan voor de gemiddelde havist. Onder vwo'ers zijn het de oudere leerlingen, leerlingen met een leenaversie of leerlingen met examenstress die bovengemiddeld last hebben van een ongelukkig timing.

In het algemeen zien we dat zowel achtergrondkenmerken, persoonlijkheidskenmerken als het sociale netwerk een rol spelen bij zelfselectie. Ook valt op dat persoonlijkheidskenmerken er bij havisten en vwo'ers meer toe lijken te doen dan bij mbo'ers. Andersom zijn het bij mbo'ers met name achtergrondkenmerken die tot meer zelfselectie leiden. Het is belangrijk om bij het nemen van maatregelen of het ontwerpen van beleid rekening te houden met deze verschillen tussen groepen studenten per drempel.

Ten slotte zijn het niet altijd de door ons gedefinieerde risicogroepen of kwetsbare groepen die neigen naar zelfselectie. Soms zijn het juist de kansrijkere groepen die afzien van een opleiding bij een bepaalde drempel. Dit zien we met name bij de klassieke kansrijke versus kansarme groepen zoals mannen en vrouwen, en een Nederlandse versus een migratieachtergrond. Ook een positieve bijdrage van het sociale netwerk van een aspirant-student gaat soms samen met zelfselectie. We kunnen deze resultaten niet altijd goed interpreteren.

Hoe groot is bij benadering de groep scholieren en studenten met de benodigde kwalificaties voor een specifieke opleiding in het hoger onderwijs die afziet van een opleiding in het hoger onderwijs vanwege kenmerken van die specifieke opleiding?

Door middel van simulatie hebben we inzichtelijk gemaakt dat wijzigingen aan opleidingen niet alleen tot een wijziging van de instroom kan leiden, maar ook tot een wijziging van de soort instroom: relatief minder vwo'ers of juist relatief minder mbo'ers of havisten. Ten tweede plaatst het de resultaten uit dit onderzoek in perspectief. Hoe groot is nu bijvoorbeeld zo'n groep mbo'ers met faalangst die vanwege een drempel een alternatieve keuze maakt? Dit blijkt in een aantal gevallen niet groot te zijn. Dit komt voornamelijk omdat bepaalde risicogroepen volgens onze meting niet erg omvangrijk zijn.

De simulaties uit dit hoofdstuk geven een indicatie van waar het de moeite waard kan zijn om maatregelen te treffen of beleid op te ontwerpen. Zo lijkt het puur op de aantallen gebaseerd verstandiger om beleid te richten op het verminderen van examenstress dan op het verminderen van faalangst. Ook zouden scholen of

instellingen hun pijlen beter kunnen richten op bekende oorzaken van kansongelijkheid in het onderwijs, zoals sociaaleconomische achtergrond en herkomst. Daarnaast is het de vraag of beleid zich beter kan richten op de gehele groep studenten, door bijvoorbeeld in te grijpen in het systeem, in plaats van te kiezen voor een studentgerichte aanpak. Dit kan bijvoorbeeld door drempels weg te halen of te verlagen. In alle gevallen kan de omvang van de groep die wordt bereikt de doorslag geven, maar soms spelen ook principiële of politieke overwegingen een rol. Zo is het vanuit dergelijke overwegingen bijvoorbeeld lastig te verkopen dat de groep studenten met een lichamelijke of psychische beperking op de havo en het vwo erg klein is en daarom geen extra aandacht behoeft. Ditzelfde gaat ook op voor vwo-leerlingen die thuis minder te besteden hebben; deze groep is relatief klein, maar verdient evenveel kansen als hun beter gesitueerde schoolgenoten. Ook als het gaat om de toegankelijkheid van het hoger onderwijs en daarvan afgeleid het gelijke kansen bieden aan iedereen, zullen principiële keuzes mogelijk soms voorgaan op overwegingen van efficiency. De overwegingen over de impact van beleid of maatregelen zouden door beleidsmakers moeten worden meegenomen bij de weging van onze aanbevelingen. De simulaties in dit hoofdstuk kunnen daarbij helpen.

7.2 Aanbevelingen

Alles overziend kunnen we concluderen dat achtergrondkenmerken en persoonlijkheidskenmerken in combinatie met opleidingskenmerken drempelverhogend kunnen werken voor aspirant-studenten bij hun keuze voor een specifieke vervolgopleiding in het hoger onderwijs. De kenmerken die ook in de literatuur geïdentificeerd zijn, vinden we voor een belangrijk deel terug in onze empirische resultaten. Als het gaat om de decentrale selectie en loting dan zien we dat verschillende leerling- en studentkenmerken van invloed zijn op de keuze voor opleidingen met een dergelijke drempel. We zien ook dat de groepen gekwalificeerde jongeren die vanwege drempels in het hoger onderwijs meer geneigd zijn tot zelfselectie zeer divers zijn en wisselen per drempel. Door het in kaart brengen van deze opgeworpen drempels kan mogelijk gericht beleid worden ontwikkeld om zelfselectie te reduceren. Dit kan bijvoorbeeld door bepaalde drempels op te heffen of door beleid op specifieke groepen te richten om hen – ondanks (gepercipieerde) drempels – toch over de streep te trekken. Het is belangrijk dat er bij de overgang naar het hoger onderwijs zo min mogelijk belemmeringen zijn waarbij iedere student kan rekenen op voldoende en passende ondersteuning. Het verbeteren van een dergelijke overgang moet daarom een centraal onderdeel van het beleid zijn voor gelijke kansen. Bij de bevordering van kansengelijkheid gaat het erom dat jongeren in staat worden gesteld om hun talenten te ontwikkelen. Onbedoelde zelfselectie kan een bedreiging zijn voor de kansengelijkheid en zorgen voor een minder diverse studentengroep.

Op basis van onze conclusies komen we tot de volgende (sub)aanbevelingen:

1. *Benut de inzichten in mechanismen van onbedoelde zelfselectie bij het bevorderen van kansengelijkheid*

2. *Schenk structureel aandacht aan het mechanisme van onbedoelde zelfselectie in het keuzeproces van verschillende groepen laatstejaars mbo 4-studenten, havisten en vwo'ers.*
 - a. Houd daarbij rekening met verschillen tussen aanleverend onderwijs.
 - b. Houd daarbij rekening met verschillen tussen kwetsbare groepen.
3. *Ga verschillende alternatieven na bij wijzigingen aan opleidingen en weeg daarin het risico van zelfselectie mee.*

Ad 1. Bij toegankelijkheid gaat het om het succesvol bereiken en doorlopen van het hoger onderwijs. We constateren dat er formele en informele drempels zijn die de instroom in het hoger onderwijs belemmeren vanwege onbedoelde zelfselectie. Voor alle jongeren is het essentieel om de belemmeringen van onbedoelde zelfselectie weg te nemen, omdat het vanuit het oogpunt van kansengelijkheid niet wenselijk is dat jongeren hun talenten onbenut laten. Het verdient aanbeveling om in het kader van de kansengelijkheidsagenda de bevindingen uit dit inspectieonderzoek te betrekken en alert te zijn op belemmerende factoren voor kansengelijkheid en die waar nodig weg te nemen.

Ad 2a. Verschillen tussen aanleverend onderwijs: hoger-onderwijsinstellingen, neem consequenties voor vooropleiding mee in de beslissing tot verandering.

Uit de resultaten van dit onderzoek blijkt dat mbo'ers, havisten en vwo'ers verschillend reageren op gepercipieerde drempels in het hoger onderwijs. Dit betekent dat een 'one size fits all'-benadering in dit geval niet aan alle vooropleidingsgroepen recht doet. Opleidingen in het hoger onderwijs, maar ook het Ministerie van OCW, moeten zich realiseren dat verschillende drempels tot verschillende instroompatronen kunnen leiden. De verschillen in vooropleidingseisen tussen wo en hbo zijn daarbij uiteraard van belang. Het wo zal zich hoofdzakelijk richten op zelfselectie onder vwo-scholieren en hbo-studenten, terwijl het hbo met meerdere groepen rekening dient te houden. Bewustwording van deze verschillen tussen vooropleidingsgroepen – die alle in principe gekwalificeerd, dus toelaatbaar zijn – is een eerste stap bij het nemen van een beslissing of bij het maken van beleid voor bijvoorbeeld het veranderen van de instructietaal, het invoeren van extra kosten of het instellen van een capaciteitsfixus.

Ad 2b. Verschillen tussen kwetsbare groepen: voortgezet onderwijs en mbo, breng kwetsbare groepen in kaart en stem voorlichting en/of aanpak specifiek af op deze leerlingen en studenten.

Maar ook in het voortraject is het belangrijk dat het mbo voor een andere aanpak kiest dan de havo of het vwo om het risico op zelfselectie te reduceren. In het voortgezet onderwijs zou leerlingbegeleiding en -voorlichting, bijvoorbeeld in loopbaanbegeleidingstrajecten, zich meer kunnen richten op zelfselectie die samenhangt met persoonlijkheidskenmerken, terwijl in het mbo meer de factoren die structureel ten grondslag liggen aan kansenongelijkheid, zoals sociaaleconomische status, geslacht en migratieachtergrond, voorop zouden kunnen staan.

Een belangrijke constatering daarbij is dat we de grote aantallen leerlingen en studenten met een risico op zelfselectie vooral aantreffen onder groepen met

kenmerken die min of meer vastliggen. Je geslacht, migratieachtergrond en de opleiding van je ouders zijn moeilijk te veranderen. Een aanpak die gericht is op het terugdringen van zelfselectie onder deze groepen zou zich met name moeten richten op bewustwording op scholen en instellingen. Mogelijk dat voorlichting gericht op specifiek deze groepen kan helpen. Terwijl leerlingen en studenten met examenstress of faalangst met gerichte programma's kunnen worden begeleid. Ook is het raadzaam te achterhalen waarom juist deze groepen aspirant-studenten meer moeite lijken te hebben met bepaalde drempels dan anderen.

Gegeven de opgedane kennis van achtergrond- en persoonlijkheidskenmerken van leerlingen en studenten met een hoger risico op zelfselectie loont het de moeite om in een klas of op een school na te gaan hoeveel van dergelijke leerlingen 'in huis' zijn. In een aantal gevallen zijn kwetsbare groepen dermate klein dat gericht beleid weinig zoden aan de dijk zet. Denk daarbij aan de omvang van faalangstige leerlingen en studenten die we in ons onderzoek aantreffen. Natuurlijk verdienen ook dergelijke leerlingen en studenten aandacht, maar in dergelijke gevallen zou een meer generiek beleid mogelijk ook voor deze groepen behulpzaam kunnen zijn.

Ad 3. Dat er drempels zijn in het hoger onderwijs is evident. En dat deze leiden tot zelfselectie ook. Het is alleen in de meeste gevallen niet de oplossing om de drempel dan maar weg te nemen. Soms zijn zaken als extra kosten, selectie of Engels als voertaal noodzakelijk of gewenst. Het is echter wel van belang dat opleidingen met dergelijke drempels of opleidingen die overwegen zo'n drempel in te voeren, zich bewust zijn van de consequenties. Selectie brengt zelfselectie met zich mee. Engels is voor veel aspirant-studenten een extra uitdaging die ze niet altijd willen aangaan, helemaal niet als er een goed alternatief voorhanden is. Een opleiding zou alternatieven voor de drempel of maatregelen om de drempel te verlagen moeten overwegen. Zo zou bij Engelstalige opleidingen een bijspijskeraanbod kunnen worden gedaan of bij opleidingen met extra kosten zou de voorlichting over beurzen en tegemoetkomingen prominent op de website geplaatst kunnen worden. Opleidingen stralen daarmee uit dat ze zich bewust zijn van (vaak noodzakelijke) extra hobbels, maar dat ze deze indien mogelijk proberen te verzachten.

Ook zijn er drempels die weliswaar bewust zijn opgeworpen, maar door hun uitwerking hoger worden dan nodig is. Een belangrijk resultaat uit dit onderzoek is bijvoorbeeld dat een ongelukkige timing van de selectieprocedure tot flink wat zelfselectie leidt. Is het bijvoorbeeld niet mogelijk om de selectie op twee verschillende momenten te plannen, waarbij de aspirant-student de keuze heeft aan welke van de twee hij meedoet? Of kan een selectieprocedure in weekenden plaatsvinden of over een langere tijdsperiode worden gespreid? Verschillende alternatieven zijn hier het overwegen waard. Ditzelfde geldt voor de gekozen selectiecriteria, waarbij een goede voorlichting over de procedure, de criteria en de instrumenten een belangrijk startpunt is. Uitleggen waarom er bijvoorbeeld een toets wordt afgenomen, waarop er dan wordt getoetst en op welke manier helpt een aspirant-student bij het inschatten van risico's of het reduceren van onzekerheid. Dit geldt overigens ook voor voorlichting over het bindend studieadvies en de mogelijkheden om gedurende het eerste studiejaar hierin begeleid te worden, ook als het gaat om begeleiding naar een alternatieve studie.

Bij het verlagen van een aantal drempels kan het aanleverend onderwijs mogelijk ook een rol vervullen. Een vraag die daarbij speelt is dan bijvoorbeeld of de Engelse taalvaardigheid van mbo-studenten en havo- en vwo-scholieren voldoende aansluit bij het gevraagde niveau Engels in het hoger onderwijs, en zo nee of extra aandacht in het curriculum gewenst is. Ook kan de school of instelling een bijdrage leveren aan het tijdig bewust maken van leerlingen die een opleiding ambiëren waarbij hoge(re) cijfers van belang zijn, of waarbij ervaring met bestuurszaken of vrijwilligerswerk extra wordt gewaardeerd. Begeleiding van het studiekeuzeproces zou al in het eerste schooljaar van het voortgezet onderwijs of het mbo kunnen beginnen. Waarom niet?

Literatuur

- Belasco, A.S., & Trivette, M.J. (2015). Aiming low: Estimating the scope and predictors of postsecondary undermatch. *The Journal of Higher Education*, 86 (2), 233-263.
- Berg, L. van den, & Gaalen, R. van (2018). *Studeren en uit huis gaan nog haalbaar? Samenhang met sociaal leenstelsel en ouderlijke welvaart, 2007-2016*. (Statistische Trends). Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Black, S.E., Cortes, K.E., & Lincove, J.A. (2015). Apply yourself: Racial and ethnic differences in college application. *Education Finance and Policy*, 15 (2), 209-240.
- Bormans, R., Bajwa, M., Braam, E. van, & Dekker, I. (2015). *Kwaliteit in de klas*. Den Haag: Vereniging Hogescholen.
- Breeschoten, L. van, A. Roeters, & T. van der Lippe (2018). Reasons to Reduce: A Vignette-Experiment Examining Men and Women's Considerations to Scale Back Following Childbirth. *Social Politics*, 25 (2), 169-200.
- Broek, A. van den, Cuppen, J., Termorshuizen, T., Ramakers, C., Vroegh, T., & Nas, K. (2020). *Dalende instroom mbo-hbo: waarom stroomt een steeds kleiner aandeel van de mbo-studenten door naar het hbo? Onderzoek in opdracht van het ministerie van OCW*. Nijmegen: ResearchNed.
- Broek, A. van den, Cuppen, J., Warps, J., Termorshuizen, T., Lodewick, J., Brukx, D., Korte, K. de, Ramakers, C., & Mulder, J. (2019). *Monitor Beleidsmaatregelen 2017-2018. Studenten in het hoger onderwijs. Stand van zaken studiejaar 2018-2019: Doorstroom, instroom, studiekeuze, studievoortgang, studieuitval en studiefinanciering. Onderzoek i.o.v. het ministerie van OCW*. Nijmegen: ResearchNed.
- Broek, A. van den, Korte, K. de, Cuppen, J., Wartenbergh, F., Bendig-Jacobs, J., Mulder, J., & Hellegers, A. (2018). *Monitor Beleidsmaatregelen 2017-2018. Studiekeuze, studiegedrag & leengedrag in relatie tot beleidsmaatregelen in het hoger onderwijs, 2006-2017. Onderzoek i.o.v. het ministerie van OCW*. Nijmegen: ResearchNed.
- Broek, A. van den, Nooij, J., Essen, M. van, & Duysak, S. (2017). *Selectie & plaatsing bij numerusfixusopleidingen. De intentie tot deelname, de deelname aan de selectie en de uitslag in relatie tot achtergrondkenmerken*. Nijmegen: ResearchNed.
- Broeke, P. ten (2018). Verengelsing: tijd voor concrete oplossingen. *ScienceGuide*. Geraadpleegd op 1 juni 2020 van <https://www.scienceguide.nl/2018/04/verengelsing-tijd-voor-concrete-oplossingen/>

Deutschlander, D. (2017). Academic Undermatch: How General and Specific Cultural Capital Structure Inequality. *Sociological Forum*, 32 (1), 162-185. DOI: <https://doi.org/10.1111/socf.12322>

Dohmen et al. (2011). Individual risk attitudes: measurement, determinants, and behavioral consequences, *Journal of the European Economic Association*, Volume 9, Issue 3

Eldik, S.V. (2010). *Op weg naar succesvolle doorstroom van mbo-onderwijsassistenten naar de lerarenopleiding basisonderwijs* (Master's thesis). Utrecht: Universiteit Utrecht.

Elffers, L., Diepen, M. van, Veraa, F., & Vervoort, M. (2018). *Toegankelijkheid van het hbo: van complex vraagstuk naar handreiking*. Amsterdam: Hogeschool van Amsterdam, Lectoraat Beroepsonderwijs.

Frenette, M. (2006). Too Far to Go On? Distance to School and University Participation. *Education Economics*, 14 (1), 31-58, DOI: 10.1080/09645290500481865

Herpen, S. van, Meeuwisse, M., Vietze, J., Dias-Broens, A., Pulinx, R., & Severiens, S. (2021). *Een keuze in context: een theoretisch raamwerk voor zelfselectie aan de poort van het hoger onderwijs*. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam, Department of Psychology, Education and Child Studies.

Inspectie van het Onderwijs (2021a). Wel of niet naar de hogeschool? Achterliggende mechanismen van onbedoelde zelfselectie in het keuzeproces van mbo 4-studenten, tussenrapportage, Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2021b). *De Staat van het Onderwijs 2021*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2020). *In- en doorstroommonitor 2009-2018. Trends in toegankelijkheid van het hoger onderwijs voor scholieren en studenten en de ontwikkeling van selectie-eisen van ho-opleidingen*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2019). *Internationalisering en de toegankelijkheid van het hoger onderwijs voor Nederlandse studenten*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2018a). *De master van jouw keuze?* Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2018b). *Selectie in de wo-master. Eerste resultaten van het lopende onderzoek, studiejaar 2017-2018. Tussenrapportage*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2017). *Selectie: meer dan cijfers alleen. Decentrale selectie bij bachelor- en masteropleidingen in het bekostigd hoger onderwijs*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

- Inspectie van het Onderwijs (2015). *Selectie en toegankelijkheid van het hoger onderwijs. Deelrapport A: verkenning naar maatregelen rond in- en doorstroom in het bachelor onderwijs*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Korthals, A.H. (2007). *Wegen voor talent. Eindrapport 2007*. Den Haag: Commissie Ruim Baan voor Talent.
- Long, M.C. (2004). College application and the effect of affirmative action. *Journal of Econometrics*, 121 (1-2), 319-342.
- Lonnqvist et al. (2010). Measuring Individual Risk Attitudes in the Lab: Task or Ask? An Empirical Comparison, SSRN Electronic Journal 119
- Miltenburg, H. (2018). *Engelstalige bacheloropleiding, een goed idee?* Wageningen University & Research Studiekeuzekind blog. Geraadpleegd op 1 juni 2020 van <https://weblog.wur.nl/studiekeuzekind/engelstalige-bacheloropleiding-een-goed-idee/>
- Mulder, J., Broek, A. van den, Brukx, D., Casteren, W. van, & Cuppen, J. (2018). *Tussenevaluatie regeling nadere vooropleidingseisen mbo-hbo*. Nijmegen: ResearchNed.
- Muskens, M., & Lommertzen, J. (2020). *Ontwikkeling van een instrument ten behoeve van het onderzoek naar zelfselectie. Onderzoek in opdracht van de Inspectie van het Onderwijs*. Nijmegen: ResearchNed. Niet gepubliceerd. Op te vragen bij de Inspectie van het Onderwijs.
- Niessen, S., & Neumann, M. (2021, December 15). Using Personal Statements in College Admissions: An Investigation of Gender Bias and the Effects of Increased Structure. <https://doi.org/10.31234/osf.io/wj3uy>
- Niessen, A.S.M., Meijer, R.R., & Tendeiro, J. N. (2017). Applying organizational justice theory to admission into higher education: Admission from a student perspective. *International Journal of Selection and Assessment*, 25, 72–84. DOI: <https://doi.org/10.1111/ijsa.12161>.
- Nooij, J., Raaijmakers, N., & Broek, A. van den (2016). *Motieven van mbo-studenten om al dan niet te kiezen voor het hbo voor en na invoering van het studievoorschot. Een mixed-methods onderzoek. Onderzoek in opdracht van het ministerie van OCW*. Nijmegen: ResearchNed.
- Singell, L. (2001). *Come and Stay a While: Does Financial Aid Effect Enrollment and Retention at a Large Public University*. *Economics of Education Review*, 23 (5), 459-471. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.econedurev.2003.10.006>
- St. John, E.P. (1991). What really influences minority attendance? Sequential analyses of the high school and beyond sophomore cohort. *Research in Higher Education*, 32 (2), 141-158.
- Tweede Kamer (2019). *Motie Van den Hul over een onderzoek naar zelfselectie*, 07-03-2019, Kamerstuk 31288, 705.

OCW (2020). *Toegankelijk hoger onderwijs: selectie en beleidsreactie Monitor beleidsmaatregelen 2019-2020*. Brief van de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Ref. 25690525. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

OCW (2019). *Strategische agenda hoger onderwijs en onderzoek. Houdbaar voor de toekomst*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Urlings-Strop, L.C., Stegers-Jager, K.M., Stijnen, T., & Themmen, A.P. (2013). Academic and nonacademic selection criteria in predicting medical school performance. *Medical Teacher*, 35 (6), 497-502. DOI: <https://doi.org/10.3109/0142159X.2013.774333>

Vervoort, M. & Elffers, L. (2018). Het achterblijvende studiesucces van mbo-instromers in het eerste jaar van het hbo: de rol van vaardigheden, leerstijl, studiekeuze en motivatie. *Tijdschrift voor Hoger Onderwijs*, 36 (1), 23-37.

Warps, J., Thomassen, M., & Brink, M. (2011). *Kiezen voor hbo of wo. Onderzoek in opdracht van het ministerie van OCW*. Nijmegen: ResearchNed.

Warps, J., Nooij, J., Muskens, M., Kurver, B., & Broek, A. van den (2017). *De studiekeuzecheck. Landelijk onderzoek naar uitvoering en opbrengsten van de studiekeuzecheck. Onderzoek in opdracht van het ministerie van OCW*. Nijmegen: ResearchNed.

Afkortingen

BSA: bindend studieadvies
DUO: Dienst Uitvoering Onderwijs
havo: hoger algemeen vormend onderwijs
hbo: hoger beroepsonderwijs
ho: hoger onderwijs
ISO: Interstedelijk Studenten Overleg
JOB: Jongeren Organisatie Beroepsonderwijs
LAKS: Landelijk Aktie Komitee Scholieren
LOB: loopbaanoriëntatie en -begeleiding
mbo: middelbaar beroepsonderwijs
NVS-NVL: Nederlandse Vereniging van Schooldecanen en Leerlingbegeleiders
OCW: Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (ministerie van)
SKC: studiekeuzecheck
vo: voortgezet onderwijs
VvSL: Vereniging van Schooldecanen en Loopbaanbegeleiders
vwo: voorbereidend wetenschappelijk onderwijs
WHW: Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek
wo: wetenschappelijk onderwijs

Bijlage I Inventariserend vooronderzoek naar zelfselectie onder leden van de Vereniging van Schooldecanen en Loopbaanbegeleiders (VvSL)

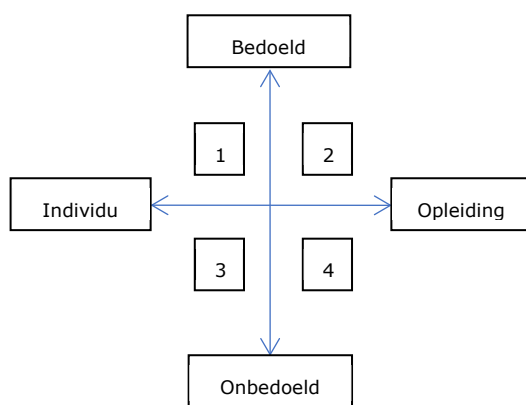
Inleiding

De Inspectie van het Onderwijs (hierna: inspectie) gaat in 2020 een onderzoek doen naar ongewenste of onbedoelde zelfselectie onder laatstejaars mbo 4-studenten en havo- en vwo-scholieren in het eindexamenjaar. Daarbij zal de inspectie zich focussen op de keuze voor het hoger onderwijs (wel of niet studeren in het ho) en de opleidingskeuze in het hoger onderwijs (wat studeren in het ho). Zorgen vanuit de studentenbonden en de motie Van den Hul waren directe aanleiding voor de inspectie om onderzoek te willen doen.

Het begrip zelfselectie in vier typen

Zelfselectie kan bedoeld of onbedoeld optreden en kan zowel samenhangen met kenmerken van de aankomende student als met kenmerken van de toekomstige opleiding. Voor dit onderzoek naar zelfselectie maken we een onderscheid naar vier typen van zelfselectie in de combinatie van bedoelde/onbedoelde zelfselectie en persoonskenmerken/opleidingskenmerken. Onderstaande figuur geeft deze vier typen weer.

Figuur 1 Vier typen van zelfselectie

In het eerste kwadrant bevindt zich bedoelde zelfselectie op basis van individuele kenmerken, zoals zelfselectie omdat interesses op een ander vlak liggen of vanwege een persoonlijke voorkeur. In het tweede kwadrant staat de bedoelde zelfselectie op basis van opleidingskenmerken, zoals zelfselectie vanwege het opleidingsprogramma of vanwege selectiecriteria die een beoogde groep leerlingen selecteert. Het derde kwadrant betreft onbedoelde zelfselectie op basis van individuele kenmerken, zoals zelfselectie vanwege een examentrauma of onzekerheid. Ten slotte bevindt onbedoelde zelfselectie op basis van opleidingskenmerken zich in kwadrant vier. Dit zijn opleidingskenmerken die maken dat een leerling of student afziet van een opleiding, terwijl hij de benodigde kwalificaties bezit en zonder deze

opleidingskenmerken wel voor deze opleiding gekozen had. Dit zijn bijvoorbeeld de voertaal van de opleiding, een internationaal karakter, aanvullende eisen, selectieprocedures of opleidingskosten. In ons onderzoek richten we ons op onbedoelde zelfselectie (kwadrant 3 en 4). We hanteren daarvoor de volgende definitie:

Zelfselectie: Het mechanisme dat (bepaalde groepen) leerlingen of studenten met de benodigde kwalificaties en vaardigheden afzien van een vervolg in het hoger onderwijs in het algemeen of van een specifieke opleiding in het bijzonder, vanwege kenmerken van (opleidingen in) het hoger onderwijs.

Vooronderzoek

Om te inventariseren welke vormen van zelfselectie er in de praktijk voorkomen, heeft de inspectie een verkennend vooronderzoek uitgevoerd. Via de voorzitter van de Vereniging van Schooldecanen en Loopbaanbegeleiders zijn dertig leden aangeschreven aan wie de volgende vraag is voorgelegd (zie ook bijlage I):

Welke kenmerken van opleidingen in het hoger onderwijs kunt u noemen, die maken dat leerlingen ten onrechte afzien van het zich aanmelden voor een opleiding met dat kenmerk?

Resultaat

We hebben de reacties verzameld en gecategoriseerd binnen de kwadranten 3 en 4. De meest voorkomende reacties hebben we in tekst samengevat. In tabel 1 hebben we vervolgens alle input ingedeeld naar een aantal relevante categorieën. In de bijlage is alle input integraal opgenomen.

Onbedoelde zelfselectie vanwege individuele kenmerken

Decanen maken hier een onderscheid tussen kenmerken van de leerlingen zelf en kenmerken van de thuissituatie van de leerlingen. Decanen geven aan dat selectie in het hoger onderwijs onzekerheid in de hand kan werken: door sociale vergelijking (de rest is beter) of angst voor afwijzing melden leerlingen zich bij voorbaat niet aan bij opleidingen die selecteren. Ook komt het voor dat leerlingen te laat zijn met de voorbereiding op de selectieprocedure. Decanen merken ook op dat het voorkomt dat ouders druk uitoefenen op hun kinderen om een bepaalde opleiding wel of juist niet te kiezen op basis van eigen ervaring, zoals de eigen opleiding of juist het gebrek daaraan. Denk aan artsen die graag willen dat hun kind in hun voetsporen treedt of praktisch ingestelde ouders die meer waarde zien in een vakgerichte opleiding. De mate van ouderlijke ondersteuning verschilt sterk tussen leerlingen, waardoor ambities naar boven dan wel beneden worden bijgesteld.

Onbedoelde zelfselectie vanwege opleidingskenmerken

Selectie in het hoger onderwijs wordt met stip genoemd als een oorzaak van zelfselectie. Verschillende onderdelen van selectie zijn daarbij genoemd. Ten eerste geven decanen aan dat veel leerlingen zich te laat het belang van cijfers en cv realiseren, vaak pas op het moment wanneer zij zich willen inschrijven voor een selecterende opleiding. Ten tweede blijken activiteiten van selecterende opleidingen, zoals toetsmomenten of meeloopdagen, vaak plaats te vinden in toetsweken of andere drukke perioden. Ten derde zijn de selectieprocedures vaak intensief en/of

onduidelijk, waardoor leerlingen zich onvoldoende kunnen voorbereiden. Ten vierde worden leerlingen afgeschrikt door de prestatiecultuur, bijvoorbeeld door een BSA-norm van zestig studiepunten of doordat tijdens open dagen het moeilijke karakter van de studie benadrukt wordt.

Eén uitzondering

Een determinant van zelfselectie, die we niet goed kunnen onderbrengen in de kwadranten-indeling, betreft de kosten van het hoger onderwijs. Om een hoge studieschuld te voorkomen blijven havisten en vwo'ers bijvoorbeeld vaker thuis wonen, waardoor de locatie van de studie een belangrijke overweging vormt in het keuzeproces.

Uit verschillende reacties van de decanen komt de zorg omtrent kansenongelijkheid naar voren. Zo hebben leerlingen uit de hogere maatschappelijke lagen meer mogelijkheden om aan hun cv te werken en ondersteuning te krijgen dan leerlingen met minder kapitaalkrachtige ouders.

Tabel 1. Individuele- en opleidingskenmerken die zelfselectie onbedoeld in de hand werken⁷

opleidingskenmerken	<ul style="list-style-type: none"> • Numerus fixus: <ul style="list-style-type: none"> • slechte informatievoorziening over selectieprocedure en -eisen • beperkt aantal meeloopmomenten • planning: selectiemomenten vallen samen met toetsweken (o.a. probleem bij pabo's) • hoge eisen: wiskundeniveau, cijfergemiddelde, certificaten, CV, zomerscholen en prestaties • belasting: intensieve procedure; hoeveelheid te bestuderen stof en voorbereiding • Afzien door slechts één kans te hebben: <ul style="list-style-type: none"> • aanmelding: slechts eenmaal mogen aanmelden voor de opleiding • BSA: bang om de 60 studiepunten niet te halen • Imago: <ul style="list-style-type: none"> • keuzegedsscore, nut/duur (mbo'ers), prestige (UC) of 'academisering' (hbo) schrikt af • baanperspectief: weinig baankans of liever gelijk geneeskunde doen ipv verpleegkunde en daardoor stapelen • Competitie en cultuur: dit schrikt (mbo'ers) af, leven moet leuk blijven • Engelstaligheid: bang niveau niet te halen • Special needs: weinig begeleiding voor studenten met een functiebeperking
leerlingkenmerken	<ul style="list-style-type: none"> • Geslacht: meisjes zijn sneller onzeker, jongens vaker te laat met voorbereiden • Faalangst: bang voor te hoog niveau en afwijzing (o.a. University College) • Sociale vaardigheden: opzien tegen gesprek of eng vinden om contact te leggen • Druk vanuit ouders mbt beroepsperspectief: o.a. ontmoedigen bij weinig baankansen, werken met je handen benadrukken of juist de wens om in hun voetsporen te treden • SES: kansen kopen en hulp kunnen bieden bij aanmelding en selectie; weinig inhoudelijke of financiële steun kunnen bieden
kosten hoger onderwijs	<ul style="list-style-type: none"> • Hoge kamerhuur • Leenstelsel • Hoge kosten privé-opleiding • Angst geen hypotheek te kunnen krijgen

Bron: Inspectie van het Onderwijs (2019)

Vervolg

De inspectie gebruikt bovenstaande gegevens en informatie uit eerder onderzoek om tot een lijst van belangrijke determinanten van zelfselectie te komen. Deze gebruikt zij in het vignetten- en vragenlijstonderzoek dat in het najaar van 2020 werd uitgevoerd onder mbo 4-studenten in hun laatste jaar, en havisten en vwo'ers in hun eindexamenjaar. Het onderzoek werd in 2020 en deels in 2021 uitgevoerd.

⁷ Een aanvulling hierop vanuit de Vereniging van Schooldecanen en Loopbaanbegeleiders is het belang van het onderscheid tussen toegankelijkheid en toelaatbaarheid (zelfselectie heeft betrekking op het eerste). Daarnaast gaven de schooldecanen en loopbaanbegeleiders aan dat de groei aan tracks en begrippen zoals numerus fixus, bijzondere kenmerken of nadere vooropleidingseisen verwarring scheppen bij de achterban.

Bijlage II Literatuuronderzoek en pre-testinstrument voor het meten van zelfselectie ResearchNed

November 2020

© 2020 ResearchNed Nijmegen in opdracht van het ministerie van OCW. Alle rechten voorbehouden. Het is niet geoorloofd gegevens uit dit rapport te gebruiken in publicaties zonder nauwkeurige bronvermelding. ResearchNed werkt conform de kwaliteitsnormen NEN-EN-ISO 9001:2015 voor kwaliteitsmanagementsystemen, NEN-ISO 20252:2012 voor markt-, opinie- en maatschappelijk onderzoek en NEN-ISO 27001:2017 voor informatiebeveiliging.

Inhoudsopgave

<u>Managementsamenvatting</u>	3
<u>1 Inleiding</u>	4
<u>2 Vooronderzoek</u>	6
<u>2.1 Literatuurstudie</u>	6
2.1.1 <u>Stelselkenmerken: het wel of niet kiezen voor het hoger onderwijs</u>	6
2.1.2 <u>Opleidingskenmerken: opleiding B kiezen in plaats van voorkeursopleiding A</u>	7
2.1.3 <u>Persoonskenmerken</u>	7
2.1.4 <u>Samenvatting Literatuuronderzoek</u>	9
<u>2.2 Webonderzoek</u>	10
2.2.1 <u>Studiekosten</u>	10
2.2.2 <u>Studiekeuzecheck</u>	11
2.2.3 <u>Verengelsing</u>	11
2.2.4 <u>Bindend Studieadvies (BSA)</u>	11
2.2.5 <u>Selectieve opleidingen</u>	12
<u>2.3 Secundaire analyse vragenlijstgegevens</u>	12
<u>2.4 Samenvatting vooronderzoek</u>	14
<u>3 Pre-test instrument Zelfselectie</u>	17
<u>3.1 Resultaten Pilotonderzoek</u>	18
<u>3.2 Resultaten Vignetten</u>	21
3.2.1 <u>Vignet 1: Keuze voor het hoger onderwijs</u>	21
3.2.2 <u>Vignet 2: Thema Keuze voor opleiding A versus B</u>	22
3.2.3 <u>Vignet 3: Thema: Selectieve opleiding [alle respondenten]</u>	23
<u>4 Conclusies pre-test</u>	25
<u>5 Referenties</u>	26
<u>Bijlage I: Eerste resultaten vignetten</u>	29
<u>Bijlage II: Instrument Zelfselectie Hoger Onderwijs</u>	30
<u>Bijlage III: Programmeren van het vignettenonderzoek</u>	37

Managementsamenvatting

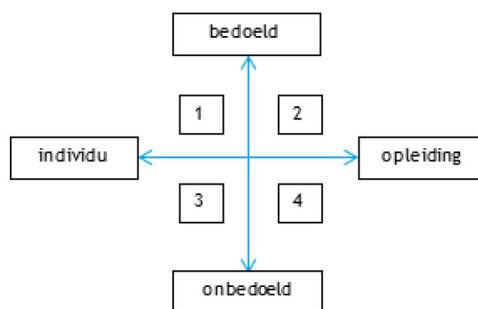
Het voorliggende rapport doet verslag van de ontwikkeling van een instrument om zelfselectie onder aankomend studenten in kaart te brengen. De aanleiding hiervoor is dat er al langere tijd signalen zijn dat er jongeren zijn die ‘onbedoeld’ niet gaan studeren in het hoger onderwijs of afzien van de opleiding van de eerste keuze (Inspectie van het Onderwijs, 2020). Het instrument richt zich op het onderzoeken van factoren die ertoe leiden dat jongeren die wel de talenten hebben om een bepaalde opleiding te volgen, daar toch bij voorbaat van afzien.

Eerst is er een vooronderzoek uitgevoerd waarbij beschikbare literatuur, beleidsstukken, websites en kwalitatieve gegevens uit recente onderzoeken zijn bestudeerd. Hierin is gezocht naar aanwijzingen voor de factoren die ervoor zorgen dat zelfselectie optreedt. Op basis hiervan is een lijst samengesteld van allerlei mogelijke aspecten die bijdragen aan dit fenomeen, zoals bijvoorbeeld financiële aspecten en Engelstalig onderwijs. Hierbij is steeds onderscheid gemaakt naar stelselkenmerken (jongeren die helemaal afzien van een opleiding in het hoger onderwijs) en opleidingskenmerken (jongeren die afzien van de studie van eerste keuze). Ook zijn persoonskenmerken in kaart gebracht die in verband gebracht worden met zelfselectie, zoals opleidingsniveau van ouders en faalangst.

Vervolgens is er een vragenlijst ontwikkeld waarin met behulp van een vignettenmethode wordt achterhaald welke factoren belangrijk zijn in de keuze om niet te starten in het hoger onderwijs, of aan een bepaalde opleiding. Deze vragenlijst is getest in een pre-test met 856 respondenten. Deze rapportage doet verslag van deze pre-test, en de conclusies die daaraan verbonden kunnen worden. In bijlage 2 is het uiteindelijke instrument opgenomen.

1. Inleiding

Er zijn al langere tijd signalen dat er wellicht sprake is van zelfselectie onder jongeren bij de keuze om wel of niet te studeren in het hoger onderwijs of om af te zien van de opleiding van de eerste keuze (Inspectie van het Onderwijs, 2020). De definitie van zelfselectie die wij gebruiken voor dit onderzoek omvat de (verborgen) mechanismen die ervoor zorgen dat bepaalde groepen leerlingen of studenten met de benodigde kwalificaties en vaardigheden bij voorbaat afzien van een bepaalde (vervolg)opleiding, of helemaal afzien van studeren in het hoger onderwijs. Dit kan bedoeld en onbedoeld optreden en kan samenhangen met individuele en opleidingskenmerken. In Figuur 1 wordt dit schematisch weergegeven.

Figuur 1: Zelfselectie, vier kwadranten (Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2020. Projectplan: Zelfselectie voor het hoger onderwijs onder vo-scholieren en mbo4-studenten in hun laatste jaar)

In het voorliggende onderzoek zijn we geïnteresseerd in onbedoelde zelfselectie (kwadrant 3 en 4 in figuur 1), die samenhangt met kenmerken van individuen en opleidingen en/of het stelsel.

Er bestaat dus mogelijk een onzichtbare groep jongeren die wel de talenten heeft om een bepaalde opleiding te volgen, maar die bij voorbaat daarvan afziet. Deze zelfselectie hangt wellicht samen met criteria die opleidingen hanteren bij selectie- of matchingsactiviteiten of met de inrichting van de opleiding, en kan de toegankelijkheid van het hoger onderwijs belemmeren (Nooij et al., 2016; motie Van den Hul, 2019). Waar het precies om gaat, en welke aspecten (bepaalde groepen) studenten belemmeren of tegenhouden in hun keuze, is tot op heden niet in een grootschalig onderzoek vastgesteld. Om dit beter in kaart te kunnen brengen heeft de Inspectie van het Onderwijs ResearchNed gevraagd om, ter voorbereiding van een grootschalig onderzoek naar zelfselectie, een instrumentarium te ontwikkelen om zelfselectie in kaart te brengen.

Dit vooronderzoek is allereerst gericht op het vinden van factoren die mogelijk kunnen veroorzaken dat jongeren met de benodigde kwalificaties en vaardigheden om te gaan studeren in het hoger onderwijs of aan een bepaalde opleiding, hier toch van afzien. De nadruk hierbij ligt op kenmerken van (opleidingen in) het hoger onderwijs die een afschrikwekkende werking kunnen hebben voor een bepaalde groep leerlingen. Vervolgens is er een vragenlijst ontwikkeld om zelfselectie mee te onderzoeken op basis van deze gevonden factoren. Deze vragenlijst is in een pilotonderzoek bij de doelgroep afgenomen, zodat het instrument verder kon worden aangescherpt. De resultaten het pilotonderzoek zijn verwerkt tot het uiteindelijke instrument voor het onderzoeken van zelfselectie.

Vooronderzoek

Het vooronderzoek bestaat uit een literatuuronderzoek, een web- en bronneninventarisatie en een secundaire analyse van antwoorden die studenten hebben gegeven in de vragenlijsten voor doorstroom mbo-hbo en voor de Monitor beleidsmaatregelen (Van den Broek et al., 2018). Met behulp van het literatuuronderzoek zijn kenmerken verzameld waarvan eerder is aangetoond, of waarvan het vermoeden bestaat, dat deze een afschrikwekkende werking kunnen hebben voor studenten om aan een opleiding van hun eerste keuze te beginnen of überhaupt aan een opleiding in het hoger onderwijs te beginnen. Hierbij is gebruikgemaakt van wetenschappelijke literatuur en beleidspublicaties. Vervolgens is een webonderzoek uitgevoerd met als doel om na te gaan welke van de kenmerken, die in het literatuuroverzicht naar voren komen, zich daadwerkelijk voordoen in de Nederlandse context. Daarnaast is er een secundaire analyse uitgevoerd op bestaande gegevens uit de Monitor beleidsmaatregelen (langjarig monitoronderzoek van het ministerie van OCW). We hebben antwoorden op open vragen geanalyseerd om na te gaan welke aanvullende motieven scholieren en studenten noemen om niet te starten met een (bepaalde) opleiding in het hoger onderwijs. Ook de resultaten uit deze inventarisatie zijn meegenomen in de instrumentontwikkeling.

Wetenschappelijke literatuur over zelfselectie is tot op heden beperkt: voor zover hier onderzoek naar is gedaan, is nog niet zeker of deze bevindingen momenteel ook gelden in de Nederlandse context. Wel zijn er geluiden in bijvoorbeeld de politiek en media die veronderstellen dat er meer kenmerken en factoren een rol spelen dan tot op heden onderzocht zijn. Daarnaast zijn er ook kenmerken die logischerwijs een rol zouden kunnen spelen in zelfselectie, maar tot op heden niet onderzocht zijn. Ook deze geluiden en signalen nemen we in het huidige onderzoek mee.

De bevindingen van het literatuuronderzoek, de webanalyse, de secundaire analyses en signalen uit de media/politiek, zijn samengevat in een overzicht van factoren en onderliggende kenmerken die mogelijk bijdragen aan zelfselectie. Dit overzicht dient als startpunt voor het opstellen van een instrument om zelfselectie mee te meten.

Het instrument om zelfselectie te onderzoeken zal gebruikmaken van de vignettenmethode. Vignettenonderzoek is een methode om te kunnen onderzoeken welke van de gevonden factoren het meest afschrikwekkend werken. Vignettenonderzoek maakt het mogelijk kritische grenzen in kaart te brengen van de overweging om al dan niet een bepaalde keuze te maken. In het kort komt de vignettenmethode erop neer dat respondenten een serie van stellingen voorgelegd krijgen waarbinnen roulerend condities worden weergegeven op basis waarvan de keuze voor iets aantrekkelijker of minder aantrekkelijk wordt gemaakt. Deze techniek leidt tot een betere voorspelbaarheid, omdat meer inzicht wordt verkregen in welke voorwaarden het meest bepalend zijn voor iemands uiteindelijke beslissing om te gaan studeren.

Daarnaast zullen er achtergrondvragen worden geformuleerd, waarmee kan worden onderzocht of en in welke mate een kenmerk van invloed is op de keuzes van een specifieke subgroep.

In deze notitie beschrijven we achtereenvolgens in hoofdstuk 2 de resultaten van de verschillende fasen van het vooronderzoek, in hoofdstuk 3 de pre-test en tot slot de aanbevelingen voor de uiteindelijke vragenlijst voor het grootschalige onderzoek dat in het najaar 2020 zal worden uitgevoerd onder eindexamenkandidaten van havo en vwo en studenten uit het laatste jaar van mbo-4.

2. Vooronderzoek

Literatuurstudie

Deze literatuurstudie is bedoeld om kenmerken van het hoger onderwijs te verzamelen die een 'afschrikwekkende' werking kunnen hebben voor aankomende studenten om te starten met een opleiding. We gaan in op de vraag welke kenmerken mogelijk veroorzaken dat jongeren:

- afzien van studeren in het hoger onderwijs terwijl ze wel beschikken over de vereiste kwalificaties en vaardigheden, of
- niet kiezen voor de opleiding van hun voorkeur terwijl ze wel beschikken over de vereiste kwalificaties en vaardigheden, en in plaats daarvan met een andere opleiding starten.

Hiervoor is gebruikgemaakt van wetenschappelijke literatuur en verschillende beleidspublicaties.

Uit literatuur over zelfselectie blijkt dat onderwijsinstellingen het proces van zelfselectie soms bewust inzetten om studenten te beïnvloeden (Benbassat & Baomal, 2007; Inspectie van het Onderwijs, 2015; Kosters & Snoek, 2019). Er bestaat echter ook 'onbedoelde' zelfselectie. Dit houdt in dat een bepaalde groep jongeren wel voldoende gekwalificeerd is om te studeren of om voor een specifieke opleiding te kiezen, maar hier toch van afziet om redenen die niet met de eigen capaciteiten te maken hebben. Vanuit het oogpunt van kansengelijkheid is het niet wenselijk dat deze jongeren hun kwalificaties onbenut laten. Het is dus van belang beter in beeld te brengen welke factoren de onbedoelde vorm van zelfselectie veroorzaken (Inspectie van het Onderwijs, 2020). Veel onderzoeken richten zich specifiek op opleidingen met een selectieprocedure en zijn uitgevoerd in het buitenland. Daarom wordt het literatuuronderzoek in dit hoofdstuk aangevuld met niet-wetenschappelijke bronnen en beleidspublicaties die meer kunnen zeggen over factoren die een rol kunnen spelen bij de keuze om al dan niet te gaan studeren in het hoger onderwijs of voor een bepaalde studie in het hoger onderwijs te kiezen.

Stelselkenmerken: het wel of niet kiezen voor het hoger onderwijs

De overweging om wel of niet aan een opleiding in het hoger onderwijs te beginnen speelt voornamelijk bij mbo'ers. Het aantal havisten en vwo'ers dat helemaal afziet van een vervolgstudie in het hoger onderwijs is klein. Zo'n 85 procent van de havo-gediplomeerden en 95 procent van de vwo-gediplomeerden stroomt uiteindelijk door naar het hoger onderwijs (soms na een tussenjaar). Onder mbo-gediplomeerden stroomt echter meer dan de helft niet door naar het hoger onderwijs (Van den Broek et al., 2018). Om deze reden beperken we deze paragraaf tot de mbo-gediplomeerden.

Uit internationaal onderzoek is bekend dat een gebrek aan financiële ondersteuning aanmelden voor hoger onderwijs belemmert (zie o.a. Singell, 2001). Ook in de Nederlandse context zijn studiekosten een belangrijke belemmering om door te stromen naar het hbo (Van den Broek et al., 2018; Nooij et al., 2016).

Een andere reden om volledig af te zien van studeren in het hoger onderwijs onder mbo-gediplomeerden is de opleidingsduur. Een vierjarige opleiding volgen, na het behalen van een mbo-diploma, vinden veel mbo-studenten te lang (van den Broek et al., 2020). Daarbij worden zij aangetrokken door de arbeidsmarkt (Van den Broek et al., 2018). Hoe ouder de mbo-student, hoe meer de duur van een opleiding een rol speelt. Mede om deze reden bestaan er sinds 2018 ook tweejarige hbo-opleidingen, namelijk Associate Degrees.

Nog een factor die een rol kan spelen in de doorstroom van mbo naar hbo is het niveauverschil tussen een mbo- en een hbo-opleiding. Mbo-studenten geven aan dat ze verwachten dat het hbo te moeilijk zal zijn (Van den Broek et al., 2020). Inderdaad blijkt uit ander onderzoek dat mbo-studenten het vaak moeilijk hebben in het hbo. Zij missen soms bepaalde studievaardigheden en theoretische kennis die nodig zijn in het hbo, wat reden kan zijn voor uitval in het hbo (Bormans et al., 2015; Eldik, 2010; Vervoort & Elffers, 2018). Ook zijn er signalen dat jongeren met een mbo-diploma verwachten zich niet thuis te zullen voelen in het hbo vanwege negatieve verwachtingen in het hbo over hun capaciteiten. Zij zouden last hebben van vooroordelen vanuit het hbo en hierdoor ontmoedigd worden om naar het hbo te gaan (Elffers, 2018; Mulder et al., 2018).

Opleidingskenmerken: opleiding B kiezen in plaats van voorkeursopleiding A

Onderzoek dat tot op heden is uitgevoerd naar zelfselectie, in termen van niet kiezen voor een voorkeursopleiding maar een andere opleiding, gaat grotendeels over de invloed van selectieprocedures. Hierdoor is er al een en ander bekend over bijvoorbeeld de invloed van de inhoud en timing van selectieprocedures op zelfselectie. Zo blijkt uit onderzoek van Urlings-Strop en collega's (2013) dat zelfselectie vaker voorkomt wanneer de moeilijkheidsgraad van de selectieprocedure hoger is. Daarbij komt uit het Nederlandse onderzoek van Niessen en collega's (2017) dat voor veertig procent van de aankomende studenten de selectiemethode van de universiteit (enigszins) invloed had op hun keuze. Aankomende studenten geven de voorkeur aan selectiemethoden als interviews en work-sample tests. Deze methoden worden door de aankomende studenten als betrouwbaar gezien, mede door hun hoge gezichtsvaliditeit en criteriumgebondenheid. Cognitieve vaardigheidstoetsen en persoonlijkheidsvragenlijsten zijn minder populair en hebben mogelijk een afschrikkende werking. Ook lijkt de timing van de selectieprocedure van invloed te zijn op zelfselectie. Het inventariserend vooronderzoek onder decanen laat zien dat leerlingen vaak te laat beginnen met de voorbereiding op de selectieprocedure (Inspectie van het Onderwijs, 2019). Dit hangt samen met het feit dat activiteiten van selecterende opleidingen, zoals toetsmomenten of meeloopdagen, vaak plaatsvinden in toetsweken of andere drukke perioden. Daarbij zijn selectieprocedures intensief en kosten veel tijd, waardoor leerlingen zich onvoldoende kunnen voorbereiden. Dit komt overeen met bevindingen uit een onderzoek van Van den Broek en collega's (2017) waarin twintig procent van de scholieren aangeeft hun tijd liever te besteden aan het behalen van het diploma van de middelbare school. Naast een selectieprocedure, kan ook de studiekeuzecheck, hoewel deze niet bindend is, ook van invloed zijn op het besluit van een scholier om zich al dan niet aan te melden voor een opleiding (Warps, et al. 2017).

Een andere factor die mogelijk een rol kan spelen is de taal van het onderwijs. Een deel van de ho-opleidingen in Nederland wordt in het Engels aangeboden. Er is beperkte literatuur beschikbaar over de invloed van onderwijs in een tweede taal op zelfselectie. Dit heeft te maken met het feit dat veel literatuur uit Engelstalige landen komt waar dit uiteraard niet speelt. Zo blijken Nederlandstalige studenten die hun opleiding Psychologie in het Nederlands volgen succesvoller te zijn in termen van cijfers en EC's dan studenten die in een tweede taal studeren (De Vos et al., 2020). Ander onderzoek uit het buitenland gaf aan dat niet-Engelstalige studenten die Engelstalig onderwijs volgen meer moeite hebben met het volgen van hoorcolleges (Hellekjaer, 2010) en meer moeite hebben met het beantwoorden van open toetsvragen (Van der Beken en Brysbaert, 2018).

Persoonskenmerken

Kenmerken op stelsel- en opleidingsniveau kunnen van invloed zijn op zelfselectie, en vaak spelen persoonskenmerken hierin een versterkende rol. We bespreken in deze paragraaf bevindingen in de literatuur die erop wijzen dat persoonskenmerken een rol spelen in zelfselectie.

Op stelselniveau weten we dat studiekosten ervoor kunnen zorgen dat gediplomeerden afzien van studeren, met name in de overgang mbo-hbo. Uit internationaal onderzoek blijkt dat dit effect sterker is voor etnische minderheden (St. John, 1991). In Nederland zien we dat financiële redenen een grotere rol spelen voor mbo-studenten met laagopgeleide ouders dan voor mbo-studenten met hoogopgeleide ouders. Daarnaast blijkt dat financiële redenen zwaarder meewegen, naarmate de mbo-student ouder is en meer aversie heeft tegen het afsluiten van een lening (Van den Broek et al., 2018).

Sinds de invoering van het leenstelsel blijven studenten langer thuis wonen om een hoge studieschuld te voorkomen. Dit effect lijkt sterker te zijn voor studenten met een lagere sociaaleconomische status. Bij deze groep studenten spelen ook weerstand tegen lenen en een hogere risicoaversie een grotere rol dan bij studenten met een hogere sociaaleconomische status (Van den Berg & Van Gaalen, 2018). Daarnaast heeft deze groep studenten waarschijnlijk minder mogelijkheden dan studenten met een hogere sociaaleconomische status om door ouders financieel gesteund te worden waardoor de kans op zelfselectie (afzien van een opleiding in het hoger onderwijs) versterkt wordt (Van den Berg & Van Gaalen, 2018).

Een ander aspect dat we aantreffen in de literatuur en dat samenhangt met de studiekosten is de afstand van de instelling tot het ouderlijk huis. Mbo-gediplomeerden kiezen vaker een studie dichterbij huis vanwege hoge huurprijzen. Een instelling is aantrekkelijker wanneer de afstand tot het ouderlijk huis kleiner is (Singell, 2001). Afstand speelt vooral een rol in de keuze van aankomende studenten met een lagere sociaaleconomische status, vrouwen en studenten uit gezinnen met een migratieachtergrond (Black et al., 2015; Frenette, 2006).

Uit eerder onderzoek blijkt ook dat bepaalde persoonskenmerken van invloed zijn op de kans dat een student zich al dan niet gaat aanmelden voor een opleiding met een selectieprocedure. Kenmerken die gerelateerd zijn aan een kleinere kans om zich aan te melden voor een opleiding met een selectieprocedure zijn: het afkomstig zijn uit een gezin met laagopgeleide ouders (eerstegeneratiestudenten) en/of met ouders in lagere inkomensgroepen, het hebben van een niet-westerse migratieachtergrond, en het behalen van een lager gemiddeld cijfer in het voortgezet onderwijs (Inspectie van het Onderwijs, 2015, 2017). Uit onderzoek uit 2007 bleek dat een selectieprocedure bij een opleiding geen drempel vormt voor vrouwen (Korthals, 2007). Aan de meeste opleidingen met een numerus fixus studeren ook meer vrouwen dan mannen (Van den Broek et al., 2018; Inspectie van het Onderwijs, 2017). Toch blijken vrouwen meer twijfels te hebben dan mannen over het succesvol kunnen doorlopen van een selectieprocedure (Van den Broek et al., 2017).

Ook sociaal-emotionele kenmerken kunnen van invloed zijn op de keuze om niet aan de opleiding met selectieprocedure te beginnen. Een kenmerk dat hierin vaak naar voren komt is onzekerheid. Aankomende studenten die onzeker zijn over hun eigen capaciteiten kunnen zich laten afschrikken door een numerus fixus (Inspectie van het Onderwijs, 2015). Volgens onderzoek van Van den Broek en collega's (2017) twijfelt tussen de veertien en achttien procent van de scholieren of ze door de selectie zouden komen. Ze denken dat ze mogelijk niet tot de opleiding zullen worden toegelaten. Dit zou vooral spelen bij eerstegeneratiestudenten. Tevens signaleren de instellingen dat, wanneer een bepaalde opleiding ergens ook zonder numerus fixus wordt aangeboden, veel aankomende studenten naar de instelling zonder numerus fixus trekken, om daarmee de selectieprocedure te ontwijken.

Een vorm van zelfselectie die vooral in de Verenigde Staten is onderzocht is 'undermatching'. Dit houdt in dat studenten die aangenomen kunnen worden op meer prestigieuze universiteiten, toch bewust kiezen voor een onderwijsinstelling met een lagere ranking. In Nederland zal dit minder

spelen, omdat er in Nederland geen grote verschillen bestaan tussen instellingen in termen van prestige en ranking. Vertaald naar de Nederlandse situatie zou dat kunnen betekenen dat vwo-gediplomeerden bijvoorbeeld kiezen voor een hbo-opleiding. Vwo-scholieren die kiezen voor het hbo geven aan met name aangetrokken te zijn tot het praktijkgerichte karakter van het hbo (Warps et al., 2011); dit zijn vooral vwo-scholieren met lage eindexamencijfers en met laagopgeleide ouders (Inspectie van het Onderwijs, 2019). Ook komt dit met name voor bij studenten met een lage sociaaleconomische status (SES), onder andere doordat ouders met een lage SES niet altijd beschikken over de nodige informatie om te helpen bij het studiekeuzeprocess (Deutschlander, 2017). Daarnaast komt undermatching voornamelijk voor bij aankomende studenten met een migratieachtergrond en vaker bij vrouwen dan bij mannen (Belasco & Trivette, 2015; Long, 2004).

Samenvatting Literatuuronderzoek

Samengevat zijn er op basis van onderzoek een aantal factoren te onderscheiden die onbedoelde zelfselectie zouden kunnen veroorzaken, zodanig dat een student niet begint aan (een bepaalde opleiding in) het hoger onderwijs:

stelsel- en opleidingskenmerken

- studiekosten;
- duur opleiding;
- verwachte moeilijkheidsgraad van de opleiding;
- verwachte vooroordelen ten opzichte van mbo'ers in het ho;
- selectieprocedure (wel/geen selectie, soort, timing, intensiteit);
- taal van het onderwijs;

persoonlijke kenmerken

- (niet-westerse) migratieachtergrond;
- opleidingsniveau/inkomen/sociaaleconomische status van ouders;
- geslacht;
- leeftijd;
- eindcijfers vooropleiding;
- afstand tussen huis en instelling;
- risicoaversie;
- leenaversie;
- onzekerheid over eigen capaciteiten.

De beschikbare wetenschappelijke literatuur over zelfselectie blijkt beperkt. Bovendien ligt de focus vooral op selectieve opleidingen en vaak niet op de Nederlandse context. Dit ondersteunt de noodzaak om een nieuw onderzoek uit te voeren naar kenmerken die van invloed zijn op de keuze om wel of niet te gaan studeren in het hoger onderwijs of de keuze voor een bepaalde opleiding in het hoger onderwijs.

Naast de bovengenoemde factoren op basis van de literatuur, is het interessant om ook factoren te onderzoeken waarvan, onder andere op basis van geluiden uit de media en politiek, ook het vermoeden bestaat dat zij bij zouden kunnen dragen aan zelfselectie, zodanig dat een student niet begint aan een opleiding van eerste keuze in het hoger onderwijs. Hierbij denken we aan:

Criteria voor het Bindend Studie Advies (BSA)

Een Bindend Studie Advies houdt in dat als een student niet voldoet aan de norm die gesteld wordt door de opleiding, de student de opleiding dient te verlaten. Hoewel we geen literatuur hebben aangetroffen die aangeeft dat hoge BSA-normen zelfselectie in de hand zouden werken, ligt het voor de hand dat onzekere studenten niet graag kiezen voor een opleiding met een hoge BSA-norm.

De mate waarin een opleiding inclusiviteit ondersteunt

Inclusiviteit, de mate waarin iedere student op dezelfde manier meedoet en erbij hoort, ongeacht achtergrond, opleidingsniveau ouders, geslacht, seksuele geaardheid, religie et cetera, is een onderwerp dat breed in de belangstelling staat (zie bijvoorbeeld www.ECIO.nl). Er is tot op heden geen onderzoek gedaan naar beleid dat instellingen of opleidingen hebben ten aanzien van inclusiviteit. Het ligt voor de hand dat dit mogelijk wel van invloed is op de studiekeuze van sommige studenten.

De massaliteit van een opleiding

Grootschaligheid van een opleiding kan studiesucces in het eerste jaar belemmeren, bijvoorbeeld omdat een gebrek aan persoonlijke aandacht die dit met zich meebrengt, studenten kan demotiveren (zie o.a. Onderwijsraad, 2008). Of grootschaligheid ook kan leiden tot onbedoelde zelfselectie is tot op heden niet onderzocht.

Studiekeuzecheck

Ook de studiekeuzecheck kan mogelijk een onbedoelde barrière opwerpen voor (sommige) studenten, met name als deze intensief is. We gaan in dit onderzoek na of dit inderdaad het geval is.

Webonderzoek

Naast het literatuuronderzoek is er een webonderzoek gedaan om na te gaan welke van de eerder genoemde kenmerken zich daadwerkelijk voordoen in de Nederlandse context. Er is gekeken naar studiekosten, studiekeuzecheck, verengelsing, BSA-normen, en opleidingen met een selectie. Als methode is er gebruikgemaakt van een reguliere zoekmachine en is er gezocht op zoektermen als 'studiekosten', 'extra kosten hbo', 'extra kosten wo', 'verengelsing', en zijn er gericht websites van onderwijsinstellingen en relevante organisaties en nieuwsmedia bezocht, zoals Nibud, VSNU, VH, Scienceguide en Studiekeuze123.

Studiekosten

Studiekosten zijn voor een groot deel afhankelijk van of een student op kamers gaat wonen of niet. De kosten bestaan primair uit collegegeld en studieboeken. Daarnaast hebben studenten andere noodzakelijke kosten zoals zorgverzekering, kleding, telefoon en ontspanning, uitgaan en sport. Voor studenten die op kamers wonen komen daar bovenop nog kosten voor huur en boodschappen. Uit onderzoek van het Nibud bleek dat de maandelijkse kosten van uitwonende studenten gemiddeld 600 euro hoger zijn dan die van thuiswonende studenten (Nibud, 2017). Daarnaast zijn bepaalde opleidingen ook duurder dan andere. Zo mogen *university colleges* sinds 2012 meer collegegeld vragen omdat zij intensief en kleinschalig onderwijs geven. Het collegegeld kan hierdoor wel tot 2000 euro hoger zijn dan bij reguliere opleidingen. Deze opleidingen lijken ook vooral studenten aan te trekken uit welgestelde milieus (Delta, 2013). Ook in het hbo zijn er verschillende hogescholen die een hoger collegegeld vragen. Dit zijn vooral hotelscholen, kunstacademies en business schools. Bekostigde instellingen met kleinschalig en intensief onderwijs mogen maximaal vijf keer het wettelijk collegegeld vragen, particuliere instellingen kunnen zelfs nog hogere tarieven rekenen. Daarnaast zijn er ook opleidingen met een lager collegegeld. Voor een lerarenopleiding betalen studenten de eerste twee jaren slechts de helft van het collegegeld. Voor sommige opleidingen zijn naast boeken ook

andere materialen nodig, denk hierbij aan materialen voor maquettes bij bouwkunde opleidingen of messensets en kleding bij opleidingen aan hotelmanagement. Een andere kostenpost waar studenten tegenaan kunnen lopen zijn excursies en studiereizen, al moeten instellingen in de meeste gevallen ook gratis alternatieven aanbieden.

Studiekeuzecheck

Alle aankomende studenten krijgen te maken met een studiekeuzecheck. De studiekeuzecheck is een onderdeel van de aanmeldingsprocedure. Hoe de studiekeuzecheck of matching wordt ingevuld verschilt per instelling en opleiding. Dit gaat bijvoorbeeld om verschillen in vorm, het tijdstip en de voorwaarden die gesteld kunnen worden aan verplichte deelname aan activiteit(en). Voor veel opleidingen begint de studiekeuzecheck met een vragenlijst die wordt afgenomen zodra een student zich heeft ingeschreven in Studielink. Doorgaans is dat uiterlijk half januari voor numerusfixusopleidingen, en 1 mei voor reguliere opleidingen. Studenten die dit in een vroeg stadium doen, krijgen dan vaak ook snel feedback en hebben daarna meer tijd om eventueel hun keuze te herzien. Andere manieren kunnen bijvoorbeeld een gesprek zijn over de gemaakte keuze, het volgen van een proefcollege, het doen van een proeftentamen of een andere activiteit. Sommige instellingen of opleidingen bieden studenten meerdere matchingsactiviteiten aan om te achterhalen of de opleiding bij hen past (al dan niet online, ook i.v.m. coronamaatregelen). Opleidingen kunnen deelname aan activiteiten verplicht stellen. Een opleiding heeft daarmee het recht om een aankomend student die de onderdelen niet volledig heeft doorlopen de toegang tot de opleiding te weigeren.

Verengelsing

Steeds meer universiteiten en hogescholen bieden Engelstalige opleidingen aan. Ruim de helft van de wo-bachelors in Nederland wordt in het Nederlands aangeboden, 29 procent van de wo-bachelors wordt volledig in het Engels aangeboden en 15 procent van de wo-bachelors in zowel Nederlands als Engels (VSNU, 2020). Sommige opleidingen worden binnen één instelling zowel in het Nederlands als in het Engels aangeboden (bijvoorbeeld Psychologie aan de VU en RU).

Naast enkele aanwijzingen uit wetenschappelijke literatuur, zijn er ook aanwijzingen in de media van de invloed van de onderwijstaal op studiekeuze (zie bijvoorbeeld Miltenburg, 2018). Studenten die twijfelen aan hun beheersing van het Engels zullen wellicht minder geneigd zijn te kiezen voor een Engelstalige opleiding. Daarnaast trekken Engelstalige opleidingen vaker buitenlandse studenten, die doorgaans zeer gemotiveerd zijn en daarmee veelal ijveriger zijn dan Nederlandse studenten (Van Walsum, 2018). Bij internationale opleidingen ligt de lat doorgaans hoog, wat onzekere studenten af zou kunnen schrikken. Daarnaast worden er zorgen geuit dat verengelsing ten koste kan gaan van de onderwijskwaliteit (Ten Broeke, 2018; De Groot, 2017).

Bindend Studieadvies (BSA)

Na afloop van het eerste studiejaar krijgt elke student een studieadvies van hun opleiding of instelling. Het bindend studieadvies is bedoeld om snel te kunnen beoordelen of studenten geschikt zijn voor een opleiding en of ze mogelijk de verkeerde studiekeuze hebben gemaakt. Wanneer het bindend studieadvies negatief is, moet een student stoppen met de opleiding. Universiteiten en hogescholen bepalen zelf hoe zij het bindend studieadvies toepassen. Hierdoor zijn er grote verschillen tussen instellingen en opleidingen. De hoogte van de BSA-norm kan variëren van 36 tot 60 studiepunten (Van den Broek et al., 2019). Bij hogescholen is de norm gemiddeld iets hoger dan bij universiteiten. Daarnaast zijn er ook verschillen in de criteria die bepalend zijn om de BSA-norm te

kunnen halen. Hierbij valt te denken onder meer aan compensatieregelingen, mogelijkheden tot herkansing en verplichte vakken. Bij enkele instellingen is het bijvoorbeeld mogelijk om een onvoldoende te compenseren met een voldoende. Ook zijn er verschillen in de ondersteuning die instellingen bieden bij opgelopen studievertraging.

Selectieve opleidingen

In 2020-2021 zijn er 89 bacheloropleidingen, 35 in het hbo en 54 in het wo, die selectiecriteria hanteren bij toelating. Deze opleidingen zijn verdeeld over veertien hbo-instellingen en dertien universiteiten. Kunstopleidingen zijn vanwege het specifieke karakter in deze inventarisatie buiten beschouwing gelaten.

De meest numerusfixusopleidingen selecteren op vakspecifieke kennis of basiskennis (96%), motivatie (87%), studievaardigheden (76%), cognitieve en analytische vaardigheden (63%) en visie en verwachtingen (61%). Hoewel er bij de selectie in het hoger onderwijs vaak wordt gekeken naar zowel motivatie als naar voorkennis en cognitieve vaardigheden, verschillen wo en hbo-opleidingen in dit opzicht: In het wo kijken de meeste opleidingen naar vakspecifieke kennis en basiskennis terwijl in het hbo vaker wordt gekeken naar motivatie. De gekozen instrumenten hangen nauw samen met de selectiecriteria die worden gehanteerd. Kennis/basiskennis wordt onder andere getoetst op basis van cijfers, verschillende toetsen, huiswerkopdrachten, online assessment of een gestandaardiseerde toets. Motivatie wordt vaak getoetst op basis van een motivatiebrief, een gesprek of interview of een assessment. Ook hier zien we verschillen tussen wo en hbo-opleidingen. In het wo worden bij ruim twee derde (68%) van alle numerusfixusopleidingen cijferlijsten gebruikt, gevolgd door toetsen (36%), terwijl in het hbo juist motivatiebrieven en assessment het meest worden gebruikt als selectie-instrument (respectievelijk 20% en 19%).

We leiden uit deze inventarisatie af dat selectieprocedures zijn in te delen op twee belangrijke dimensies: 1) selectie op basis van kunnen (capaciteiten) en/of motivatie, en 2) een procedure waarbij studenten 'on the spot' moeten laten zien wat ze kunnen/willen en/of op basis van aan te leveren bewijzen/ documenten.

Secundaire analyse vragenlijstgegevens

In dit hoofdstuk gaan we nader in op kwalitatieve gegevens uit vragenlijsten onder jongeren over hun motieven om al dan niet voor (een bepaalde opleiding in) het hoger onderwijs te kiezen. Hiermee gaan we na of er nog aanvullende kenmerken zijn die nog niet naar voren zijn gekomen uit het literatuuronderzoek en/of signalen uit media en politiek.

Bewuste motieven

In deze paragraaf beschrijven we bewuste motieven van havo- en vwo-scholieren en mbo-studenten om al dan niet door te stromen naar het hoger onderwijs. In de vragenlijsten over doorstroom naar het hoger onderwijs (afgenomen door ResearchNed in 2018, N = 3.641), zijn aan havo- en vwo-scholieren en mbo-studenten open vragen gesteld over de reden om al dan niet af te zien van een studie in het hoger onderwijs. De antwoorden hebben we geanalyseerd met een inhoudsanalyse. We beschrijven hier de resultaten.

Een motief dat bij mbo-studenten heel duidelijk naar voren komt om niet door te stromen naar hoger onderwijs zijn de studiekosten die hieraan verbonden zijn, zoals ook in het literatuuronderzoek bleek. Deze kosten hebben een afschrikkende werking. Een aanzienlijk deel geeft aan dat zij geen studielening aan durven te gaan. Daarbij geldt dat ze bang zijn dat ze het niveau niet aankunnen en dan toch een studieschuld overhouden.

“Omdat ik bang ben dat hbo te hoog is voor mij en omdat we geld moeten lenen om het te betalen ben ik bang dat ik dus geld verspil als ik het dus inderdaad niet aan kan...”

Opleidingsduur komt naar voren als factor, wat ook al bleek uit het literatuuronderzoek. Motivatie om, na een mbo-opleiding, nog twee tot vier jaar te studeren ontbreekt vaak. Dit gebrek aan motivatie hangt voor sommige mbo-studenten samen met het verlangen om te gaan werken.

“Omdat ik nog niet goed genoeg gemotiveerd ben en bang ben dat ik hierdoor niet de opleiding af ga maken.”

Ook komen er bij scholieren en mbo-studenten verschillende motieven naar voren om af te zien van een opleiding met selectie. Deze komen deels overeen met de gevonden motieven in het literatuuronderzoek, en deels zijn deze signalen nieuw. We zien dat een veel voorkomend motief van scholieren en mbo-studenten om niet aan een selectieve opleiding te beginnen is dat ze twijfelen aan de eigen capaciteiten en of ze wel voldoen aan de toelatingseisen van de opleiding. Dit resoneert dus met de bevindingen over onzekerheid die in de literatuur ook naar voren kwamen.

“Ik voldoe misschien niet aan de eisen en ben bang dat de opleiding te hoog gegrepen is voor mij.”

“Toelatingstoetsen die op een te hoog niveau worden gemaakt.”

“Ik ben vorig jaar niet toegelaten tot de studie die ik graag wilde volgen. Naderhand is er niet teruggekoppeld wat ze precies misten, wat resulteerde in de afwijzing. Geeft een enorme onzekerheid om het nog een keer te proberen.”

Daarnaast geven een paar respondenten aan niet te weten wanneer ze zich moeten aanmelden voor een numerusfixusopleiding. Dit komt bij de meeste respondenten die dit aangeven doordat ze, naar eigen zeggen, niet zijn voorgelicht door hun huidige school.

“Ik weet ook niet wanneer ik me zou moeten aanmelden voor een studie ... omdat ik er weinig over te horen heb gekregen op school en het me een enorme klus lijkt om erachter te komen.”

Daarbij geven ook veel scholieren aan dat het moment van het aanmelden en de selectieprocedure voor numerusfixusopleidingen ongelukkig vallen. Deze vallen namelijk vóór en tijdens de examenperiode. Dit levert veel extra werk op en kost veel tijd, terwijl scholieren zich willen focussen op hun eindexamens.

“De extra stof die soms geleerd moet worden voor bepaalde toetsen, die het eindexamenjaar echt heel erg zwaar maken.”

Kortom, de redenen die genoemd worden om helemaal af te zien van studeren in het hoger onderwijs of om van een bepaalde opleiding af te zien zijn studiekosten en studieschuld en gebrek aan motivatie om nog een aantal jaar te studeren. Als het gaat om numerusfixusopleidingen wordt vaak genoemd dat men hiervan afziet uit angst niet te voldoen aan de eisen van een selectieprocedure, door gebrek aan kennis over de aanmeldprocedure als gevolg van beperkte voorlichting van scholen en door de timing van de procedures (rond de eindexamens).

Samenvatting vooronderzoek

Op basis van onderzoek zijn er een aantal duidelijke factoren te onderscheiden die gerelateerd zijn aan onbedoelde zelfselectie. Daarnaast zijn er signalen uit meer kwalitatieve bronnen - politiek, media, ofwel logisch af te leiden uit andere gegevens/signalen - die ook factoren aanwijzen die van belang zouden kunnen zijn, maar nog niet empirisch onderzocht zijn (zie bijvoorbeeld de motie Van den Hul, 2019; Inspectie van het Onderwijs, 2020). Alle factoren die we op basis van deze bronnen hebben gevonden worden meegenomen in het voorliggende onderzoek. Samengevat komen we op de volgende factoren die het meest van belang lijken. We geven met een ‘l’ aan dat de voornaamste bron literatuur was, en met een ‘s’ dat het om een signaal gaat.

(I) Zelfselectie met als gevolg het afzien van een verdere loopbaan in het hoger onderwijs:

Kenmerken ho:

- Studiekosten; l
- Opleidingsduur; l
- Moeilijkheidsgraad van hbo; l
- Negatieve vooroordelen in hbo t.o.v. mbo'ers; l

(II) Zelfselectie met als gevolg het afzien van opleiding A vanwege specifieke kenmerken van deze opleiding en in plaats daarvan te kiezen voor opleiding B:

Studiekosten; l

Selectieprocedure:

- Wel/geen selectie: l
- Intensiteit/ moeilijkheidsgraad: l
- Timing (tijdens drukke periode eindexamenjaar): l
- Vorm:
 - Selectie op basis van vaardigheden en/of motivatie: l
 - Selectie op basis van performance ‘on the spot’ en/of aanleveren bewijzen / documenten: l

Voertaal van de opleiding (Engels of Nederlands); l, s

Eisen verbonden aan het BSA; s

De mate waarin een opleiding inclusiviteit ondersteunt; s

De massaliteit van een opleiding; s

Studiekeuzecheck; l, s

Individuele kenmerken:

- (Niet-westerse) migratieachtergrond; l
- Opleidingsniveau/inkomen/sociaal economische status van ouders; l
- Sociaal netwerk; s
- Geslacht; l
- Leeftijd; l
- Eindcijfers vooropleiding; l
- Afstand tussen huis en instelling; l
- Motivatie; s
- Risicoaversie; l
- Leenaversie; l
- Onzekerheid over eigen capaciteiten; eerdere ervaringen in het onderwijs met zakken etc.; s
- Mate van geïnformeerdheid over mogelijkheden in het hoger onderwijs; kwaliteit van ontvangen studievoorzichting; s

3. Pre-test instrument Zelfselectie

Op basis van de relevante factoren die in het vooronderzoek zijn geïdentificeerd is er een vragenlijst ontwikkeld die als pre-test door een studentenpanel is ingevuld. De vragenlijst voor de pre-test bestond uit een set achtergrondvragen, vignetten en slotvragen.

Achtergrondvragen

De vragenlijst voor de pre-test begon met een set achtergrondvragen. Er is gevraagd welke opleiding scholieren en studenten volgden in 2019-2020 en wat zij in 2020-2021 zouden gaan doen. Ook is er gevraagd naar de impact van de COVID-19 maatregelen op de plannen voor 2020-2021, schoolprestaties en persoonskenmerken als risicoaversie, motivatie, attitudes ten aanzien van lenen voor de studie, eerdere ervaringen in het onderwijs, zelfvertrouwen/onzekerheid en de voorbereiding op de studiekeuze en studievoorlichting. Deze achtergrondkenmerken kunnen worden gebruikt om na te gaan of er sprake is van differentiële effecten: of de impact van bepaalde vignetten sterker is voor bepaalde groepen.

Vignetten

Bij vignettenonderzoek moet er een zogeheten nulconditie worden voorgelegd waaraan de overige condities kunnen worden gerelateerd. Als voorbeeld werken we hieronder de vignetten voor het thema 'Keuze voor het hoger onderwijs' uit. Alle vignetten zijn te vinden in de uiteindelijke vragenlijst in 0, technische documentatie over het programmeren van vignetten staat in Bijlage 3.

De thema's die zijn opgenomen in de vignetten zijn:

Keuze voor het hoger onderwijs (alleen mbo)
Keuze voor opleiding A versus B (allen)
Selectieve opleiding (allen)

Bij het eerste thema 'Keuze voor het hoger onderwijs' is als nulconditie de volgende vraag gesteld: 'Hoe groot schat jij de kans dat jij een hbo-opleiding gaat volgen?' [1-100 procent]⁸

Vervolgens kregen respondenten de volgende toelichting:

'Stel, je twijfelt of je verder wilt gaan studeren in het hbo. Er zijn in het hbo opleidingen waar je de juiste vooropleiding voor hebt en die je interessant vindt. In dit vragenblok leggen we je achtereenvolgens twee situaties voor. We willen graag weten hoe groot jij bij iedere situatie denkt dat de kans is dat je onder die omstandigheden verder gaat studeren in het hbo.'

En daarna kregen zij twee scenario's voorgelegd, zoals deze:

'Stel, veel studenten vinden deze hbo-opleiding even moeilijk als hun mbo-opleiding, en de hbo-opleiding duurt vier jaar.'

Gevolgd door de vraag:

'Hoe groot schat jij onder deze omstandigheden de kans dat jij je voor deze hbo-opleiding aanmeldt? [1-100 procent]'

8 Deze vraag is alleen aan mbo-studenten gesteld

Slotvragen

Naast de vignetten zijn er stellingen opgenomen in de vragenlijst over enkele factoren en zijn er tot slot enkele metavragen gesteld om de ervaringen van de studenten tijdens de pre-test uit te vragen. Hierbij ging het vooral om de vraag of er aspecten waren die niet zijn opgenomen in de vragenlijst, maar die ook nog een rol zouden kunnen spelen bij het afzien van een (bepaalde) opleiding in het hoger onderwijs. Verder is er gevraagd naar de ervaren invulduur, via welk apparaat de vragenlijst was ingevuld, of de vragen duidelijk waren en welke verbeterpunten er zijn.

Resultaten Pilotonderzoek

Het doel van het pilotonderzoek was om de vragenlijst aan te scherpen op basis van deze ervaring en resultaten. In deze paragraaf worden eerst de resultaten beschreven van de achtergrondvragen, om een beeld te geven van hoe studenten de vragenlijst hebben ervaren. In paragraaf 3.2 worden de vignetten uitgewerkt. We eindigen elke paragraaf met aanbevelingen voor het uiteindelijke instrument op basis van de bevindingen.

Aan deze pilot hebben 856 respondenten meegedaan, 91 mbo-studenten (11%), 238 havo scholieren (28%) en 498 vwo scholieren (58%). Van de overige tien respondenten is het grootste deel al bezig met een vervolgopleiding in het ho, anderen zitten in 4 vwo of zijn student van een mbo-3 of mbo+-opleiding. Zij vallen buiten de scope van deze pilot.

Achtergrondkenmerken

De meerderheid van de respondenten (715, 84%) begint komend studiejaar met een studie in het hoger onderwijs. Vijf procent neemt een tussenjaar (n=42), drie procent gaat een andere opleiding doen en 2% geeft aan het komende studiejaar te gaan werken en waarschijnlijk niet meer te gaan studeren in het hoger onderwijs. De overige zes procent zal nog een jaar vo of vavo volgen.

Invulervaring

Aan het einde van de vragenlijst zijn er enkele vragen gesteld naar de ervaringen van studenten met de vragenlijst. Hoe lang hebben zij er over gedaan? Missen zij onderwerpen? Waren er onderwerpen onduidelijk? We beschrijven hier de resultaten van deze vragen.

Om te toetsen of de vragenlijst niet te lang zou zijn, is gevraagd wat studenten vonden van de lengte van de vragenlijst. De meerderheid van de respondenten (70%) vond de vragenlijst precies de goede lengte hebben. Ongeveer een kwart (27%) van de respondenten vond de vragenlijst lang of heel lang (zie tabel 1).

Tabel 1: Wat vond je van de lengte van de vragenlijst?

	n	%
Kort	24	3,4
Precies goed	485	69,6
Lang	183	26,3
Heel lang	5	0,7

De overgrote meerderheid (70%) van de studenten heeft deze vragenlijst ingevuld met een telefoon, ruim een kwart met een laptop of pc en enkelen (2,3%) gebruikten een tablet (Tabel 2).

Tabel 2: Hoe heb je deze vragenlijst ingevuld?

	n	%
Met een laptop/pc	193	27,7
Met een tablet	16	2,3
Met een telefoon	488	70
Totaal	697	100

Veruit de meeste studenten (86,6%) vond alle vragen duidelijk. Dit neemt niet weg dat er ook een aanzienlijke groep (n=92, 13,2%) respondenten was die moeite met de vragen had (zie Tabel 3).

Tabel 3: Waren alle vragen duidelijk?

	n	%
Ja	605	86,8
Nee	92	13,2
Totaal	697	100

Om te onderzoeken wat er mogelijk onduidelijk is, is er ook een open vraag gesteld naar wat studenten niet duidelijk vonden. De antwoorden op deze vraag zijn geëvalueerd en geïnterpreteerd. Dit leidde tot het volgende overzicht van onduidelijkheden en verbeterpunten:

Vignetten:

- de stellingen met vignetten vond men soms onduidelijk en lang (n=34);
- de stellingen met vignetten werden door sommigen als onrealistisch ervaren;
- langere vragen (vignetten) zijn niet goed leesbaar op een telefoon.
- Bij de vraag over mogelijk veranderde plannen door de COVID-19 maatregelen, wordt de antwoordoptie 'anders namelijk' gemist.
- Vragen over numerus fixus of selectie: veel respondenten kennen deze termen nog niet.
- De term 'inclusiviteit' roept vragen op: vervangen door 'gelijke behandeling'.
- De vragen in het blok Relatieve risicoaversie (9a, 9b en 9d) worden erg normatief gevonden. Dat is ongewenst.
- De vraag: 'In hoeverre ben je bekend met mogelijkheden om je voor te bereiden op de keuze voor een opleiding in het hoger onderwijs?' werd onduidelijk gevonden.
- Tot slot riep de timing verwarring op: er wordt gevraagd naar de kans een studie te kiezen, maar de respondenten van deze pilot hebben al gekozen. Dit probleem zal niet meer spelen bij de daadwerkelijke afname in het najaar.

Verder bleek bij analyse van de open antwoorden op de vraag naar de plannen voor het komende studiejaar 'Geef aan welke situatie op jou van toepassing is', dat sommige respondenten de term 'hoger onderwijs' niet herkennen. Beter zou zijn om dit te vervangen door 'hogeschool of universiteit'. Ook bleek dat er bij deze vraag enkele antwoordcategorieën werden gemist door de respondenten. Negen respondenten gaven aan nog een jaar voortgezet onderwijs of vavo te gaan volgen.

Tot slot is er gevraagd of er nog kenmerken of omstandigheden zijn die we niet hebben opgenomen in deze vragenlijst, die er volgens de studenten toe kunnen leiden dat studenten niet kiezen voor de opleiding van eerste keuze, en is er gevraagd naar factoren en omstandigheden die ertoe kunnen leiden dat studenten helemaal afzien van een opleiding in het hoger onderwijs. De antwoorden op deze twee vragen zijn geëvalueerd en geïnterpreteerd.

Er waren 187 studenten die de vraag hebben beantwoord of zij nog onderwerpen misten die ertoe zouden kunnen leiden dat studenten afzien van de opleiding van hun eerste keuze. Onderwerpen die vaker werden genoemd zijn geturfd. De resultaten daarvan staan hieronder weergegeven. Financiële omstandigheden blijken een grote rol te spelen, de kosten van studeren, bijkomende studiekosten en op kamers gaan. En daaraan gerelateerd zijn locatie, afstand en opzien tegen een hoge studieschuld. Ook de mening van ouders of vrienden (sociale omgeving), kan een rol spelen.

Tabel 4: Omstandigheden die ertoe kunnen leiden dat studenten afzien van kiezen voor de opleiding van de eerste keuze, waar geen/onvoldoende aandacht voor was in de vragenlijst

Genoemde factoren	n
Kosten	50
Afstand en reistijd	32
Kamers (beschikbaarheid en kosten)	29
Leenstelsel	23
Sociale omgeving (ouders, vrienden)	17
Locatie	9
Selectie	9
Toekomstperspectief	9
Sfeer	8
Imago/status opleiding	7
Studielast	7
Studievoorlichting / studieoriëntatie	6
Man-vrouw verhouding	4
Dyscalculie / dyslexie	3
Engelstalig onderwijs	3

De vraag welke omstandigheden ertoe kunnen leiden dat studenten helemaal afzien van een opleiding in het hoger onderwijs is door 115 studenten beantwoord.

Tabel 5 Omstandigheden die ertoe kunnen leiden dat studenten helemaal afzien van een opleiding in het hoger onderwijs, waar geen/onvoldoende aandacht voor was in de vragenlijst

Genoemde factoren	n
Kosten	36
Leenstelsel	25
Alternatief	8
Kamers	7
Sociale omgeving	7
Studiedruk / stress	6
Afstand	5
Ervaringen vo/mbo	5
Locatie	4
COVID-19	4
Faalangst	3

Corona

Bij de vragen over Corona bleek dat de plannen van de meeste respondenten ongewijzigd zijn gebleven. Slechts negen procent geeft aan dat de plannen zijn veranderd.

Resultaten Vignetten

In deze paragraaf doen we verslag van de resultaten uit de vignetten: (1) voor de overgang mbo naar hbo, (2) voor opleiding A vs. B, en (3) voor de keuze voor een selectieve opleiding. We doen aanbevelingen waarbij we ook rekening houden met de ervaringen van studenten beschreven in voorgaande paragraaf.

Vignet 1: Keuze voor het hoger onderwijs

Dit vignet gaat over de scenario's die aan mbo-studenten zijn voorgelegd (2 per respondent).

Referentievraag: Hoe groot schat jij de kans dat jij een hbo-opleiding gaat volgen? [1-100 procent]

Stel je voor dat je een hbo-opleiding op het oog hebt waar je in principe de juiste vooropleiding voor hebt. In dit vragenblok leggen we je achtereenvolgens twee situaties voor. We willen graag weten hoe groot jij bij iedere situatie denkt dat de kans is dat je deze hbo-opleiding gaat volgen.

Conditie I: Moeilijkheidsgraad

- 0 Stel, veel studenten vinden deze hbo-opleiding even moeilijk als hun mbo-opleiding
- 1 Stel, veel studenten vinden deze hbo-opleiding moeilijker dan hun mbo-opleiding

Conditie II: Opleidingsduur

- 0 En de hbo-opleiding duurt twee jaar
- 1 En de hbo-opleiding duurt vier jaar

Conditie III: Verwachting hogeschool

- 0 De hogeschool geeft aan dat mbo'ers met evenveel inspanning dit hbo-diploma behalen als havisten
- 1 De hogeschool geeft aan dat mbo'ers meer inspanning moeten doen om dit hbo-diploma te behalen dan havisten

Conditie IV: Voorwaarden lening

- 0 En het is zeker dat de voorwaarden voor een studielening (zoals rente, terugbetalen) in te toekomst hetzelfde blijven
- 1 En misschien worden de voorwaarden voor een studielening (zoals rente, terugbetalen) in te toekomst minder gunstig

Vraag na elk scenario:

Hoe groot schat jij onder deze omstandigheden de kans dat jij je voor deze hbo-opleiding aanmeldt? [1-100 procent]

Ten eerste hebben we gekeken naar de beschrijvende statistieken per vignet. We tonen het gemiddelde en de SD voor de referentievraag (eerste vraag zonder vignet), en de gemiddelden als een conditie de waarde 1 heeft (voor condities: zie de tekst hiervoor of bijschrift tabellen). Hier is voor gekozen omdat deze waarden naar verwachting een negatieve invloed zouden kunnen hebben op de ingeschatte kans om met een hbo-opleiding te starten. Let op: in deze beschrijvende tabel is geen rekening gehouden met het effect van mogelijke *combinaties* van condities.

We zien dat elke conditie met waarde 1 gerelateerd is aan een lagere gemiddelde kans om te starten met een hbo-opleiding dan de referentievraag. Dit suggereert dat alle condities een rol zouden kunnen spelen in de keuze voor hbo. In de eerste verkennende analyses blijkt vooral conditie 4 (onzekerheid rondom leenvoorwaarden) het sterkste effect te hebben (zie Bijlage 1, Tabel A1).

Tabel 6: Hoe groot schat jij de kans dat je een hbo-opleiding gaat volgen?

		Gemiddelde kans	SD	Min	Max
0	Referentievraag	84%	29	0%	100%
1	Conditie 1 =1	65%	28	0%	100%
2	Conditie 2 =1	63%	31	0%	100%
3	Conditie 3 =1	61%	29	0%	100%
4	Conditie 4 =1	58%	28	0%	100%

1 Veel studenten vinden deze hbo-opleiding moeilijker dan hun mbo-opleiding

2 De hbo-opleiding duurt vier jaar

3 De hogeschool geeft aan dat mbo'ers meer inspanning moeten doen om dit hbo-diploma te behalen dan havisten

4 Misschien worden de voorwaarden voor een studielening (zoals rente, terugbetalen) in te toekomst minder gunstig

Vignet 2: Thema Keuze voor opleiding A versus B

Deze vignetten zijn voorgelegd aan alle respondenten, twee scenario's per respondent.

Referentievraag: Hoe groot schat jij de kans dat je een opleiding in het hoger onderwijs gaat volgen? [1-100 procent]

Conditie I: Selectie

0 Stel, aan deze opleiding word je met jouw diploma direct toegelaten

1 Stel, voor deze opleiding moet je geselecteerd worden

Conditie II: Voertaal

0 En colleges en werkgroepen zijn in het Nederlands

1 En colleges en werkgroepen zijn in het Engels

Conditie III: BSA

0 En het maakt weinig uit hoeveel studiepunten je haalt in het eerste jaar, je kunt veel vakken in je tweede jaar of later nog inhalen

1 En je moet in het eerste jaar 80% van de studiepunten halen om door te mogen

Conditie IV: Massaliteit

0 En het meeste onderwijs wordt gegeven in groepen van 10 studenten

1 En het meeste onderwijs wordt gegeven in groepen van meer dan 100 studenten

Conditie V: Extra kosten

- 0 En naast het collegegeld en boeken zijn er geen extra kosten
- 1 En naast het collegegeld en boeken zijn er hoge extra kosten

Vraag na elke scenario:

Hoe groot schat jij onder deze omstandigheden de kans dat jij je voor deze opleiding aanmeldt?
[1-100 procent]

We tonen eerst het gemiddelde en de SD voor de referentievraag (eerste vraag zonder vignet), en de gemiddelden als een conditie de waarde 1 heeft (voor condities: zie de tekst hiervoor of bijschrift tabellen). We zien dat elke conditie met waarde 1 gerelateerd is aan een lagere gemiddelde kans om te starten met een opleiding dan de referentievraag. Dit suggereert dat alle condities een rol zouden kunnen spelen in de keuze voor een opleiding. Op basis van deze resultaten lijkt conditie 5 (hoge extra kosten) de meeste invloed te hebben. Dit zien we ook terug in de eerste verkennende analyses (zie Bijlage 1 Tabel A2).

Tabel 7: Hoe groot schat jij de kans dat je een opleiding in het hoger onderwijs gaat volgen?

		Gemiddelde kans	SD	Min	Max
0	Referentievraag	96	14	0	100
1	Conditie 1 =1	64	26	0	100
2	Conditie 2 =1	63	28	0	100
3	Conditie 3 =1	67	25	0	100
4	Conditie 4 =1	65	26	0	100
5	Conditie 5 =1	55	27	0	100

1 Voor deze opleiding moet je geselecteerd worden

2 Colleges en werkgroepen zijn in het Engels

3 Je moet in het eerste jaar 80% van de studiepunten halen om door te mogen.

4 Het meeste onderwijs wordt gegeven in groepen van meer dan 100 studenten

5 Naast het collegegeld en boeken zijn er hoge extra kosten

Vignet 3: Thema: Selectieve opleiding [alle respondenten]

Deze scenario's werden aan alle respondenten voorgelegd (2 per respondent).

Referentievraag: Hoe groot is de kans dat jij je aanmeldt voor een opleiding met een selectieprocedure? [1-100 procent]

Stel je voor dat je interesse hebt in het volgen van een opleiding met een selectieprocedure en dat je voldoet aan de vooropleidingseisen. In dit vragenblok leggen we je achtereenvolgens twee situaties voor. We willen graag weten hoe groot jij bij iedere situatie denkt dat de kans is dat je deze opleiding met selectie gaat volgen.

Conditie I: Tijd en moeite

- 0 Stel, de selectieprocedure kost de deelnemers een uur tijd
- 1 Stel, de selectieprocedure kost voor de deelnemers drie dagdelen tijd

Conditie II: Timing

- 0 En de selectieprocedure valt buiten een drukke tijd van het examenjaar
- 1 En de selectieprocedure valt tijdens een drukke tijd van het examenjaar

Conditie III: Vorm

- 0 En je wordt geselecteerd op je prestaties en/of capaciteiten; hiervoor moet je een toets maken op de universiteit/hogeschool
- 1 En je wordt geselecteerd op je rapportcijfers van de middelbare school
- 0 En je wordt geselecteerd op je motivatie; hiervoor moet je een motivatiebrief schrijven
- 1 En je wordt geselecteerd op je motivatie; hiervoor moet je op de universiteit/hogeschool een gesprek voeren.

Vraag na elk scenario:

Hoe groot schat jij onder deze omstandigheden de kans dat jij je voor deze opleiding aanmeldt?
[1-100 procent]

In de beschrijvende statistiek van onderstaande tabel wordt duidelijk dat met name conditie 1 = 0 en conditie 2 = 0 (selectieprocedure duurt maar een uur, en selectieprocedure valt buiten een drukke periode) gerelateerd zijn aan een hogere kans om aan te melden voor een opleiding met een selectieprocedure. Ook lijkt een motivatiegesprek (en niet de andere vormen) een positief verband te hebben met de kans op aanmelden. Dit zien we ook terug in de voorlopige resultaten van de eerste analyses (zie Bijlage 1 Tabel A3).

Tabel 8: Hoe groot is de kans dat jij je aanmeldt voor een opleiding met een selectieprocedure?

		Gemiddelde kans	SD	Min	Max
0	Referentievraag	71%	26	0	100
1	Conditie 1 =1 ¹	70%	25	0	100
2	Conditie 1 =0 ²	74%	25	0	100
3	Conditie 2 =1 ³	70%	26	0	100
4	Conditie 2 =0 ⁴	74%	24	0	100
5	Conditie 3 =1 ⁵	72%	24	0	100
6	Conditie 4 =1 ⁶	71%	24	0	100
7	Conditie 5 =1 ⁷	72%	26	0	100
8	Conditie 6 =1 ⁸	73%	25	0	100

- 1 de selectieprocedure kost voor de deelnemers drie dagdelen tijd
- 2 De selectieprocedure kost voor de deelnemers een uur tijd
- 3 de selectieprocedure valt tijdens een drukke tijd van het examenjaar
- 4 de selectieprocedure valt buiten een drukke tijd van het examenjaar
- 5 vorm: toets
- 6 vorm: cijfer vo
- 7 vorm: motivatiebrief
- 8 vorm: motivatiegesprek

4. Conclusies pre-test

Uit de pre-test van het instrument voor zelfselectie bleek dat het merendeel van de respondenten de vragen helder vond, en ook geen problemen had met de lengte van de vragenlijst. De eerste resultaten wijzen erop dat de condities in de vignetten tot bruikbare resultaten leiden. Ook lijken de verwachte effecten van de condities op basis van de eerste analyses inderdaad een rol te spelen. De resultaten geven aanleiding om de vragenlijst grotendeels te handhaven, op een aantal kleine punten na (bijvoorbeeld 'hogeschool of universiteit' in plaats van 'hoger onderwijs', het toevoegen van antwoordcategorieën). Er waren (desgevraagd) ook een aantal kritische geluiden. Het voornaamste was dat een deel van de respondenten heeft aangegeven dat zij de stellingen van de vignetten te lang vonden, wat onder andere een probleem is bij invullen op een telefoon, en niet goed aan vonden sluiten bij de realiteit. Op basis van de pilot zijn de vignetten daarom iets ingekort. In Bijlage 2 is de definitieve vragenlijst opgenomen.

5. Referenties

- Beken, H. van den, & Brysbaert, M. (2018). Studying texts in a second language: The importance of test type. *Bilingualism: Language and Cognition*, 21(5), 1062-1074. doi:10.1017/S1366728917000189
- Belasco, A. S., & Trivette, M. J. (2015). Aiming low: Estimating the scope and predictors of postsecondary undermatch. *The Journal of Higher Education*, 86(2), 233-263.
- Benbassat, J., & Baumal, R. (2007). Uncertainties in the selection of applicants for medical school. *Advances in Health Sciences Education*, 12(4), 509-521.
- Berg, L. van den, & Gaalen, R. van. (2018). Studeren en uit huis gaan nog haalbaar? Samenhang met sociaal leenstelsel en ouderlijke welvaart, 2007-2016. (Statistische Trends). Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Black, S. E., Cortes, K. E., & Lincove, J. A. (2015). Apply yourself: Racial and ethnic differences in college application. *Education Finance and Policy*, 1-59.
- Bormans, R., Bajwa, M., Braam, E. van, & Dekker, I. (2015). Kwaliteit in de klas. Den Haag: Vereniging Hogescholen.
- Broek, A. van den, Cuppen, J., Termorshuizen, T., Ramakers, C., Vroegh, T., & Nas, K. (2020). Dalende instroom mbo-hbo: waarom stroomt een steeds kleiner aandeel van de mbo-studenten door naar het hbo? Onderzoek in opdracht van het ministerie van OCW. Nijmegen: ResearchNed.
- Broek, A. van den, Cuppen, J., Warps, J., Termorshuizen, T., Lodewick, J., Brukx, D., Korte, K. de, Ramakers, C., & Mulder, J. (2019). Monitor Beleidsmaatregelen 2017-2018. Studenten in het hoger onderwijs: Stand van zaken studiejaar 2018-2019: Doorstroom, instroom, studiekeuze, studievoortgang, studieuitval en studiefinanciering. Onderzoek i.o.v. het ministerie van OCW. Nijmegen: ResearchNed.
- Broek, A. van den, Korte, K. de, Cuppen, J., Wartenbergh, F., Bendig-Jacobs, J., Mulder, J., & Hellegers, A. (2018). Monitor Beleidsmaatregelen 2017-2018. Studiekeuze, studiegedrag & leengedrag in relatie tot beleidsmaatregelen in het hoger onderwijs, 2006-2017. Onderzoek i.o.v. het ministerie van OCW. Nijmegen: ResearchNed.
- Broek, A. van den, Nooij, J., Essen, M. van, & Duysak, S. (2017). Selectie & plaatsing bij numerusfixusopleidingen. De intentie tot deelname, de deelname aan de selectie en de uitslag in relatie tot achtergrondkenmerken. Nijmegen: ResearchNed.
- Broeke, P. ten (2018). Verengelsing: tijd voor concrete oplossingen. ScienceGuide. Geraadpleegd van <https://www.scienceguide.nl/2018/04/verengelsing-tijd-voor-concrete-oplossingen/>.
- Delta (2013). Dure opleiding vooral voor rijke studenten. Geraadpleegd van: <https://www.delta.tudelft.nl/article/dure-opleiding-vooral-voor-rijke-studenten>.
- Deutschlander, D. (2017). Academic Undermatch: How General and Specific Cultural Capital Structure Inequality. *Sociological Forum*, 32(1), 162-185. <https://doi.org/10.1111/socf.12322>
- Eldik, S. V. (2010). Op weg naar succesvolle doorstroom van mbo-onderwijsassistenten naar de lerarenopleiding basisonderwijs (Master's thesis). Universiteit Utrecht.
- Elffers, L. (2018). Toegankelijkheid van het hbo: van complex vraagstuk naar handreiking.
- Frenette, M. (2006). Too Far to Go On? Distance to School and University Participation. *Education Economics*, 14(1), 31-58, DOI: 10.1080/09645290500481865
- Groot, A. de (2017). Nederlands moet. ScienceGuide. Geraadpleegd van <https://www.scienceguide.nl/2017/11/nederlands-moet/>
- Hellekjaer, G. O. (2010). Assessing lecture comprehension in Norwegian English-medium higher education. In C. Dalton-Puffer, T. Nikula, & U. Smit (Eds.), *Language use and* <https://doi.org/10.1075/aals.7>.

- Hul, K. van den (2019, 6 maart). Hoger Onderwijs-, Onderzoek- en Wetenschapsbeleid; Motie van het lid Van den Hul over een onderzoek naar zelfselectie (Motie). Geraadpleegd van <https://www.parlementairemonitor.nl/9353000/1/j9vvi5epmj1ey0/vkwlfkxt8xl>.
- Inspectie van het Onderwijs (2015). Selectie en toegankelijkheid van het hoger onderwijs. Deelrapport A. Geraadpleegd van <https://www.onderwijsinspectie.nl/documenten/rapporten/2015/12/15/onderzoek-selectie-en-toegankelijkheid-hoger-onderwijs>.
- Inspectie van het Onderwijs (2017). Selectie: Meer dan cijfers alleen. Geraadpleegd van https://www.onderwijsinspectie.nl/documenten/rapporten/2017/07/07/selectie-meer-dan-cijfers-alleen_
- Inspectie van het Onderwijs (2019). Deelrapport - De staat van het hoger onderwijs 2019. Geraadpleegd van <https://www.onderwijsinspectie.nl/documenten/rapporten/2019/04/10/deelrapport-hoger-onderwijs>.
- Inspectie van het Onderwijs (2020). Projectplan: Zelfselectie voor het hoger onderwijs onder voorscholieren en mbo4-studenten in hun laatste jaar. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Korthals, A. H. (2007). *Wegen voor Talent*. Eindrapport 2007. (p. 100). Den Haag: Commissie 'Ruim baan voor talent'.
- Kosters, J., & Snoek, M. (2019). Zelfselectie en de rol van identiteit en waarden bij de keuze voor de lerarenopleiding. *VELON: tijdschrift voor lerarenopleiders*, 40(2). language learning in CLIL classrooms (pp. 233-258). Amsterdam: John Benjamins.
- Long, M. C. (2004). College application and the effect of affirmative action. *Journal of Econometrics*, 121(1-2): 319-342.
- Miltenburg, H. (2018). Engelstalige bacheloropleiding, een goed idee? Wageningen University & Research Studiekeuzekind blog. Geraadpleegd van <https://weblog.wur.nl/studiekeuzekind/engelstalige-bacheloropleiding-een-goed-idee/>
- Mulder, J., Broek, A. van den, Brukx, D., Casteren, W. van, & Cuppen, J. (2018). Tussenevaluatie regeling nadere vooropleidingseisen mbo-hbo.
- Nibud (2017). Studentenonderzoek 2017. Geraadpleegd van <https://www.nibud.nl/wp-content/uploads/Nibud-Studentenonderzoek-2017.pdf>onderwijs.
- Niessen, A. S. M., Meijer, R. R., & Tendeiro, J. N. (2017). Applying organizational justice theory to admission into higher education: Admission from a student perspective. *International Journal of Selection and Assessment*, 25, 72-84. <https://doi.org/10.1111/ijsa.12161>.
- Nooij, J., Raaijmakers, N., & Broek, A. van den (2016). Motieven van mbo-studenten om al dan niet te kiezen voor het hbo voor en na invoering van het studievoorschot. Een mixed-methods onderzoek. Onderzoek in opdracht van het ministerie van OCW. Nijmegen: ResearchNed.
- Onderwijsraad (2008). Een succesvolle start in het hoger onderwijs.
- Singell, L. (2001). Come and Stay a While: Does Financial Aid Effect Enrollment and Retention at a Large Public University. *Economics of Education Review*, 23(5), 459-471. <https://doi.org/10.1016/j.econedurev.2003.10.006>
- St. John, E. P. (1991). What really influences minority attendance? Sequential analyses of the high school and beyond sophomore cohort. *Research in Higher Education*, 32(2), 141-158.
- Urlings-Strop, L. C., Stegers-Jager, K. M., Stijnen, T., & Themmen, A. P. (2013). Academic and non-academic selection criteria in predicting medical school performance. *Medical Teacher*, 35(6), 497-502. <https://doi.org/10.3109/0142159X.2013.774333>
- Vervoort, M. & Elffers, L. (2018). Het achterblijvende studiesucces van mbo-instromers in het eerste jaar van het hbo: de rol van vaardigheden, leerstijl, studiekeuze en motivatie. *Tijdschrift voor Hoger Onderwijs*, 36(1), 23-37.
- Vos, J.F. de, Schriefers, H. & Lemhöfer, K. (2020). Does study language (Dutch versus English) influence study success of Dutch and German students in the Netherlands? *Dutch journal of Applied Linguistics: online first articles*. <https://doi.org/10.1075/dujal.19008.dev>

- VSNU (2020). Opleidingstaal universiteiten. Geraadpleegd op 13 mei 2020, van <https://www.vsnu.nl/taal-en-opleiding.html>
- Walsum, S. van (2018). De Volkskrant 15-08-2018. Vreemde ogen dwingen. Buitenlandse studenten snappen niets van onze zesjescultuur. Geraadpleegd van: <https://www.volkskrant.nl/mensen/buitenlandse-studenten-snappen-niets-van-onze-zesjescultuur-b8568260/>
- Warps, J., Thomassen, M., & Brink, M. (2011). Kiezen voor hbo of wo. Onderzoek in opdracht van het ministerie van OCW. Nijmegen: ResearchNed.
- Warps, J., Nooij, J., Muskens, M., Kurver, B., & Broek, A. van den (2017). De studiekeuzecheck. Landelijk onderzoek naar uitvoering en opbrengsten van de studiekeuzecheck. Onderzoek in opdracht van het ministerie van OCW. Nijmegen: ResearchNed.

Bijlage I: Eerste resultaten vignetten

Tabel A1: Effect condities op inschatting kans

		Gewicht (B)
1	Conditie 1 =1	-0,85
2	Conditie 2 =1	-3,38
3	Conditie 3 =1	-5,60
4	Conditie 4 =1	-12,88*

Analyse met ingeschatte kans als uitkomstmaat, gecontroleerd voor referentiewaarde. In dit model zijn geen covariaten toegevoegd. * = significant ($p < 0,05$).

1 Veel studenten vinden deze hbo-opleiding moeilijker dan hun mbo-opleiding

2 De hbo-opleiding duurt vier jaar

3 De hogeschool geeft aan dat mbo'ers meer inspanning moeten doen om dit hbo-diploma te behalen dan havisten

4 Misschien worden de voorwaarden voor een studielening (zoals rente, terugbetalen) in te toekomst minder gunstig

Tabel A2: Geschatte kans om aan te melden voor deze opleiding in het ho

		Gewicht (B)
1	Conditie 1 =1	-6,60
2	Conditie 2 =1	-10,39*
3	Conditie 3 =1	-0,48
4	Conditie 4 =1	-7,93*
5	Conditie 5 =1	-23,49*

Analyse met ingeschatte kans als uitkomstmaat, gecontroleerd voor referentiewaarde. In dit model zijn geen covariaten toegevoegd. * = significant ($p < 0,05$).

1 Voor deze opleiding moet je geselecteerd worden

2 Colleges en werkgroepen zijn in het Engels

3 Je moet in het eerste jaar 80% van de studiepunten halen om door te mogen.

4 Het meeste onderwijs wordt gegeven in groepen van meer dan 100 studenten

5 Naast het collegegeld en boeken zijn er hoge extra kosten

Tabel A3: Geschatte kans om aan te melden voor een opleiding met selectieprocedure

		Gewicht (B)
1	Conditie 1 =0	7,05*
2	Conditie 2 =0	11,87*
3	Conditie 3 =1	0,83
4	Conditie 4 =1	-0,82
5	Conditie 5 =1	3,76
6	Conditie 6 =1	4,58*

Analyse met ingeschatte kans als uitkomstmaat, gecontroleerd voor referentiewaarde. In dit model zijn geen covariaten toegevoegd. Dikgedrukt gewicht = significant ($p < 0,05$).

1 De selectieprocedure kost voor de deelnemers een uur tijd (vs. Drie dagdelen)

2 de selectieprocedure valt buiten een drukke tijd van het examenjaar (vs. Binnen een drukke tijd)

3 vorm: toets

4 vorm: cijfer vo

5 vorm: motivatiebrief

6 vorm: motivatiegesprek

Bijlage II: Instrument Zelfselectie Hoger Onderwijs

Achtergrondkenmerken

Welke opleiding volgde je in schooljaar 2019-2020?⁹

- *Havo, eindexamenklas*
- *Vwo (atheneum/gymnasium), eindexamenklas*
- *Mbo, niveau 4, laatste jaar*
- *Geen enkele opleiding*
- *Anders, namelijk*

Geef aan welke situatie op jou van toepassing is:

- *Ik begin komend studiejaar met een studie aan een hogeschool of universiteit*
- *Ik volg komend studiejaar een andere opleiding (niet aan een hogeschool of universiteit), namelijk*
- *Ik heb komend studiejaar een tussenjaar en ga daarna studeren aan een hogeschool of universiteit*
- *Ik ga komend jaar werken en ga daarna waarschijnlijk niet studeren aan een hogeschool of universiteit*
- *Nog een jaar voortgezet onderwijs*
- *VAVO*
- *Dat weet ik nog niet*
- *Anders, namelijk*

Corona

Door de Corona-crisis is het schooljaar 2019-2020 anders gelopen dan verwacht. Is er iets veranderd aan je plannen voor komend studiejaar door de corona-crisis?

- *Ja*
- *Nee*

Wat is er veranderd ?

- *Ik was eigenlijk niet van plan om te gaan studeren komend studiejaar maar ga dit toch doen*
- *Ik was eigenlijk van plan om te gaan studeren komend studiejaar maar ga dit toch niet doen*
- *Ik ga aan een andere instelling studeren dan ik eigenlijk van plan was*
- *Ik ga een andere opleiding volgen dan ik eigenlijk van plan was*
- *Anders, namelijk*

Geef aan waarom je door de coronacrisis bent veranderd van plan. Welke factoren spelen hierin een rol? Meerdere antwoorden mogelijk.

- *Arbeidsmarktperspectief, namelijk*
- *Afstand tot huidige woonadres, namelijk*
- *Onderwijsvorm, namelijk*
- *Financiële redenen, namelijk*
- *Slaagzekerheid in de opleiding namelijk*
- *Ik ben anders tegen opleidingen in de zorg aan gaan kijken, namelijk*
- *Anders, namelijk*

Cijfers vo

Wat was (naar schatting) je gemiddelde cijfer op je laatste rapport?

- *lager dan 5*
- *5,5*
- *6*
- *6,5*
- *7*
- *7,5*
- *8*
- *8,5*
- *9*

9 Selectievragenlijst ResearchNed

- 9,5
- 10
- *N.v.t.: in mijn (voor)opleiding worden geen cijfers gegeven*

Hoe zijn jouw schoolresultaten in vergelijking met die van je klasgenoten?

- *Veel slechter*
- *Iets slechter*
- *Gelijk*
- *Beter*
- *Veel beter*

Risicoaversie¹⁰

Hoe zie jij jezelf? Ben je doorgaans een persoon die volledig bereid is om risico's te nemen of probeer je het nemen van risico's te vermijden?

[1-10: 1= niet bereid om risico's te nemen, 10 = volledig bereid om risico's te nemen]

Relatieve risicoaversie

Hieronder lees je enkele uitspraken. In welke mate ben je het ermee eens? [1-5: 1=helemaal niet mee eens; 2=niet mee eens; 3=niet mee eens/niet mee oneens, 4=eens; 5=helemaal mee eens].

- *Mijn ouders stimuleren mij om te gaan studeren aan een hogeschool of universiteit*
- *Ik kan bij mijn ouders terecht met vragen over studeren aan een hogeschool of universiteit*
- *Mijn vrienden/vriendinnen staan er positief tegenover als ik ga studeren aan een hogeschool of universiteit*
- *Met mijn vrienden/vriendinnen heb ik het regelmatig over studeren aan een hogeschool of universiteit*

Leenaversie

Hoe sta jij tegenover lenen voor je studie?¹¹

- *Zeer negatief*
- *Lichtelijk negatief*
- *Neutraal*
- *Lichtelijk positief*
- *Zeer positief*

Zou jij, als je gaat studeren, een lening afsluiten voor je studie?

- *Zeer zeker niet*
- *Waarschijnlijk niet*
- *Neutraal*
- *Waarschijnlijk wel*
- *Zeer zeker wel*

Zou jij in dat geval de (voor jou geldende) maximale lening afsluiten voor je studie?

- *Zeer zeker niet*
- *Niet*
- *Neutraal*
- *Waarschijnlijk wel*
- *Zeer zeker wel*

Eerdere ervaringen in het onderwijs (slagen, zakken, advies etc.)

Heb je tijdens je opleiding wel eens een jaar overgedaan?

- *Nee*
- *Ja*

¹⁰ British Household Panel Survey, Socio-Economic Panel Study (SOEP).

¹¹ Leenaversie, Pass, J., Muskens, M., Kurver, B., & van Klingeren, M. (2010). Leidt kennis tot lenen en lenen tot leren? Het effect van informatie over lenen op leengedrag en studievoortgang van Nederlandse studenten. *Mens en maatschappij*, 85(3), 241-258.

Ben je wel eens gezakt voor een eindexamen?

- *Nee*
- *Ja*
- *N.v.t.*

Zelfvertrouwen/onzekerheid

Geef aan in hoeverre je het eens bent met de volgende stellingen [1-5, 1= helemaal mee oneens, 5 = helemaal mee eens]¹²

- *Ik verwacht dat ik het leuk zal vinden om te studeren aan een hogeschool of universiteit*
- *Ik heb er vertrouwen in dat ik de capaciteiten heb die nodig zijn voor een studie aan een hogeschool of universiteit*
- *Ik heb vertrouwen in de bijdrage die ik kan leveren aan bijeenkomsten (lessen, werkgroepen, colleges) tijdens een studie aan een hogeschool of universiteit*
- *Ik heb er vertrouwen in dat ik de capaciteiten en vaardigheden heb om- buiten onderwijsbijeenkomsten - zelfstandig te studeren voor een studie*

Hoeveel procent kans geef jij jezelf om het eerste jaar van een opleiding aan een hogeschool of universiteit succesvol af te ronden?

- *0%*
- *10%*
- *20%*
- *30%*
- *40%*
- *50%*
- *60%*
- *70%*
- *80%*
- *90%*
- *100%*

Hoe belangrijk is het voor jou om een diploma te behalen in het hoger onderwijs (hbo of universiteit)?

- *Helemaal niet belangrijk*
- *Niet belangrijk*
- *Neutraal*
- *Belangrijk*
- *Zeer belangrijk*
- *Mate van geïnformeerdeheid over mogelijkheden in het hoger onderwijs; kwaliteit van ontvangen studievoorziening in het vo /mbo, LOB13*

Welke voorlichting over opleidingen heb je gebruikt, of wil je gaan gebruiken? [per optie onderstaande drie antwoordopties]

- *Ja*
- *Nee*
- *Niet mee bekend*

- *Folders van hogescholen/universiteiten*
- *Open dagen van hogescholen/universiteiten*
- *Intensievere voorlichtingsdagen, zoals proefstuderen, meeloopdag, dagje-student, etc.*
- *Bezoek aan een hogeschool/universiteit met mijn oude school*
- *Voorlichting door een hogeschool/universiteit op mijn oude school*
- *Zelf direct contact opgenomen met hogeschool/universiteit (telefoon, e-mail)*
- *Websites van hogescholen/universiteiten*
- *Sociale media (bv. Facebook, Twitter)*
- *Website Studiekeuze123.nl*
- *Andere vergelijkingswebsites en -gidsen (zoals Keuzegids, TKMST.nl, Qompas.nl, Elsevier)*
- *Studie in cijfers (Studiebijsluiter)*
- *Website www.studeermeteenplan.nl*
- *Andere voorlichting, namelijk*

12 NORC 2011 Undergraduate Survey, University of Chicago

13 Startmonitor Hoger Onderwijs

Welke activiteiten heeft je school georganiseerd om je te begeleiden bij je keuze in het verder studeren of werk? (meerdere antwoorden mogelijk)

- *Algemene voorlichting over hogeschool of universiteit en studiefinanciering*
- *Voorlichting over opleidingen en beroepen: door docent/mentor/decaan*
- *Voorlichting over opleidingen en beroepen: door oud-leerlingen of studenten*
- *Voorlichting over opleidingen en beroepen: door ouders of gastsprekers*
- *Bezoek met mijn school aan een hogeschool of universiteit*
- *Bezoek met mijn school aan een studiekeuzemarkt*
- *Bezoek met mijn school aan een bedrijf*
- *(Online) interesse-, competentie- of beroepentest*
- *Profielwerkstuk of stage gekoppeld aan oriëntatie op verder studeren of beroep*
- *Een speciaal programma/keuzedeel om me voor te bereiden op het hbo.*
- *Anders, namelijk*
- *Geen enkele voorlichting over werken of verder studeren*

Vind je dat jouw school de leerlingen/studenten die verder willen studeren voldoende helpt bij het kiezen van een studie?

- *Helemaal niet*
- *Overwegend niet*
- *Neutraal*
- *Overwegend wel*
- *Zeker wel*

Vignetten

Thema: Keuze voor het hoger onderwijs [alleen mbo-vooropleiding]

Hoe groot schat jij de kans dat jij een hbo-opleiding gaat volgen? [1-100 procent]

We leggen zo meteen enkele denkbeeldige situaties voor. We vragen je om je voor te stellen dat dit over jou gaat. Per situatie vragen we aan jou wat je zou doen als dit werkelijk zo zou zijn. Er is geen goed of fout antwoord.

Je bent geslaagd voor je mbo-4-opleiding/eindexamen en je twijfelt of je wel of niet verder gaat studeren aan het hbo. [met bullets een combinatie van vier onderstaande kenmerken, steeds a of b. Drie situaties pp voorleggen]

- *Je hoort van oud-studenten van je mbo-studie dat ze het hbo net zo moeilijk vinden als het mbo*
- *Je hoort van oud-studenten van je mbo-studie dat ze het hbo moeilijker vinden dan het mbo*
- *Een opleiding in het hbo duurt 4 jaar*
- *Een opleiding in het hbo duurt 2 jaar*
- *De hogeschool zegt dat mbo'ers harder moeten werken dan havisten voor een diploma*
- *De hogeschool zegt dat mbo'ers even hard moeten werken als havisten voor een diploma*
- *De voorwaarden voor een studielening (zoals rente, terugbetalen) blijven in de toekomst hetzelfde*
- *Het is onzeker of de voorwaarden voor een studielening (zoals rente, terugbetalen) hetzelfde blijven in de toekomst*

Hoe groot schat jij onder deze omstandigheden de kans dat jij je voor deze hbo-opleiding aanmeldt? [1-100 procent]

Thema: Keuze voor opleiding A vs B [alle respondenten]

Hoe groot schat jij de kans dat je een opleiding aan een hogeschool of universiteit gaat volgen? [1-100 procent]

Zo meteen volgen een aantal denkbeeldige situaties waarin we je vragen een keuze te maken. Stel je bij iedere situatie voor dat je gaat studeren aan een hogeschool of universiteit. Je weet ook al in welke richting, maar je wilt nog een aantal opleidingen met elkaar vergelijken.

Je hebt besloten om te gaan studeren en je hebt al een aardig idee wat je wilt. Onderstaande opleiding staat hoog op je lijstje. Jouw diploma is geschikt daarvoor. Van deze opleiding krijg je het volgende te weten: [met bullets een combinatie van vier onderstaande kenmerken, steeds a of b. Drie situaties pp voorleggen]

- er is een beperkt aantal studieplaatsen beschikbaar: er wordt geselecteerd
- je wordt met jouw vooropleiding direct toegelaten tot deze opleiding
- de opleiding is volledig in het Engels
- de opleiding is in het Nederlands
- je kan gemiste studiepunten in het eerste jaar later in je opleiding nog inhalen
- je moet in het eerste jaar alle studiepunten halen
- het meeste onderwijs wordt gegeven in groepen van meer dan 100 studenten
- het meeste onderwijs wordt gegevens in groepen van ongeveer 10 studenten
- naast het collegegeld zijn er veel extra kosten
- naast het collegegeld zijn er geen extra kosten

Hoe groot schat jij onder deze omstandigheden de kans dat jij je voor deze opleiding aanmeldt? [1-100 procent]

Thema: Selectieve opleiding [alle respondenten]

Hoe groot is de kans dat jij je aanmeldt voor een opleiding met een selectieprocedure? [1-100 procent]

Zo meteen volgen een aantal denkbeeldige situaties waarin we je vragen een keuze te maken. Stel je bij iedere situatie voor dat je interesse hebt in het volgen van een opleiding met een selectieprocedure en dat je voldoet aan de vooropleidingseisen, maar je wilt nog een aantal opleidingen met elkaar vergelijken.

[met bullets een combinatie van drie onderstaande kenmerken. Drie situaties pp voorleggen]

- De selectieprocedure kost de deelnemers een uur tijd
- De selectieprocedure kost voor de deelnemers drie dagdelen tijd
- De selectieprocedure valt tijdens een drukke tijd van het examenjaar
- De selectieprocedure valt buiten een drukke tijd van het examenjaar
- Je wordt geselecteerd op je prestaties en/of/capaciteiten; hiervoor moet je een toets maken op de universiteit/hogeschool.
- Je wordt geselecteerd op je rapportcijfers van de middelbare school
- Je wordt geselecteerd op je motivatie; hiervoor moet je een motivatiebrief schrijven.
- Je wordt geselecteerd op je motivatie; hiervoor moet je op de universiteit/hogeschool een gesprek voeren.

Hoe groot schat jij onder deze omstandigheden de kans dat jij je voor deze opleiding aanmeldt? [1-100 procent]

Voor iedereen:

Stel er wordt geloot voor deze selectieve opleiding. Hoe groot is onder deze omstandigheden de kans dat jij je voor deze opleiding inschrijft? [1-100 procent]

Studeren in bijzondere omstandigheden¹⁴

Heb je een gediagnosticeerde psychische of lichamelijke beperking die van invloed kan zijn op je studieprestaties?

- Ja
- Nee
- Wil ik niet zeggen

Heb je te maken met één of meer van onderstaande bijzondere omstandigheden? Je kunt meer antwoorden aankruisen:

- ik heb (mantel)zorgtaken voor ouders, familie en/of vrienden,
- ik heb een bijbaan/bijbanen en/of vrijwilligerswerk
- ik heb financiële problemen
- Echtscheiding ouders
- Problemen met aanpassing aan de Nederlandse cultuur en gewoontes
- Relatieproblemen
- Woon/leefproblemen
- Verslaving
- Ziekte/overlijden van partner, ouders, kinderen, broer of zus
- Zwangerschap (en bevalling)
- Transitie naar gewenst geslacht of genderexpressie
- Andere bijzondere omstandigheden, namelijk
- Wil ik niet zeggen
- Geen van deze omstandigheden

Afsluitende stellingen

Geef aan in hoeverre je het eens bent met de volgende stellingen [1 = helemaal niet mee eens, 5 = helemaal mee eens]

- Ik vind het belangrijk om een opleiding te kunnen volgen dichtbij mijn ouderlijk huis
- Als er een loting gedaan zou worden om toegang te krijgen tot een opleiding met numerus fixus, zou ik me eerder aanmelden voor zo'n opleiding dan nu, nu er gebruik wordt gemaakt van selectie.
- Ik let op de inhoud van de studiekeuzecheck in mijn overwegingen om me aan te melden voor een opleiding
- Ik zie ertegenop om deel te nemen aan een intensieve studiekeuzecheck (bijvoorbeeld: meeloopdag, gesprek met opleiding etc.)

Hoe sta je tegenover een opleiding waarvan de meerderheid van de studenten internationaal is?

- erg negatief
- negatief
- niet positief en niet negatief
- positief
- erg positief

Gelijke behandeling

Hoe belangrijk is het voor jouw studiekeuze dat een hogeschool of universiteit aandacht besteedt aan gelijke behandeling? Met gelijke behandeling bedoelen we dat iedereen op dezelfde manier meedoet en erbij hoort, ongeacht achtergrond, opleidingsniveau ouders, geslacht, seksuele geaardheid, religie etc.

- Helemaal niet belangrijk
- Niet belangrijk
- Neutraal
- Belangrijk
- Heel erg belangrijk

14 Studentenmonitor Hoger Onderwijs

In deze vragenlijst hebben we een aantal factoren benoemd die ertoe kunnen leiden dat jongeren ofwel niet kiezen voor de opleiding van eerste voorkeur, of helemaal afzien van een opleiding aan een hogeschool of universiteit (denk aan: intensieve selectieprocedure, extra kosten).

In hoeverre zouden de volgende aspecten voor jou ook een rol kunnen spelen in deze keuze? [1 = zeer kleine rol, 5 = zeer grote rol]

- financiële zaken en/of problemen
- afstand en reistijd
- studentenhuisvesting in de betreffende stad
- mening van ouders en/ of vrienden
- twijfel aan eigen kunnen
- stress / hoge werkdruk
- dyslexie/dyscalculie

Zijn er nog kenmerken of omstandigheden die we niet hebben opgenomen in deze vragenlijst, die volgens jou ertoe kunnen leiden dat studenten niet kiezen voor de opleiding van eerste keuze?

Zijn er nog kenmerken of omstandigheden die we niet hebben opgenomen in deze vragenlijst, die volgens jou ertoe kunnen leiden dat studenten helemaal afzien van een opleiding aan een hogeschool of universiteit?

Bijlage III: Programmeren van het vignettenonderzoek

Programmeren vignetten

Het programmeren van de vignetten gebeurt in een paar stappen.

Stap 1: Alle mogelijk combinaties van kenmerken worden in een tabel gezet. Als voorbeeld nemen we het vignet voor mbo-gediplomeerden. Deze heeft vier kenmerken die alle vier twee waarden kunnen hebben (2x2x2x2):

Keuze voor het hoger onderwijs [alleen mbo-vooropleiding]
Hoe groot schat jij de kans dat jij een hbo-opleiding gaat volgen? [1-100 procent]
Stel, je twijfelt of je verder wilt gaan studeren in het hbo. Er zijn in het hbo-opleidingen waar je de juiste vooropleiding voor hebt en die je interessant vindt. In dit vragenblok leggen we je achtereenvolgens twee situaties voor. We willen graag weten hoe groot jij bij iedere situatie denkt dat de kans is dat je onder die omstandigheden verder gaat studeren in het hbo.
I Moeilijkheidsgraad
1 Stel, veel studenten vinden deze hbo-opleiding <u>even moeilijk</u> als hun mbo-opleiding
2 Stel, veel studenten vinden deze hbo-opleiding <u>moeilijker dan</u> hun mbo-opleiding
II Opleidingsduur
1 En de hbo-opleiding duurt <u>twee jaar</u>
2 En de hbo-opleiding duurt <u>vier jaar</u>
III Verwachting hogeschool
1 De hogeschool geeft aan dat mbo'ers met <u>evenveel inspanning</u> dit hbo-diploma behalen als havisten
2 De hogeschool geeft aan dat mbo'ers <u>meer inspanning</u> moeten doen om dit hbo-diploma te behalen dan havisten
IV Lening
1 En het is <u>zeker</u> dat de voorwaarden voor een studielening (zoals rente, terugbetalen) in te toekomst <u>hetzelfde blijven</u>
2 En <u>misschien</u> worden de voorwaarden voor een studielening (zoals rente, terugbetalen) in te toekomst <u>minder gunstig</u>

Een tabel met alle mogelijk combinaties van kenkerken (moeilijkheidsgraad, opleidingsduur, inspanning, lening) kan er als volgt uitzien:

Combinatie nr	Moeilijkheidsgraad	Opleidingsduur	Inspanning	Lening
1	0	0	1	1
2	0	0	1	0
3	0	0	0	1
4	0	0	0	0
5	0	1	1	1
6	0	1	1	0
7	0	1	0	1
8	0	1	0	0
9	1	0	1	1
10	1	0	1	0
11	1	0	0	1
12	1	0	0	0
13	1	1	1	1
14	1	1	1	0
15	1	1	0	1
16	1	1	0	0

Stap 2:

Er wordt at random één combinatie uit deze 16 mogelijke combinaties getrokken, en voorgelegd aan de respondent

Stap 3:

Er wordt at random nog één combinatie uit de overgebleven 15 mogelijke combinaties getrokken en voorgelegd aan de respondent

Colofon

Inspectie van het Onderwijs
Postbus 2730 | 3500 GS Utrecht
www.onderwijsinspectie.nl

Een exemplaar van deze publicatie is te downloaden vanaf de website van de Inspectie van het Onderwijs: www.onderwijsinspectie.nl.

© Inspectie van het Onderwijs | juni 2022